

G A R A Y A N T A L
PÁRISI ÉS HAZAI
FORRADALMI EMLÉKEIM
1848—1849

GYOMA, 1914.
NYOMTATTA ÉS KIADJA KNER IZIDOR KÖNYVNYOMDÁJA

A mellékletek technikai okokból többé-
kevésbbé erősen meg vannak kicsi-
nyítve. A „Gyakorlati Parancs Szavak”
című füzet 4 oldal hijján maradt fenn,
amit nem volt módunkban pótolni.
A kiadó.

ELŐSZÓ

Édes apám Garay Antal született 1822-ben Szegszárdon, testvére volt Garay Jánosnak a költőnek. Szülei egy szerencsétlen pör folytán elvesztették vagyonukat és nagy szegénységbe jutottak, úgy, hogy fiaikat tovább iskoláztatni nem birták. Két nagyobbik fiuk János és Alajos, kik akkor már a felsőbb osztályokat járták, saját erejükből tovább folytatták tanulmányaikat, de Antalt kénytelen volt atyja az iskolából kivenni és Pécsről haza hozta Szegszárdra, hol mesterségre adta. De a lelkes fiut nem elégithette ki sorsa; más jövő után vágyódott. Tanulni kezdett önszorgalmából és hogy évek mulva ifjává fejlődött, hosszú utra indult, hogy megismerje a világot, hisz az életet már akkor is jól ismerte tizenhét éves korában. Középeurópának jó részét gyalog járta be, küzdve az élettel. Dolgozott, tanult és szenvedett és már akkor följegyezte kis fekete könyvecskéjébe életének és utazásának fontosabb mozzanatait. — 1849 junius 1-én írta e kis könyvbe az első elválását „Az Atya, Anya 's Testvérektől.“ Minden nevezetesebb helyről, később a csataterекről is egy-egy virágot vagy falevelet tett el emlékül kis könyvébe és ezeket mindig megőrizte. Szabadságért rajongó lelke a szabadság honába vágyódott és nem is pihent addig, míg

oda nem érkezett — Párisba, ahol négy évet töltött szorgalmas munkálkodásban, de néha gond és nélkülözésben. Onnan 1848-ban hazája hívó szavára tért vissza honába, hogy annak szent szabadságáért küzd-hessen. Emlékiratait halála előtt csak két évvel kezdte el megírni, 86 éves korában, kérésünkre és azt csak-nem be is fejezte; bár mindez, mi e könyvben olvas-ható, csak vázlata akart lenni egy nagyobb munká-nak, amit fényes emlékezete és megőrzött emlékei, jegyzetei nyomán bizonyára nagy terjedelemben meg-írt volna, ha azt a Sors is úgy akarja.

A komáromi vár átadása után hazatérve, a gaz-dasági pályára lépett, amelyen közel 50 évig működött. Utána nyugalomba vonult és boldog családi körben emlékeinek élt. Később a vármegyei függetlenségi párt elnökségéről is lemondott, de a magyar haza függetlensége eszméjének, lángoló hazaszeretetével mindvégig erős oszlopa maradt.

A nyilvánosságnak sohasem szánta e könyvet és én mégis odanyujtom azt azoknak, kik a messze távolba tűnt dicsőséges korért még lelkesedni tudnak.

Tolna, 1914 jul. 1.

Garay Ákos.

A PÁRISI FORRADALOM.

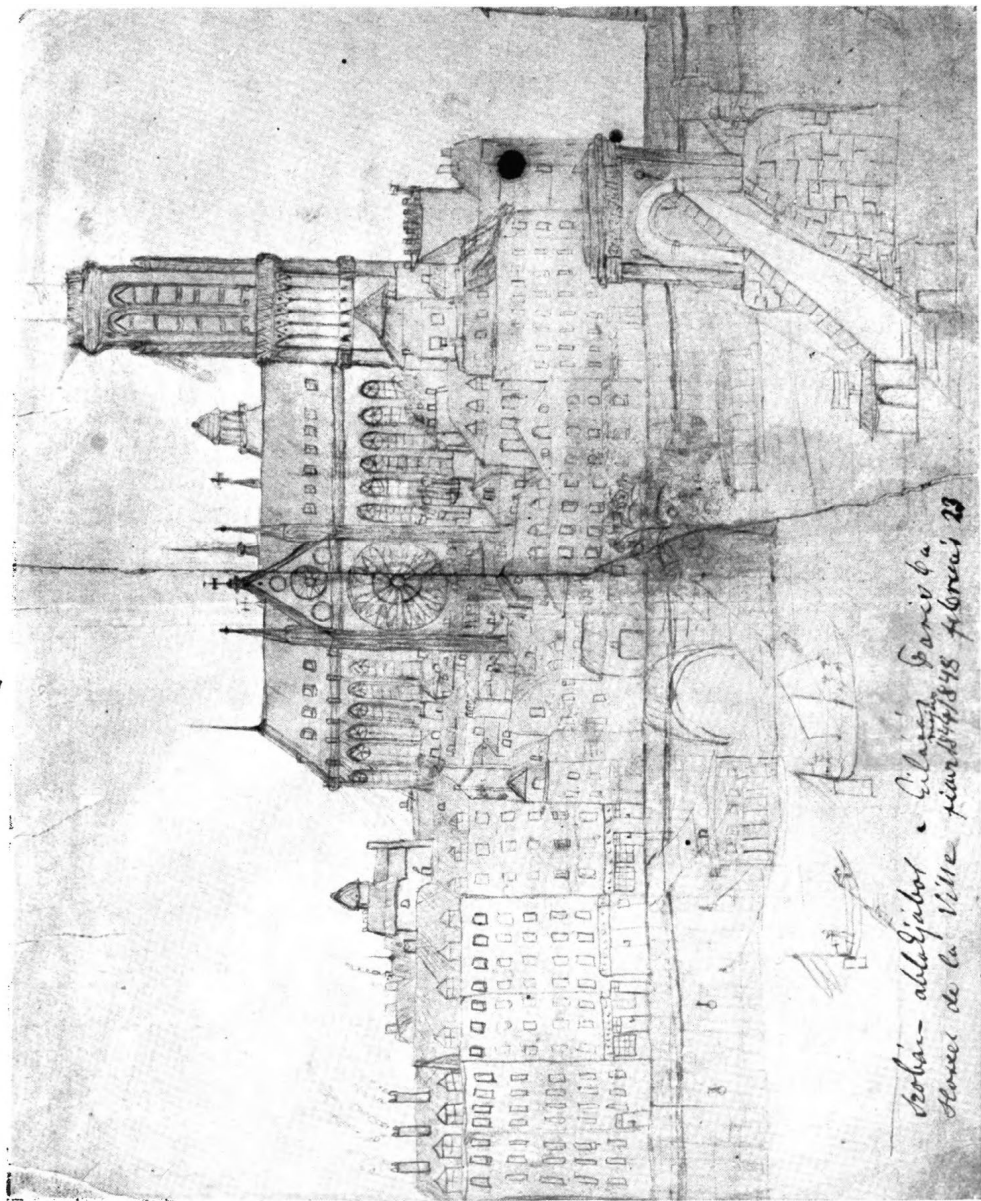
Jórészt a Tárogatóból,* de egyéb följegyzéseim és emlékezésem után :

1848 február 21-én hétfőn az ellenzék egy nagy napra készült, hogy a reformot, amelyet a parlamentben követeltek, megbeszélje. A helyet is kitűzte, hogy hol tartják meg az értekezletet. A rendőrség 21-én éjjel falragaszok útján megsemmisítette a gyülekezést. Kedden, 22-én egész Páris zajogni kezdett. Követelte a reformot és tudni akarta, hogy a kormány mért tiltotta be a gyülekezést. A tereket akkor már a Munczipalisok, Zsandármok és a katonaság a policzájjal vegyesen foglalták el. És a legdurvább módon szórták széjjel a népet; százával fogták el a zajongókat. Mint gyilkosok, úgy rohantak a katonák a fegyvertelen népre. Különösen a Munczipalok, akik lóhátról kapkodták fel a védtelen embereket és vitték a börtönökbe. Végre a nép türelme fogyni kezdett. Elkez-

* A Tárogatót Párisban, 1847 nov. 4-én indítottam meg. Szerény, kézzel irt lapocska volt ez, és csak kevés példányban jelent meg. Emlékeim közt még az 1847 nov. 4-iki, 1848 jan. 2-iki, 1848 febr. 6-, 1848 márcz. 5- és az 1848 apr. 2-iki számok vannak meg. A 10. oldalnál a legelső számnak első lapját adjuk hű másolatban.

dett barrikádokat emelni a város minden részében. Persze a dühös fegyveres katonaság szétszórta a barrikádokat, hurczolta, lökdöste a fegyvertelen népet. E brutalitás elkésesítette a polgárokat és kezdte tüzelni a népet. Előre látható volt, hogy most már a nép is erősebb fegyvert fog használni jogainak védelmére. Bekövetkezett az éj! De nem tétlenül. Reggelre már több helyen barrikád volt emelve a rengeteg város utczáin.

Szerdán, február 23-án reggel 8 órakor a nemzetőrség parancsnoka fegyverbehívást doboltatott végig Páris utczáin. A nemzetőrség egy része sorakozott is a gyűlő helyeken, de csak azért, hogy a rendet fenntartsa, de keményen harsogtatta, szuronyos fegyverére támaszkodva e szókat: „Vive la Reform! A bas Guizot! (a rettegett miniszter.) Éljen a reform. Le Guizot-val.“ A Petits-Peres-en a nemzetőrség szuronnal rohanta meg a Munczipálisok gárdáját, akik a népre tüzelni készen álltak és fegyverüket a leggyalázatosabb tettekre használni készültek. És folyt a vér! Délután 2 órakor Molin és Dupin a királyi palotába hivattak, ahol Guizot a miniszteriumot letette és társaival együtt visszalépett. Négy órakor értesítették Páris lakosságát Guizot bukásáról. A lakosság lecsendesült. Este Páris kivilágított a reform megadásának hírére. A nép csoportokra oszolva danolta a Marseillaisét és a Girondisták dalát. Az utczákon, boulevard-okon, a külügyminiszter lakása udvarán egy század katonaság volt elhelyezve, Guizot személye biztosítására. Ezek a 14-es gyalogosok voltak. A nép szidalmazta őket; azért, mert az utált minisztert strázsálják. Ezek sortűzet adtak a népre és ötvennégy férfi esett el. Ez 10 óra után történt. Erre a nép újra

Probat. abb. Gijabot. • Clavier. Paris 64
Houes de la Ville. plan 1848/1848. 23

felbőszült. A halottakat vállra kapta és a sötét éjszákán végig vitte az utcákon, kiáltva: „Fegyverbe! Fegyverbe!” Boszut esküdött királyra, katonaságra, a nép gyilkosaira! A kiáltás viszhangzott Páris minden zugából. A vészharang, az öreg „Burdon” is megszólalt a Notre-Dame tornyában; ha ezt a harangot meghuzzák, Páris minden nemzetőrének rögtön fegyvert kell fognia és a gyűlhelyre mennie.

Rémes volt az éj! Olyan alakok mutatkoztak, kik borzadályt gerjesztettek. Férfiak, asszonyok lángholó arcczal, rongyosan. Furiák, kik karmaikkal tépték a kövezetet és emeltek megronthatlan barrikádokat. A boulevard fáit kivágták, hogy a széles boulevardokon barrikádokat emelhessenek. Feldöntött omnibuszokból, kocsikból, butorokból, hordókból és minden elképzelhető anyagból készültek a barrikádok, úgy, hogy mire megvilágosodott, több mint hatezer barrikád állt készen, — védelmezve zsufolásig megrakott elszánt, részint fegyveres, részint fegyvernélküli emberekkel. Elkezdődött a vérontás kegyetlenül. — *Csü-törtökön, február 24-ére* virradóra a nép fegyvert szerzett magának a katonaságtól, magánosoktól és a polgárőrségtől, hogy küzdhessen a Szabadságért, Egyenlőségért és Testvériségért! Ezek közé álltam én is és pedig egy nemzetőr gazdám fegyverével, ki beteges lévén, átadta azt nekem. Ezt használtam a Place-Hôtel de Ville-nél, a Tuillériáknál, Palais-Royal-nál, a Boulevard des Italiens-on, a Porte St. Martin-nál, a Bastille-téren, ahol a Bourbonok, illetve az Orleansok trónját elégettük! Végre a katonaság parancsot kapott, hogy ne küzdjön a nép ellen. A nép megéljenezte a katonaságot, ki átnyujtotta fegyverét. Odilon Barot a nép

embere lóháton a boulevardokon nyargalt Lamorcière tábornokkal. Egy nagy csapat nép, katonaság, nemzet-örök e kiáltással: „A Tuilleries-be!” És megindult a nép a Tuilleriesbe és a Palais Royal felé. Útközben az őrházat megtámadta a néptömeg. Itt is szemtanuja voltam a katonai makacsságnak és a Gamin hősiességének. Az őrházban volt 24 katona. Ezek folyton kifelé lövöldöztek. A térség nagy volt, ahol mi ostromlók állottunk. Az őrházat föl kellett gyujtani. Egy 14 éves fiu vállalkozott erre, meggyujtott egy kéve zsuppot és vitte az őrház felé, egy golyó leterítette, egy másik Gamin felkapta a zsuppot, és szalad az őrház felé. Az is elbukott. Jött egy harmadik egy másik égő zsuppal, ezt is lelőtték; csak a negyediknek sikerült az őrházig eljutnia és azt felgyujtania. Nehány katona kimenekült, a többi bennfulladt.

A Tuillerie és a Palais Royal ostroma 1½ óráig tartott. A nép, a mi fegyverünk győzött! A királyi palotában 3000 ember, lovas, gyalogos és tüzér volt 6 ágyuval. A parancsnok látván a haszontalan vérontást, testvérgyilkolást, visszavonult. Csak ekkor határozta el magát Lajos-Fülöp arra, hogy menekül és gyalog hagyta el palotáját a Tuillier kerten keresztül a feleségével együtt. Délután 1 órakor. — Délután 2 órakor a trónteremben füstölgő puskával ültem bele a trónusba, amely néhány percz mulva kirepült az ablakon. Egy darabka vörös bársonyt hoztam haza magamnak e nap emlékére!

Itt kaptam a jobb czombomba egy szelid kis lövést, amelyet csak este éreztem, mikor már nagyon kezdett sajogni. De hát ebcsont összeforr! A helye bizonyítja. A trón amint kirepült az ablakon az ezernyi

A TÁROGATO.

*A' szarabady, derű-férfi
Lengjen a magyar csipogés!*

Majdénit a' lap minden hó elő vacsoráján Ruzsa Gergő Antal, Páris Hotel-de-Ville
A' 34. tér 'imák' sevegen fogadtatnak minden hó 20 g. kávék orkesz iratok val a fő-
szerepét vállalták.

TARTALOM. Vár város. A magyar háza és
Nemzetének átalakulása. Magyar imogely Ruzsa
Gergő utasítások. A Magyarok. Egy kő dol-
gát. Kőre Lévi.

PARIS

Vár város. Im kőre kőre van a kőre ólsonak a
Gergő, mely mint egy város ma kőre ólsonak a
Gergő, kőre ólsonak a kőre ólsonak a kőre ólsonak a
Gergő, kőre ólsonak a kőre ólsonak a kőre ólsonak a

nek város kőre ólsonak a kőre ólsonak a kőre ólsonak a
Gergő, kőre ólsonak a kőre ólsonak a kőre ólsonak a
Gergő, kőre ólsonak a kőre ólsonak a kőre ólsonak a
Gergő, kőre ólsonak a kőre ólsonak a kőre ólsonak a
Gergő, kőre ólsonak a kőre ólsonak a kőre ólsonak a
Gergő, kőre ólsonak a kőre ólsonak a kőre ólsonak a

A Magyar háza és Nemzetének átalakulása
Gergő, kőre ólsonak a kőre ólsonak a kőre ólsonak a
Gergő, kőre ólsonak a kőre ólsonak a kőre ólsonak a
Gergő, kőre ólsonak a kőre ólsonak a kőre ólsonak a
Gergő, kőre ólsonak a kőre ólsonak a kőre ólsonak a
Gergő, kőre ólsonak a kőre ólsonak a kőre ólsonak a

nép közé, az vállra emelte, és vitte a Barriere de Tron-ra a Faubourg St. Antoine-be, ahol máglyán elégette. Egy kis darabját a trón bársonyának gyűjteményeim közt őrizek még ma is. Oda már én nem mentem ki, mert nagyon kimerült, fáradt voltam a három napi munka után. A Martin kaputól nem messze egy Barrikád állt, amelyet én is védtem egy szép fiatal asszony oldalán, (erről majd bővebben máshol) ezt a Barrikádot a katonaság tőlünk elfoglalta, mi pedig egy négy emeletes házban kerestünk és leltünk is menedéket. A füsttől és lőportól piszkos kezeinket a házbeli munkás asszonyok rögtön eczeteshagymás vízben megmosták, hogy a lőporzag meg ne érezzék rajta, mert a fogdmegek először is azt szagolják meg, s ha a lőporzagot megérik, rögtön golyót röpítenek az ember fejécskéjébe, vagy mellébe! Itt egy városi biztos, ki szomszédunk volt és esmért engem, így fogadott: „Hát ön mit keres e horda között?” Nem tudom uram! Ép haza akartam menni; ide szorítottak. De ön megmenthet engem, hisz esmér? „Igen, mehet“!

Ez február 23-án volt estefelé. Haza ballagtam, lefeküdtem; úgy aludtam, hogy csak a Notre-Dame nagy harang bugására ébredtem fel és ugrottam ki ágyamból, mintha én is nemzetőr és Párisnak polgára volnék, pedig csak a szabadságnak voltam védője.

A „Tárogató“-ban *Mártius 5-én* egy cikkem jelent meg. Ezt Maurice Károly úr közlése nyomán a „La Patrie“-ből vettem át. „Egy órakor a' lovas polgárság a' palota kert ajtajához ment, a' hogy megtudta a' király jövetelét. Többen közülük mondták sajnálkozva: Valóban nagy szerencsétlenség a' királyra

nézve. Megnyílt a' kert ajtaja és a' lovasság közt jött a' király, jobb karján a' királynét vezetve, s mint egy harmincz személytől késérve, különbféle katonai öltönybe', a' királyné erőssen ragaszkodva férjéhez, erős léptel és haragos tekintettel folytatá utját. Lajos Fülöp fekete öltönyben volt, minden jel nélkül, a' királyné nagy gyászba volt öltve, mondják a' követ-kamrába szándékoztak menni, de e' menet közt, keményen harsogtak előttök e' szók, Vive la Reform! Vive la France! egy pár éljen a' király! szó is vegyült közbe. Így haladt az egész csapat a' L'Obelisque-ig. Itt megállt Lajos Fülöp, sebessen megfordult 's elhagyá a' királyné karját, 's kalapját az égfelé emelte, (itt alkalmasint eszébe jutott, hogy itt folyt vére XVI. Lajosnak, 's hogy boszuért kiáltott) 's néhány szókat mondott, lassú hangon a' melyet a' szél érthetetlené tett, a' királyné ismét karon fogta férjét és tovább folytatá lépteit, ott közel állott két alacson fekete kocsi egy-egy lóval, az elsőben két kis gyermek ült az alsó ülésen, balrul a' király, és jobbrul a' királyné foglalt helyet, sebessen elhajtott a' kocsi, késérete valami két száz emberből állott. Lovas polgárság „vasas“ és dragonyos katonák, a' kocsi a' Szajna mellett hajtott el, és Szent Cloud felé vette utját, a' második kocsiban két nő foglalt helyet, mint mondták a' herczegnők voltak. E' jelenet után átmentünk a' követ-kamrába, hol az Orleáns herczegnő két fiával volt, könnyek közt elő állitá öregebb fiát mint a' Tron örökössét, de a követek mit sem tehettek, egy ideiglenes kormányt neveztek ki, a' Republica kihirdette-tett, 's a' királyság felfüggesztetett. Tíz napja, hogy Republikánus kormány alatt élünk, a' melynek is

szép haladását látjuk, had mondjuk el tehát mi is „éljen a Republika“.

A „Tárogató“ 5-ik számában Márczius 5. 1848 még néhány „Fővárosi Újdonságok“ is olvashatók.

„A' Párisi Magyar jótékony egylet gyűlést tartand holnap 5-ik Márcziusban a' Café Danemarkban este nyolcz órakor, a' melyre is minden Magyar tisztelettel meghivatik.

Februárus 24-én, a' hogy a' nagy néplázadás volt, örömmel láttunk néhány magyart is a' nép közt, kik is harczoltak a' szent harczban a' szabadságért! Fegyveresen állottak 's vegyültek a' nép közt, kinél puska, kinél kard, dárda, szúrony, fa darab, sőt még kard hüvellyel is harczoltak.

Vörösmarty István, az egyletnek ajándékozott, egy három színű, s magyar czimmerrel ékesített hirlap rámát, a' melyben a' Tárogató igen jól érzi magát, köszönjük az egylet nevében.

Ma a 4-ik Martiusban temették el a Hazáért! 's szabadságért! el hullt hazafiak, a' Juliusi emlékoszlop alá, ahol is az 1830 évi forradalomkor elesett hazafiak nyugosznak, lengjen felettök a szent béke!!!

Lesz e? az idén Boeuf Gras? többen kérdezték már tőlünk, mi csak ennyit mondhatunk, talán lessz. Hire jár, hogy csakugyan fognak a' városba' vezetgetni egy kövér ökröt, mondják hogy neve lesz a' Boeuf Grasnak Duchâtel.

A' mint e sorokat írjuk, a' Városház téren állt meg a' Diadalmi szekér, — a' mely a' Franczia forradalom dicsősége jeleül a' város több utczáin nyolcz fehér ló által huzattatott, e szekér egyszerű, de igen csinos és jelenetű. A' közepén egy kéz, a' republiká-

hoz esküvőleg, az alatt a barátságot és egyenlőséget jelentő két kéz egybe fogva. Alatta e' szavak állanak: Patrie. Ez alatt a műt és irodalmat jelentő gépdarabok, s' papiros ívek, lejjebb elől Republique Francais, a' két oldalról pedig Liberté. Egalité. Fraternité! A' szekér vörös bársonnyal körül húzva, aranyos koszorukkal, s' babérral van környezve, 'a négy szegletén három színű zászlók lobognak.

A Városház tére „21-dik Februarius“ óta nagy jelenetek tanuja, az első napokba katonaság tanyázott rajta, 's csata térré változott. Ágyuk, szekerek, fegyverek nagy tűz rakások 'sat. voltak láthatók, néhány nap mulva nagy nép tömeg fegyverben szabadság zászlóival, a' nemzet őrsereggel vegyülve, ma a' diadalmi szekér, estén körül rakatott mécsekkel, a' legszebb rendben jöttek több éneklő társulatok, s el énekelték a Diadalmi szekér előtt a Marseillaisét és a' Girondin éneket.

Fővárosunkban a' rend némileg helyre van állítva 's a' nép a' munka után lát. A' meghalt Lajos Fülöp is feltámadott, és a' nagy Guizot miniszterével kezét fogott 's Angliába szaladt. Szegény Fülöp! El kellett szaladnod!

A „Tárogató“ Aprilis 2-iki száma 1848. Páris.

„A TIZENÖTÖDIK MARTIUS. E' nap az a' melyen hazánk ujonan született, e' nap jelensége történet könyvünkben szép helyet foglaland el, hazánk minden vérontás nélkül vitte ki a' szabadságot, minden kívánnati az ellenzéknek teljesítették, e' nap mi reánk is igen jeles, mert épen ezen nap történt, hogy mi itt Párisban létező magyarok, a francia köztársaságnak tisztelve, a' magyar három színű zászlót átnyújtottuk s kifejeztük örömünket a' francia nép dicsőségén.

Szerdán 15 Marczius két órakor sereglett egybe a' magyarság a' Place Vendom-on a'hol két magyar 's egy francia zászló lobogott, az egyik magyar 's francia zászló egy szalaggal együvé volt kötve, a' melyen e' szó állott. Fraternité. A magyar zászlókon ez volt Les Hongrois, a franczián pedig Vive la Republique! Minden magyar három színű szallagot tűzött a mellére*) a zászlót vivők Atillában, kalpagosan, 's kardossan voltak, így mentünk a' Bouvárdon végig a Hôtel-Ville-re a' francziák öröm kiáltásai közt, Vive les Hongrois! hangzott minden tájról. 6 órakor a' küldöttség elfogadtatott, a' mely is tizenkét Atillásból állott, a küldöttséget üdvözlé Lamartin lelkes szavakkal 's örömét jelenté ki, így zárta beszédét: „Ha vissza tértek szép hazátokba, mondjátok meg társaitoknak, hogy francia honban annyi jó barátot számíthatnak, mint a' mennyi polgár van Francia honban!“ A két egybe fűzött zászlót pedig a' többi zászlók soraiba' tették. 'S mi a' harmadik zászlónkal a' Juliusi oszlophoz mentünk, 's ott énekeseink eldanolták a' magyar leg szebb dalát: Hazádnak rendületlenül légy hive Ó! Magyar! Így ment e' napon együtt, egyesülve és lelkesedve két száz magyar, a' magyar zászlónak reménydús színe alatt. Vissza térünk a' Bouvárdon, a Café Danemarkba, hol is Dobsa Lajos polgártársunk elmondá hogy, hogymint fogadtatott a küldöttség, 's elmondá Lamartin szavait, a' mely után egy hosszas éljen hangzott. Ez, és ilyen volt az öröm napja.“

*) Erekyeim közt ma is őrzöm azt a kis kokárdát.

Garay Antal

A „Tárogató“ Páris 1848 Április 2-ik számából néhány „Fővárosi Ujdonságok“:

„Holnap Április 2-án a Párisi magyar jótékony egylet évnegyedes gyűlését tartandja, este nyolcz órakor a' Café Danemarkban, tisztelettel meghívjuk az ügybarátokat, hogy had izzadjanak ők is velünk a' kis teremben, majd idővel lessz tán nagyobb is! De jó lesz.

Pajer Lajos hazánkfia megszűnt élni! s ma három órakor tétetett le örök nyugalomra, holt tettemét késérte tizennégy magyar — fájdalom! hogy ily csekély számmal voltak, kik hazafiuknak utolsó tiszteletet és kötelességet meg adták — nyugodjon békében!

Fővárosunkban még sincs csend, naponként zászlós menetek tartatnak az ideiglenes kormánynak hódolatot bemutatni, mások pénzt gyűjtenek össze, 's átviszik azt az i. kormánynak mert pénz szűkében van, betegek, sebesültek, árvák, és munkanélküliek kielégítésére. Ez igen derék a francia néptől, hogy társain kész segíteni minden áron.

Erősen beszélük, hogy minden idegeneknek el kell hagyni Párist, és egész Francia Országot, többen magyarjaink közül, kik örökre itt szándékoztak maradni, félve várják azon időt, a' mely nekik parancsolni fogja (hogy szeretett hazájokba' vissza térjenek).

A' múlt hét utolján egy küldöttség ment a' magyar kézművesektől, Gróf Apponyi Antal ő exellentíájához! e' küldöttség nem bocsájtatott a' nagy Gróf színe elébe, de még szekretarius úr ajtaja is elzárattott a' küldöttség előtt a' nagy Gróf azt izente

Görög Antal Mr

A'PÁRISI,

MAGYAR-JÓTÉKONY-EGYLET.

rendes tagok-
Paris sept 13 an 1846
Charles Trusamyky Prestalany.

kapusától, hogy semmi dolga a' magyarokkal, hál' istennek' hogy az Apponyiknak semmi dolgok nincs velünk!

E' hét minden napjaiban csoportosan hagyták el Párist, Lengyelek, németek, 's több féle nemzetek, s mentek az emberiség szent jogaikért harcolni, vélők ment néhány magyar is, kívánjuk hogy e' szent harciba' győzelmet vigyenek ki, a' Párisi nép nagy számmal késerte őket el, 's szerencsét kívánva vált el tőlök, kívánjunk a harcolóknak szerencsét s győzelmet."

A munka szünetelt Párisban. Forrongott a nagy város. Mi magyarok vártuk a hazai események fejlődését, naponta megjelentem a Café Danemarkban olvasni a magyar lapokat. Így mult néhány hónap, kevés volt a keresmény, a hazai események nagyon felizgattak, nagyon szerettem volna már haza utazni és küzdeni a ráczok ellen, küzdeni a Kamarilla ellen. Egyik napon egy ur jött hozzám a Danemarkban, e szavakkal:

„Hallottam, hogy Ön hazakészül Magyarországba“.

— Igen még a héten elindulok, hihetőleg utamnak nagyobb részét gyalog fogom meg tenni.

„Schwartz ur kéreti, ha hozzá jönne, ott lakik közel a Porte-L'Etoile-nál, szeretné ha egy levelet vinne el Pestre“.

— Holnap délelőtt 11 órakor ott leszek a jelzett lakásán.

Elmentem Geiszwein Ferencz barátommal, kit megkértem, hogy ha 1 óra mulva nem jönnek ki e házból, csengessen be. Beléptem, egy rokonszenves barna ur állt előttem háló köntösben.

- Én Schwartz urat keresem.
- Én vagyok — felelt jó magyarsággal — mikor utazik?
- Tán holnapután.
- El vinne tőlem egy levelet Kossuthnak?
- Szívesen, ha nem sürgős, mert én jóformán gyalog jutok Pestre.
- Nem sürgős, csak biztosan kapja meg.
- Arról kezeskedem.
- Itt van a levél, kérem vigyázzon rá; tudom én kire bízom leveletem! Ön Garay ur, Isten Önnel szerencsés utat!

Tán félóráig voltam benn, szép butorozott Garçon szobában; tehát Geiszwein barátomnak nem kellett becsengetnie. — Ki volt ez a Schwarcz ur! Még ma sem tudom; biztos vagyok benne, hogy álnevű magyar főúr volt.

* * *

Mielőtt végbucsut mondanék majdnem második hazámnak, megállok egy darabig még, — visszapillantok az ott eltöltött négy esztendőre. Búra, örömmre visszaemlékezni mily jó esik. Hol vannak ezek az idők? S mi maradt meg belőlük számomra? Itt van néhány régi levelem, amiket onnét irtam szüleimnek, testvéreimnek. Ezekből egyet itt meg mutatok; ezt bátyám őrizte meg annyi sok esztendőn tul. Itt van néhány kis jegyzetem fekete jegyzőkönyvecskémbe. Újra elolvasom ezeket . . . azután jön a Tárogatónak még megmaradt néhány példányából egy két ki irt részecske stb. — azokból a most már nagyon messze távolba eltűnt időkből.

„FŐTISZTELENDŐ GARAY ALAJOS URNAK

tisztelettel

per Wienne, Pest

Mágocs közelében

Mocsoládon

en Hongrie

Páris 2-dik Aprilis 1847.

Szeretett Bátyám!

Mult év December hó elején vettem hozzám küldött soraidat, 'a mellyeknek igen örvendtem, 's kétszeres örömet érezve, hogy tőled jó, és sok széppel tölt. — S hogyne örvidenék? Midőn olvasom, hogy egy csöndes faluba, békés családi körbe élsz! Szülők 's testvérekkel együtt felejtitek el 'a szülő földön élt keserű tapasztalatokat. Mi szebb 's jobb egy csöndes életnél? Midőn sok vész után a' hullámok árjából egy csöndes partra ér a' hajós, 's ott felejtve a' vészt, megalégedetten tölti napjait. Nem-de ti is édesem a' veszéjes tenger árjaibul költöztetek egy csöndes partra? hol a' vész 's ellen nem üldözhet többé!

Csöndes napok! hol 's mikor tallalak fel beneteket?! Hid el Barátom a' Világ zajátul undorodni kezdek, mert jobban esmérve a zaj formáját, esmerem a népet, 's embereket; hol vagynak azok a' kiket keresek? Hol vagynak a' jó barátok? Hol a hű kebel 's hol az Ember?! A reménnyel tölt szép álmaim semmivé válnak; a' világ zaja közt kívántam találni jó Barátot, erényt 's hű keblet. 'S mindezt nem találtam. Találtam embereket, de nem olyanokat mint kerestem. — Láttam néhány nemzeteket, láttam szokásaikat, szabadságjaikat, 's rablánczaikat. — Láttam életet 's nyomort, kevés igazságot, sok igazságtalan-

ságot. 'S mind ebből mi maradt önnekem? Egy keserű gondolat a' Világ sorsáról, a' jelenkor 's jövőről — 's az élet veszéjes napjairul. De hagyjuk ezt, majd szóhatunk 's ítélnünk mindezekről együtt, 's talán nem nagyon sokára. Vissza térek soraidra. Meg szaporodtak gondjaid, 's e' gondok neked édsősek, így mondd soraidba; vedd érte barátom hű öcséd köszönét. Egy nemes keblű embernek édsősek a gondok, midőn Szülei 's testvérei felett gondoskodhat. Hű szeretetőkben jutalmat találандasz! 'S mi kell több? 'S mi szebb ily jutalomnál!? Szülői szeretet, 's testvéri köszönet.

Mi engem illet, állapotom 's egészségem kedvező, melyet is néktők édeseim szivből kívánok. Munkám fojvást van, és dolgozhatok, mint minden szegény legény; ha élni akarunk hát dolgoznunk kell. Mily sokan vagynak, kik jól élnek 's semmit sem csinálnak. Ők Urak 's mi csekélyel többek mint rab szolgálk vagyunk.

Végre még egy pár szót az itteni életről; itt is jelenleg igen nagy nyomor uralkodik. Minden drága 's igen sok munkás munka nélkül vagyon. A' kenyér mi a' legfőbb, az igen drága, 's azért a' kormány a' szegényeken 's munkásokon, kik feleségesek 's gyermekeik vagynak, segitt. 'S mindezek a' kenyeret a' közönséges régi áron fűzetik. 'S a rá esőt a kormány fűzeti, mert félti a bőrit. A' kormánynak kötelessége is a' népen segiteni. Hát mi nálunk! Segit e a' kormány? Segit-e a' szegény Magyar hazán? Igen ő segiteni szokott a nagyok baján. Élj boldogul, csókolom sokszor édes szülőimet 's testvéreimet 's maradok hű öcséd

Garay Antal

GARAY JÁNOS LEVELE HOZZÁM.

„Pest, april 18. 1848

Kedves Öcsém! Röviden írok, hogy levelemért kettős árt ne fizess; hogy magam ki nem fizetem, azért teszem, hogy biztosabban megkapjad. Olly időben érkezett leveled, mellyben Párisba pénzt vagy váltót küldeni csaknem lehetetlen; a kereskedők közt minden viszony megszűnt, a' posta bizonytalanná vált. Végre Kánitz Manó pesti nagykereskedő, irántam viseltető barátsága lehetőségessé tette, hogy felszólításodnak megfelelhessenek, mit a' legszivesebb testvéri készséggel igaz szívvél ime ezennel teljesítek. Vidd az ide zárt levelet ahhoz a' kinek szól, 's ott neked azonnal száz frank ki fog fizettetni. Köszönd meg tőled telhető melegséggel, mert még egyszer mondom, ez az egyetlen ember Párisban most kihez fordulhattunk, ez is nem mint kereskedő hanem mint barát teljesítendi Kánitz úr kérését. Örülök hogy hozzám volt bizodalmad, más időben, 's más körülmények közt meg is tetéztem volna kívánságodat, csak hogy jó szerével és nélkülözések nélkül jöhess vissza hazánkba, hol ölelő karjaink oly rég 's most kétszeres hévvel várnak. Pénzed megkapván tehát, ismét és ismét kérlek ne késlekedjél egy perczig is, siess azonnal haza, mert itt nagy szükség van jó magyar karokra most, Európa 's hazánk állapota napról napra bonyolultabb lesz, azért mennyire lehet sem Németországban sem máshol ne késsél, gondold meg hogy hazád a' cél! Egyéberánt igen jól tudom, milly kevés pénz az a' száz frank illy hosszú útra, kivált ha egy részét Párisban kell hagynod, de minket is jól megviselt a' for-

radalom, egyéberánt ha egyszer Ausztria határában léssz, ha szükséged ugy hozza, irj utközben is, 's ha, mivel lehet, ujra segiteni foglak, csak egyszer Párison túl légy, könnyebben menend minden. Itthon már sok minden félét tervezénk rólad, kivált nőm az, ki téged igen szeret. Nekem a' mostani Ministerek többnyire mind jó embereim 's köztök az ipar 's kereskedés ministere Klauzál, majd gondoskodunk a' te jövődről is. Az enyémet most kovácsolják, mire haza jössz, meglehet már azt tudni fogjuk. Számításom szerint nevem napja körül vagy legfőlebb pünkösdtáján itthon lehetsz. Én Landererrel épen átellenben lakom, szállásom 's szivem elég tág, téged olly sok év után szeretve keblébe zárhatni. Tehát elvárlak. Több ismerőseid közt Dankos szabó is itt van le telepedve, 's vele ki egyszersmind kör tag, sokat beszélünk rólad, de hiszen majd többeket is talász itt. Élj egészségben isten óltalmával és kegyével járj utaidon, hogy nemsokára szerető karjainkba zárhassunk, maradván szerető bátyád

Garay János

Ha ezen levelemet megkaptad, rögtön irj, ha csak két sorral is, hogy a pénzt megkaptad 's mikor indulsz.

Ha kívánják Beckerék, adj nyugtatványt nekik a' pénzről.

Mégis mire kezeimhez jutott a jó bátyám által küldött összeg, addig még 2 egész hónap telt el.

* * *

A Tárogató legelső számából 1847. november 7-én néhány apróság:

„*Magyar ünnepély Párisban.* A' magyar jótékony egylet, a' mely itt Párisban munkálkodik, ünnepet ült

f. é. kisasszony hava 13-án. Ezen napon volt egy éve, hogy a magyarok jótékonyság céljából egyesültek. Azért ezen napot meg is ülték hazafiasan, azon szent kötelességnek melyet emberi kötelességnek monduk, megfeleltek. Szép számmal megjelentek. Szónoklatok 's szavalatok történtek, 's három órai élvezetek után az ünnepély befejeztetett; tagjai és vendégi szét osztak azon öntudattal, hogy kötelességüknek illendően megfeleltek; az ünnepélyen előforduló beszédek és az ünnepély egész forgását, jövő számban fogjuk közölni, legyen addig is elég ezen egy pár szó: hogy valódi örömünkre szolgált a magyar ünnepély magyaros megülése.

Az egyletnek egy bizonyos r. t. azt szokta mondogatni az egyletben: „Tögyünk már valamit!” — de ugyan mit? az ám a bökkenő.

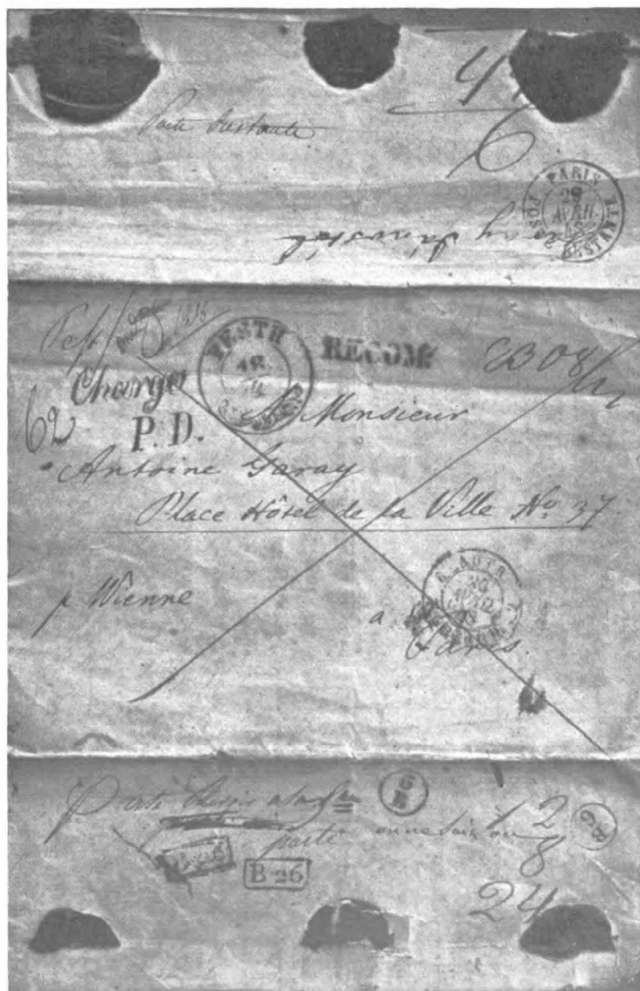
Egy nagyságos ur épen ma érkezett Párisba; 's honnan jött? Egyenesen Soroksárról. Szerencsére először egy csapat katonát látott meg, 's jól megnézte őket. Csodálkozott igen, hogy nem lát egyetlen egy káplárt sem. Mutattam neki egyet. — Lehetetlen, hogy ez káplár! hisz nincs neki mogyoró pálczája? — Már most azon töri a' fejét, hogy hogy-mint verik itt az embereket?

Vester Sándor ur társasága folyó hó 5-én lépett fel a Th. Des Variétésben, előadások voltak, a Magyar hatos, Steria és kozák táncz. Volt taps, amely zivatarként hangzott a' színház falai közt. A Magyar hatos megtette hatását. A zene megszólalt 's felszökent 3 sugár magyar ifju, 's velük három magyar hölgy. Nemzeti szép öltönyben megcsendült a sarkantyú, és lobog a magyar reménydus színe. Fürgén

forgott a három magyar ifju 's köröttük a három szép hölgy. A' nézők éledele ki tört ezer meg ezer tapsba. — A' falusi stériai tánczban két hölgy és egy ifju működött, Ők is viharos tapsot arattak. — A' kozák táncz nagy tetszéssel fogadtatott s Tóth Samu urnak minden mozdulata szünni nem akaró tapssal jutalmaztatott. Papp Terka k. a. is, ki a kozák tánczban működött, viharos tapssal koszoruztatott. — Szóval az ott levők igen megelégedetten hagyták el a' színházat. A' Variété szép napoknak néz elibük. — Siessetek Magyarok! megnézni hazánk Művészeit, 's a szép Művész hölgyeknek füzzetek bokrétát 's koszorukat, kik Páris szinpadján a' magyar színeit lobogtatják!

E napokban került ki a sajtó alól a „Népügy” czimű könyvecske, ajánljuk minden magyar figyelmébe.

Hát ujdonság-e? ha azt mondjuk, hogy mult hó 9-én napfogyatkozás volt; elég az hozzá, hogy volt, a' lapok annyit irtak róla, hogy ha azt egy jó keresztény ember mind elolvasta, lehetetlen, hogy a szíve meg nem repedt. A Pesti Hirlap két hasábot irt tele; a Honderü alkalmasint régi szokását teljesíté, két hétig a napfogyatkozás előtt és kettőig utána mindig setéségről ir. — A' Journal de Debats, is két oldalt irt tele, hogy kell az üveg darabocskát megfűstölteni, hogy jól láthassuk a *setéséget*. — Mi azt hisszük hogy üveg nélkül is lehet azt eleget látni. Boldog emberek! kik oly ritkán látjátok meg a setéséget! Csak ma ir először újra egy harapásnyi *napfényt* a Journal! — Szegény Tárogató! te meg majd akkor irsz mikor majd sötétség fogyatkozás lessz. Mikor lessz az? Azt nem csak mi nem, hanem még a csillagászok sem tudják.

Lesz-e csakugyan tornya a' Pesti német színháznak? azt írják hogy a' bele való lélek harangot már meg öntötték. Fel is fogják huzni, 's valahányszor a német színház bérlőiből egy meg hal, tehát meg huzzák, hogy hallatára minden magyar ember arcra fog borulni és mellét veri e' szavakat mondván, Uram kegyelmezz néki!

Pesti Levél. Tudják e Önök Párisban hogy mi csoda állat az a' Noth Theater? Az épen a világ nyolczadik csodája, és Pest városa első csodálatos építménye. — Van hová vezetni az idegent. Nézd Barátom! és csodáld az emberi ész és tehetségét! Ide építették a legszebb térre. 'S valóban úgy áll, mintha az égből pottyant volna le e' csodálatos fa bódé. Bementünk. Bocsásd meg Uram a bűneinket! Csodát látunk. — Mi előtt a függöny fel vonszoltatott, szép macskazenével tiszteltetett meg a közönség. És felmászott a függöny. — Előttünk termett a N. T. három legnagyobb művésze. — Förtelmes csevegést vittek véghez és rugdosással végződött az első felvonás; jött a második. — 'S fellépett kényelmesen a' Prima Donna, 's dalt kezdett. — Dalt, mondom oly dalt, hogy hajszálaink az égfelé emelkedtek. A harmadik felvonás is megszületett. Felugrott két ember forma, majomruhában 's tánczoltak, — de mit? Azt megmondani nincs ember a földön, és oly meglegedés mutatkozott az ott levők arczain, hogy azt látva majd elájultunk. — A meglegedés ki is tört, taps és vivát, hoch-okban. — Ezen lelkesedést egy kis forgó szél zavarta meg, mozdult és a levegőbe szállni kezdett a Noth Theater. Ekkor félelem mutatkozott mindenkin. Haláli borzadály futotta át az ott levőket.

Arczokon a hideg veríték tört ki. Ezt látni is borzasztó volt, 's ha a teremtd a' Pesth'erek kedvökért nem parancsolt volna szeleknek, tehát most a' N. T.-rel együtt, vagy a' jeges tengeren vagy Chinában volnának. — Ó Noth Theater! Csókolni való luft Balon! Oh felséges Hippodrom. A. K.*

A Tárogató február 6-ik számából 1848.

„A' Jegyző könyv: A' párisi magyar jótekonv egylet jegyző könyvéből e' következő kivonatot közölhetjük.

Az egylet alakult, szeptember 13-án 1846. Ez idő lefolvta óta számol az egylet Januáriusig 1848 — 73 r. és 6 t. tagot. Jelen: 38 r. t. és hat t. tagból áll.

Az egész bevétel	525·50
Kiadás	206·—
Marad	319·50
Kikölcsönöztetett	185·—
Maradt készpénzben	134·50
Hátra maradt fizetések . .	50·—

Hogy tisztában van e a számadás arról mi felelősek nem lehetünk, bár ha ugyan mi is belenéztünk a' számadó könyvbe, de abból csak annyit érthetünk, mint mikor a Place de la Concondon az egyiptomi Obelisquet nézzük. Azon is' van mindenféle jegy, — épen ugy mint az egylet jegyző könyvében is. Van benne *kereszt*; karika kocsi kerék, kettős kereszt, sat. Talán ezen jegyeket már az sem tudja mit jelent, aki irta, vagy jobban mondva rajzolta. — Így tehát mi csak az érthető számok szerint közölhetjük az érintett kivonatot. A jegyző uraknak pedig azt mondjuk, hogy a jövőben ne tessenek oly figurák-

kal az egyesület jegyző könyvét bemázolni, mert bizony isten utódaink kinevetnek. De nem csak utódaink, hanem ősapáink elmosolyodnának ha látnák ezen csodabogarakat, 's bosszankodnának hogy utódaik a' tizenkilenczedik század derekán, 's hozzá téve még pedig Párisban — ily csodálatos jegyeket használnak, stb.

Fővárosi Ujdonságok.

Holnap február 6-án a magyar jótékony egyesület 16-ik rendes gyűlését tartja, a melyre is minden hazafi tisztelettel meghívatik a' gyűlés kezdete este nyolcz órakor, a Café Danemark kis termében.

A' *figyelmeztetések* 's később „*Értesítő*“ név alatt meg jelent havi lap meghalt. — 'S e két nagyszerű munka hamvaiból feltámadt egy új évet köszöntő lapocská. — Hálál hogy találkozott valaki, ki az új évet is megköszöntötte. — Hát esztendőre tisztelt szerkesztő Úr csinál-e majd egy kis Betlehem-et?

A *nép könyvének* kinyomtatását többen óhajtják, 's az egyesület figyelmébe is ajánltatott, hogy bocsássa sajtó alá. — Fájdalommal vettük azon hírt, hogy ezen itt nevezett könyv nincs többé, mondják hogy egy nyári napon ki ment sétálni valakivel, 's eltévedt Páris valamely utcáján a szegény! Felkérjük mind azon tisztelt urakat, kik valahol előtalálják az eltévedt fiúcskát, sziveskedjenek őt a Magyar Jótékony Egyesület-hez utasítani. Igen igen megfogjuk köszönni.“

* * *

Utlevelembe ezeket írták bele Párisban.

No 1358.

Vu a l'Ambassade d'Autriche

Bon Pour le retour à Vienne

Paris le 4 Juillet 1848 de Pont

Vienne par Strasbourg No 102

Vu pour Vienne par Strasbourg

Paris le 6. Juillet 1848.

P.le Préfet de Police

Le Chef de

N Dup

Paris le 7 Juillet 1848

Vu au Affaires Etrangères

Le Chef du . . . de la Chancellerie

Ministère

Des Affaires Etrangères

République Française“

Most már semmi sem gátolt elutazásomban.

Tehát elindultam.

UTAM HAZAFELÉ.

Párisból 1848 *julius 7-én* délelőtt 11 órakor társas kocsin indultam el Meaux és Châlon felé; ott egy vendéglőbe szálltam, az éjjelt ott töltöttem, másnap gyalog indultam a nagy utra! Édes szép hazám felé! küzdeni a szent Szabadságért! Metzben Kaisernél régi ösmerősömnél a régi lakásomban szálltam meg. Négy napig voltam ott. Hesse Andrénél koszt adómnál is voltam ugyanitt. Páristól Metzig 10 napig tartott utazásom. Nancy-ba *julius 16-án* érkeztem. Weberhez szálltam, kinél 1843-ban laktam, és fiával jóbarátságban voltam. Ott is három napot töltöttem, fáradságom kipihenésére. — Onnan Strassbourgba mentem. — Beszálltam Pickelnél. — Ennek fiával is igen jó barátságban voltam akkor mikor 43-ban náluk laktam. Nagyon szívesen fogadtak. Két napot töltöttem ott,

Auguszt át kísért a Rajnán Kiel-be, ez már a Badeni nagyhercegséghez tartozó város. — Onnan Radstadba mentem, ahova *23-án* érkeztem, hol az öreg Gundersdorf nagyon szívesen fogadott. Este el vitt a polgári kaszinóba, hol a polgároknak el kellett beszélnem a párisi barrikád harcokat, és élményeimet. — Ők a Frantiáktól Cavaignactól várják hazájuk felszabadítását. — Mondtam hogy Cavaignactól ugyan ne várják azt, és a Republikát, mert ő nagybátyja nyomdokát fogja követni, Napoleonét, aztán ő belőle is Imperator lesz! Ez ássa meg majd a Republika sirját, — nem hogy német országból, vagy Badenből köztársaságot csinálna. — Elmondtam nekik azt is hogy ma már Napoleonnak is nagy pártja van, és nézetem az hogy őt választják majd meg elnöknek stb. — A német sógorok álla le esett erre, de voltak olyanok is kik ökölrel az asztalra ütöttek és azt mondták: „Wir wollen die Republik!“ Én pedig azt hogy: „Bravo!“ Erre megöleltek és lelkesen fel kiáltottak: „Vivát!“

Harmadnapra elbucsuztam tőlük és az én öreg Gundersdorfomtól, kinek elmondtam, hogy sietnem kell haza, mert otthon is a Republikáért kell harcolnom, s lehet, hogy a németek szabadságáért is ép úgy küzdök majd, mint küzdöttem a Francziákéért! — „Gott gebe es!“ — mondja erre az én öreg becsületes jó lelkű németem. — *24-én* Carls ruhe-ben voltam, azután Ulm, Augsburg, Münchenen át *Julius 28-án* Laufenbe érkeztem, ahol Rotteinstein Károly testi lelki hű barátomat kerestem fel. — Három napot töltöttem nála, és Strasser Félixéknél. — Azután Károly barátomtól vég búcsút vettem, ki már utolsó

napjait járta, — tüdő bajos volt szegény fiu, — de még át jött velem a Salzer hidján Strasserhez; e hid közepén van Bajor ország és Ausztria határa. — *Augusztus 3-án* voltam Salzburgban, *5-én* pedig Linczen, ahol felkerestem régi barátomat Strasser Józsefet, Linczi polgár volt — eljött velem a postára, hol egy pénzes levelem volt, posta-restante 15 forinttal, amelyet Muki bátyám, — Garay János, — küldött Pestről. — Igazolta hogy én vagyok az a Herr Anton Garay. Másnap *6-án* egy nagy dereglyén Bécsbe utaztam. A dereglye meg volt árukkal emberekkel munkásokkal rakva. Fizettem pedig három huszast Bécsig. Az utasok közt volt egy huszár is. — Annak a nyakába ugrottam, keményen megráztam mind a két kezét. — „Hová való kedves barátom? Hová utazik?” A huszár csak néz-néz, aztán bambán azt mondja:

„Ich kann nix ungrisch. Ich bin Pémm, bin musikant bey Husaren, ge' zausz nach Chaslau.“

Vége volt az illúziómnak! Magyar embert öleltem meg, és az cseh volt! Első csalódás! Egyszer csak elkiáltja magát a kormányos:

„Jetzt kommt der Strudel!“

Persze nem a turósrétes, hanem a Duna közepén egy óriási nagy forgó, amelybe már sok száz ember lelte sirját. De a mi kormányosunk erős kézzel kormányozta hajóját. Ugyan egy kicsit az én hajam-szála is emelkedett az ég felé, mikor közelebb értünk Strudelhez. Ugy zug-morog ez, mint a távoli mennydörgés. Tajtékot okádik a háborgó Duna vize. Nehány nímet lekapja süvegét, letérdel és imádkozik, mások mint a szobor úgy állnak, bámulják a rettentő tusát,

amit a hajó a hullámokkal viv. Bizony az Anti gyereknek is borsódzott a háta, pedig lehetett vagy 20 fok meleg. Oly csönd volt a hajón, hogy a légy zümmögését is meg lehetett volna hallani. Én láttam már tengeri vihart árboczos hajóról, de nem volt oly borzadályos mint ez. Ott a hullámok templom magasságuak, de a hajók is óriások. E Dunai dereglyék hozzájuk képest csak kis teknők. Ha a kormány rudja eltörik, vagy a kormányos elcsuszik, talán egy lélek sem szabadul meg.

Az én huszárom ott kapaszkodik két egymáson fekvő nagy ládába, a pofája olyan, mint a sült halé. Szemei behunyva, hogy ne lássa a képzelt végpusztulást. Ha négy keze volna, a másik kettővel bizonyosan a két fülét fogta volna be, hogy ne hallja a rettentő dübörgést. Az asszonyok szoknyájukat húzták a fejükre, hogy se lássanak, se halljanak!

Végre tul vagyunk a veszedelmen, a sok „Ach Herr Jessus!“ is elmúlt már, s vigan hajóztunk tovább. Este felé már Bécsben voltunk. Én a „Goldenes Lamm“-ba mentem, ahonnan másnap pajtásaim, a régiek, elvittek magukhoz. Vasárnap volt, e napon hozták haza Ferdinand császárt Olmützből, — ahova szökött a forradalom elől. Ezt is megnéztem. Nagy parádé volt. A bécsi bürgerek és diákok, — az aulabéliek, — képezték a diszörséget. Volt öröm rivalgás: „Hoch der Kaiser!“ A kaiser pedig reszketett, mint a nyárfa levél. Ezen a napon régi ismerősom Weszeli, meghitt ebédre, mint világlátott embert. Tiszteletemre francziás ebédet készített. A sült höz bab, lencse, héring, hagyma és egyéb vagdalékokból álló salátát adtak. Mondtam hogy ez inkább olasz saláta. Kérde-

zösködött és én sokat meséltem neki Párisról. Aztán beszéltem neki Olaszországról is, a jó öreg Bürger egészen el volt ragadtatva, szerette volna, ha nála több időt töltöttem volna, de elmondtam neki, hogy nekem bizony otthon, és pedig a magyar hadseregben a helyem, akkor a bécsiek szerették a magyart! Különösen azok, akik a szabadságnak hivei voltak. Bécsből *augusztus 7-én* indultam gyalog Pozsonyba. Mikor oda értem a határhoz, ahol ott áll a fekete-sárga sorompó — nagyot dobbant a szívem! Felkiáltottam, hála Isten, itthon vagyok! Leborultam, megcsókoltam azt a földet, amelyet magaménak nevezhetek. Itt vagyok, üdvözöllek édes hazám, te szép Magyarország! Most már örökre a tied leszek, küzdeni akarok érted, utolsó csepp véremig. Áldott légy, szabad és független!

Másnap Pozsonyba értem, onnan gőzhajón Pestre *augusztus 12-én*. Ott vártak a kiszállóhidon Gizi és Ákos, bátyám gyermekei egy szolgáló leánnyal. Ezek engem felismertek Muki bátyám leírása szerint. „Ügye maga az Anti bácsi?” Az vagyok édes kicsikéim!

Nem messze laktak a Gebhardt házbán, a Hatvani utcában. Ott aztán újra volt az ölelkezés, csókolódzás, ezer kérdés, ezer felelet.

— Csakhogy már itt vagy köztünk.

— Én is azt mondom, hála Isten!

Másnap elmondtam bátyámnak, hogy hoztam Kossuth Lajosnak egy levelet Párisból, meg is mutattam neki, mondtam, hogy még ma átadom a levelet magának Kossuthnak. Erre azt mondta bátyám: Eszmérem a titkárját, majd ahhoz elmegyek magam, és megkérdem, hogy át lehet-e adni a levelet, mert hátha

a levél meg van mérgezve. Kossuthnak van ám sok ellensége! Isten tudja mi van, mi lehet? a levélben? Majd megbeszélem a titkárral. Jól van, — elment rögtön, pedig gyengélkedő volt a szegény. Hamarosan visszajött, a titkár átvette a levelet és azt mondta: Jó helyről jött és már vártunk is reá, nagyon szépen köszönjük.

Vagy három napig voltam bátyáméknál; egyik nap ott volt Petőfi feleségével. Most láttam először Petőfit. Elbeszélgetett velem Párisról, francziául, felesége magyarul, kedélyesen. Harmadnap onnan Mocsoládra indultam Alajos bátyámhoz, hol édes jó szüleim és két nővérem volt. Szegszárd felé utaztam oda. Szegszárdról kereszt anyám kísért el, meglátogatandó komáját és komaasszonyát az én szüleimet és kereszt fiát a Lojzit, aki most már plébános. Oda értünk délután úgy 4—5 óra között. Nem tudták, hogy ki jöhet ilyenkor? Kiszaladt a kapuhoz Nina nővérem. „Jaj Istenem! Anti jött meg!” A kocsis kinyitotta a kaput, — mi berobogtunk rajta, persze én már az utcán leugrottam a kocsiról és szaladtam be a házba és ugrottam az édes jó anyám karjai közé. Ott állt megkövülve az a jó apa, aki csak azt tudta mondani: „Édes fiam! Megjöttél!” És úgy szoritott karjai közé, mintha sohasem akarna többé elbocsájtani. Istenem! De boldog voltam! Jöttek nővéreim, bátyám, a viszontlátás örömei ismétlődtek. Ezer kérdés, ezer felelet mindenfelől. Édes anyám az ő áldott sima kövér kis kezeivel megsimogatta arczomat, megcsókolta százszor is ajkamat és mondta: „Édes gyermekem! de megnőttél, de szép lettél, mily bajuszos szakállas ember lett belőled!” Így ment ez késő éjjelig. A hosszú távollét

után oly édes volt ismét a szülői s testvéri körben lenni. Minden olyan volt, mint ezelőtt 10 évvel, — amikor mint 16 éves ifju hagytam el szeretteimet, — csak az idő nyomai látszottak meg rajtunk.

Végre nyugodni tértünk. Ugy dobogott a szívem örömömben! Csak nagy sokára tudtam elaludni. Másnap korán keltem fel, hogy a falusi levegőt élvezhessem s a ház környékét bejárhassam. Egy levelet is hoztam Alajosnak, János bátyámtól, ezt is őrzöm ma is, úgy mint a többi régi ereklyéimet.

„Pest, aug. 24. 1848.

Kedves öcsém!

Párisból hazaérkezett Antal öcsénk tőlem élő levélként menvén hozzátok, alig szükséges, hogy még külön is írjak, annál inkább, minthogy alig van egy pár hete, hogy hozzátok levelet irtam, melyre ugyan választ mai napig sem kaptam, noha abban egy fontos tárgyat pengettem t. i. Ninának a vásár alkalmávali feljövételét. Tudósíts kérlek, legközelebb Ninának ebbeli szándékáról s határozatokról. Hogy oda- valál a táborban, az kétszeresen becsületedre válik 's részemről büszkének érzem magamat a te határozatodban. Leveledet részvétellel olvastam, de az nem Kossuth hirlapjába való 's így átadtam azt Vahot Divatlapja számára. — Szüretetek, mint hallom, az idén jó korán lesz, vajha kirándulhattam volna reá, de ebből aligha lesz valami. — Ha a nagymama ráér, egy kis szőlő befőzöttet készíthetne számunkra, s te azt majd a jövő pesti vásárra felküldhetnéd a mágocsiak által. Majd megszolgálom.

Gondoskodjatok kérlek jó öcsénkről, őt a párisi

forradalom jól megviselte, de lelke és szíve helyre üti anyagi veszteségeit. Meg vagyok róla győződve, hogy emberül betöltendi helyét, akármilyen fog itthon fogni. Most eleinte persze, hogy segítségére kell lennünk. Kedves szüleimnek kezeit csókolom, úgy szinte csókolván 's ölelvén jó testvéreimet, szokott állandó testvéri szeretettel vagyok szerető bátyád

Muki.“

* * *

A kertben a gyümölcsfák tele voltak gyümölcscsel. A házban minden a legnagyobb rendben volt. A falu is olyan, mintha skatulyából szedték volna ki. Ünnepe lévén a nép úgy sietett a templomba, mintha sohase láttak volna még szent egyházat. Persze mi is elmentünk szépen. Én édes anyám mellett ültem. Mily büszke volt jó anyám, hogy ilyen derék két fia van! No meg az a két leány se megvetendő! A kereszt anyánknak is csak úgy repesett a szíve örömeiben, mintha csak mondaná: „Ide nézzetek jó falusiak! Ezeket én tartottam mind kereszt vízre.“ Szép volt a mise, meg a prédikálás is. Most hallottam bátyámat először nagy misét mondani és szónokolni. Úgy állt ott az oltárnál, akár egy hadvezér az ő harcosai előtt! Mise után az előljáróság jött be tisztelegni, hogy megnézzék ezt a csodát, aki Párisból jött haza, hogy segíthesse ő is a veszélyben levő hazát megmenteni. Bátyámmal, míg ott időztem, bejártuk a szomszéd községeket, fölkerestük az ő ösmerőseit. Mindenütt nagyon szívesen fogadtak, különösen Svidniczky mágocsi uradalmi tisztartó és két szép leánya, Miczi és Zsuzsa. Persze mindenütt a politika járta. A papság is min-

denütt a szabadságért rajongott. Könnyű volt nekem ; nem igen akadt, aki ellentmondott volna, csak némely vaskalapos pap ellenezte republikanus elveimet.

Szeptember 11-én Jelasics bán betört az országba Varasdnál, a Dráván átkelt 20 ezernyi seregével a Muraközbe. Légrádnál és Perlaknál meg egy másik hadtest jött át a Dráván és tört előre. Teleki Ádám magyar tábornok Nagy Kanizsára vonult vissza, ott összpontosította hadseregét. Jelasics pedig Sz. fehérvár felé indult. A híreket naponta kaptuk Pestről. Mocsoládra Mágocsról. Persze a legnagyobb izgatottsággal olvastuk a napi híreket. Mennyire meglepett az a hír, hogy Jelasics szeptember 26-án kardcsapás nélkül elfoglalta Székesfehérvárt. Annál kellemesebb volt reám és reánk az a másik hír, hogy az a csata mely 29-én Velence, Sukoró és Pátka között vívódott, mely hajnal-tól este 6 óráig tartott — a feketesárga Jelasics hadseregének megveretésével végződött. — Jelasics Pákozdra retirált. Istenem! Miért nem vagyok én is ott? Kiáltottam fel. Jól van édes fiam mondja a jó anyám majd lesz részed még neked is benne.

Jelasics 30-án fegyverszünetet kért 3 napra — amit neki a magyar hadsereg meg is adott. — Kár volt! Mig én bátyámnál, szüleimnél voltam, eljártam Alajos bátyámmal, ki a fölkelő népnek négy-öt faluban kapitánya volt, faluról-falura oktatni a népet, hogyan kell fegyvert fogni, hogyan kell lőni, előre rohanni stb, Bemutatott Cseh Ede vargai földbirtokosnak, ki Baranya megyében a fölkelő népnek parancsnoka volt, a hegy-háti járásban. Egpárszor voltam nála Vargán, jelentést tettem nála, a nép hangulatáról. Egyszer jelentettem neki, hogy Szalatnak és Kárász faluk közt hat vasas

német kóborol egészen felszerelve. „Jó volna ezeket lefegyverezni. Ha a főparancsnok ur felhatalmaz, a mocsoládi magyar néppel holnap hajnalba végre is hajtánám azt.“

Ugy himölt-hámolt, nem igen tetszett neki. Végre az lett a vége, hogy menjek haza, majd gondolkozik az ügy felett. Este 11 órakor már otthon voltam Mocsoládon, elmondtam Alajosnak, hogy mit végeztem, és hogy mi az én véleményem Cseh Ede uramról. Az hogy ő is Kamarilla egyik eszköze. „Igazad lehet, hisz ő horvát“ Mondta bátyám. Nem is mentem el többet hozzája, hanem készültem erősen az indulásra. Golyókat öntöttünk az én egy csöves puskámhoz. Majd Pesten csináltatok rá szuronyt. Száz lépésre mindig centrumot találok vele. Ha be nem vár a német majd futok utána. Az ebadta! Esténként meg az édes anya is oda ült vacsora után az asztalhoz, és segített patront csinálni a kapszli puskához, ép olyant amilyen szükséges a katona puskához. Lőpor és golyó egy papir tekercsben volt. A lányok a golyókat szorították a tekercsbe, fölibe csepüből fojtást. Alajos lőport mért bele, anya a papir végét csavarta össze az ő finom kis kezeivel, én meg aztán rendeztem csomagokba. Édes apa nem segített hanem ő az ő megszokott estélyi imáját olvasta el, két imakönyvből, az ő lelki üdvéért, a családja boldogságáért, a hazáért és végre az ellenségért, ép úgy mint azt tette Krisztus a keresztfán. Mi kurucz kölykek pedig öntöttünk ólomból, régi ciztányérből, törött czinkanálból ellenséget gyilkoló golyót. Még az a gyöngéd lelkű anyánk is dolgozott, mintha turós csuszának gyurta volna a tésztát. Október 3-án azt olvastuk az újságból, hogy Jelasics október 1-én

megszökött az egész hadseregével. A hadi törvények ellenére Moór felé, Kisbér és Győr felé. Október 4-én Róth tábornok Fehérvár közelébe érkezett 10,000 emberrel. 5-én a Magyar hadsereg úgy körülfogta Roth és Phillipovics egész hadseregét, hogy mozdulni sem tudott a kiéhezett katonaság. Perczel fővezér fölszólitotta Roth tábornokot, hogy rakja le a fegyvert, mit ő megtagadott. Október 5- és 6-ika közötti éjjel Ozora és Kálozd, Dég felé akart magának utat törni, de hasztalan volt minden, úgy körül volt fogva. Erre Roth mégis lerakta a fegyvert. Így kaptunk 5—6000 szuronyos puskát, 16 ágyut, kardot, lovat, löveget annyit, hogy azt sem tudta a hadsereg, hogy mit csináljon a sok mindenfélével. Ezt persze mi is megtudtuk Mocsoládon. Akkor már én készen álltam az én szuronytalan puskámmal, 50 drb. tölténnyel, csuklyás nyári pluzzal, egy kis ruha táskával, pörge kalappal, rajta veres pántlika három ujnyi szélessel. Elöl a kalapomon Magyar ország címerével, indulóra.

Október 10-én reggel 5 órakor ott állt a kocsi készen az udvarban. Először is az édes jó anyámtól bucsuztam el, ép úgy mint ezelőtt 10 évvel, akkor mint ifju legényke most mint edzett férfi, de könnyeim ép úgy hullottak mint akkor. Beszélni egyikünk se tudott. Jöttek a lányok, a bátyám, ezektől is oly fájdalmas volt a bucsuzásom, végre az édes apám. Ő karjait tárta elé. Megcsókolt, megáldott, reszkető hangon mondta: „Az Isten vezéreljen édes fiam!” És felült velem a kocsira. Indultunk. Jó egy óráig egy szót sem váltottunk, csak azután kezdtünk édes apával beszélgetni a régi mult időről, meg a mostani harcias dolgokról. Délután úgy 5 óra felé elérkeztünk

a moczfai csárdáig, itt a högyészi ut felől jött vagy 50 kocsi zászlókkal, muzsika szóval, lovasokkal, uri kocsikkal, gyalog néppel úgy, hogy meg kellett állnunk és várnunk, míg a sokadalom elhalad és letér a szegszárdi utra. A nagy tömeg közt jött 3 ágyu, ezeket hozták Ozoráról a tolnamegyei felkelők, akik azt Roth tábornoktól, a lefegyverezett 10 ezer horvát katonától elvettek és azokat mint diadalmi jelvényt vitték a megye-ház előtti térre.

Ezt — a nagy sokaságból ki vált, és minket felesmért Kristófek Alajos unokatestvérem mondta el — aki szintén részt vett a vérnélküli csatában. Végre be értünk Szekszárdra és az öreg Kristófek bácsihoz szálltunk. A bácsi az ő sógorát édes apámat nagyon szívesen fogadta, úgy engem is, kivált mikor megtudta, hogy hát már holnap apa vissza Mocsoládra én meg Tolnára a gőzhajóra megyek, még jobban megörült. De az én Rézikém a szép unokatestvérem sehogyse örült a hamaros elválásnak. De mikor megmondtam, hogy honvédnek indulok, ő is belenyugodott a távozásomba. Másnap reggel apa elment, én meg délután Tolnára, hol még volt annyi időm, hogy Korizmics tisztartóékat meglátogathattam. Két szép lánya kiket még Mágocsról ismertem, mikor elmondtam, hogy honvédnek megyek Pestre, majd széjjel nem szedtek. Öleltek csókoltak mint testvért, mint jó barátot, hazafit. Mondhatom, hogy nagyon jól esett szegény szívemnek! Bár tovább tartott volna. De a gőzhajó megérkezett. Tessék beszállani. Úgy tele volt az, hogy csak állni de ülni nem lehetett. Egész éjjel csak akkora helyem volt mint egy komondornak. De azért mégis úgy éjfél felé elaludtam. Reggel Pesten voltunk. Siettem János

•

bátyámhoz. Örültek nagyon, hogy végre megjöttem. Hogy is lehetett volna a jó anyától előbb elszakadni, mikor oly jó volt előtte azon a kis gyermekkori zsámolyon ülve, azokat a jó kezeket csókolni, azokat az édes szavakat hallani!

„Holnap már honvéd leszek!“ Másnap reggel *október 25-én* elmentünk bátyámmal a megyeházba. Ott volt a honvéd avató bizottság. Még csak Mándy ezredes volt ott, annak bátyám bemutatott. Mándy bátyámnak jó barátja volt. „Ez az öcsém! Egyenesen Párisból jött, a barikádokat is jól ösmeri, majd jó szolgálatokat tesz a hazának!“ Orvos ur kérem — mondja az ezredes — vizitálja meg ezt a fiatal embert. Megnézte a szemeimet, megtapogatta a mellemet, nem azt mondta, hogy: „tauglich“ hanem azt, hogy „éljen“ Majd egy két óra mulva jöjjön vissza, letenni az esküt, akkor felfogják ön előtt olvasni a katonai törvényt. Mándy bátyámmal beszélgetett. Mikor elébe álltam az ezredes ezt mondta: Kinevezem szakaszvezető káplárnak, holnap már szakasza lesz! Ép most alakul a 49-ik zászlóalj Borsod és Zemplén megyei legényekből. Ezután kezet fogott velem, bátyámnak pedig azt mondta „Hozzál komám még több ily fiut! Nagy szükségem van ilyenekre!“ Tizenegy órakor visszamentem, vagy 200-an tettük le az esküt V. Ferdinánd magyar királynak.

Holnap reggel 8 órakor legyenek az üllői uti kaszárnyába! A honvéd avatás vagy 8 napig tartott még, akkor már együtt volt mind a 8 század. Engem az 5-ik századba osztottak be mint szakaszvezetőt és odaolvastak névszerint 12 borsodi magyart és 12 zempléni tót legényt. No most tessék ezekkel a tótok-

kal beszélni. Mindegyiknek volt valami baja: „Panye kaplar, nyemam handgeldo, nyemam kléba.“ — Majd lesz, csak várj, nekem sincs, — mondtam nekik. — Délután volt Lénung faszolás 7 napra. Káplár ur Garay kapott 1 frt 40 kr. pengő pénzt a fentjelzett 7 napra. Minden napra egy adag kenyér, félfont hus. Zegyéb semmi. Elkezdődött a katonaélet. Ebédre és éjjelre bátyámhoz jártam, mert bizony abban az új kaszárnyában még nem volt akkor se ajtó, se ablak, se kályha, se ágy. Pedig már október közepén túl voltunk. A földön voltak leterítve a madraczok. Egy-egy teremben 40—50 ember feküdt; persze mind hortyogott. Egy-két éjjel megpróbáltam, de bizony nem hunytam be a szememet. Azzal biztatott a kapitányom, hogy hát bizony türelem kell; majd ha rendben lesznek a szobák, hát a káplárok is kapnak többen együtt külön szobát. Így multak napjaink az első emeleten. A földszinten egy zászlóalj olasz katona volt. Ezeknek berendezett lakásuk volt, uraskodtak, mi meg nyomorogtunk. Igaz, mi a hazáért, ők meg a zsoldjukért, meg a Kaiserért. Egy nap aztán, miért? miért nem? fellázkodtak az urak ott lent és kezdtek lövöldözni fel az emelet felé. Persze nekünk még nem volt se puskánk, se panganétunk, hát bizony csak hallgattunk. De jöttek hamarosan a pesti nemzetőrök, ezek csináltak rendet. Másnap áthelyezték az olaszokat valahová falura.

E közben csak vártuk, hogy mi lesz már velünk? Ugy szerettünk volna már a harctérre jutni. De semmi hír! Hallottunk ugyan valami olyanfélét, hogy elvisznek bennünket a Csallóközbe, de mikor? Fegyverünk nem volt. E miatt egész leverték, kedvetlenek

voltunk. Miért nem adnak már fegyvert? Egyszer az Üllői-uton menve, szemben jött velem egy vén huszár gyalogosan. Hozott a kezében egy rézmarkolatu kardot.

— Hová viszi azt a kardot, barátom? Nem adná el? — kérdeztem tőle.

— De bizony eladom. Ad érte 5 forintot?

— Adok hát! Ide vele!

Igy lett aztán kardom is. Egy hatalmas rézmarkolatu kard volt ez, de hiszen még ma is megvan e derék fegyver! A lengyel forradalomból való, hatalmas lovassági kard. Ez volt a kezemben azután mindaddig, míg a Budavár bevételénél azt egy másikkal ki nem cseréltem, amit egy osztrák kadéttól vettem el.

Egyik nap megérkezett Mocsoládról Nina nővérem bátyámékhoz néhány hónapra segítségnek. Egyik vasárnap délután karonfogva kimentünk sétálni a városligetbe. Egy kisasszony és egy bakakáplár. Ki hitte volna ezt egy év előtt? Akkor ugyancsak végignézték volna ezt a szép párt, — míg most megéljeneztek bennünket. Az akkori időben dicsőség volt honvéddel sétálni.

Bekövetkeztek az októberi hűs éjszakák s a mi nagyon is szellős kaszárnyánk bizony hideg volt, mert az őszi szél az ablaktalan, ajtótlan tanyán vigan süvithetett kedve szerint. Kiütött a kaszárnyánkban a kolera. Ez volt azután szép mulatság! Minden reggel megjött felülvizsgálatra az országos főorvos, Stály nagyuram és végigjárta az alvótermeket.

Egyik nap én voltam az inspekciós káplár s mikor megjött a szokott vizsgálatra Stály, én is végig kísértem őt az alvótermeken. Először nem akarta ezt engedni s ezekkel a szavakkal akart visszautasítani:

— Menjen vissza barátom, itt nagy a veszedelem, látja itt már négy halott fekszik, ezeket majd én ki vitetem.

— Bocsánat, ha főorvos ur nem fél a ragálytól, én sem félek.

— Bravo kedves barátom, de én doktor vagyok és preserváltam magamat.

— Én meg honvéd vagyok.

— Jó, hát csak kísérjen végig.

Mikor az utolsó teremből kijöttünk meghajtottam magát előttem s mondá: köszönöm.

S ez nekem nagyon jól esett, mert a Stály, a híres doktor mondta.

A kolera nem tartott sokáig. A mi zászlóaljunkat egyik nap reggel 6 órakor egészen felszerelve, utra készen felállították a kaszárnya udvarán, az előző nap napi parancsa szerint végig mentünk a Kerepesi-uton ezer és ezer nép között le a Dunára a felső hajóállomáshoz. A sok nép között megláttam a mi szakácsnénkat, aki oly lelkesen integetett és éljenzett mikor meglátta az én puskám csővébe szurt kis nemzeti zászlót. Az egész zászlóaljban csak nekem volt zászlóm.

Mikor december utolsó napjain ismét találkoztam bátyámékkal, elmondták, hogy a Zsófinál nincs derekabb leány a világon. Mily lelkesedetten mondta el, hogy „láttam a mi ifiurunkat, úgy lobogott a kis zászló a puskája fölött, ő meg úgy lépett a sorban, mint egy arkangyal. Ha mertem volna közéjük rohanni megcsókoltam volna tán százszor is, így is pár könny tódult a szemembe, nem szégyellem ám elmondani.”

Volt már déli 11 óra, mire beraktároztak a sleppekbe, persze előszedtük a prófuntot és reggeliztünk

jóízűen. Mikor lesz az ebéd és hol, kitudná megmondani?

Végre sipolt a gőzös, megmozdultak a Sleppek, ezer kendő lobogtatás, éljenzés a dunapártról, a legénység rákezdte kedves harci dalát: Ósbuda gyermeke fel szaporán stb. Bizony csak úgy dőcögöttünk. Már sötétedni kezdett mikor Vácra értünk, ott a gőzös megállt a Duna közepén. A parton temérdek nép volt, éljenzett. Mi meg persze vártunk, hogy majd kiszállítanak a partra, de semmi nesz, semmi zaj. Éhezünk reggel 6 órától, most már este 10 óra és sem ebéd, sem vacsora, kezdtünk zugolódni adjanak legalább enni. Nagy volt már az izgatottság. Mi altisztek is kezdtünk zugolódni, hogy vigyenek ki bennünket: nekünk még prófuntunk se volt.

Ez még is csak sok. Itt a Duna közepén. Egyetlen egy csónak sincs. Mit csináljunk? No Garay neked jó hangod van, hát szólj!

Nekem se kellett több. Neki gyűrődzködtem és elkezdtem szónokolni, oda álltam a hajó peremére olyanformán, mintha barikádon állanék.

„Vác városának tisztelt polgárai! Kérjük Önöket, lépjenek közbe, hogy bennünket kivigyenek a partra, hisz reggel 6 óra óta étlen-szomjan vagyunk, így csak rabszolgákkal lehet bánni, de nem önkéntesekkel, honvédekkel. Küldjenek ladikot, hogy legalább néhányan kiszállhassunk.“

E felszólalásnak sikere lett, mert rögtön négy molnár ladik érkezett a sleppekhez, ezeken kiszállítottak bennünket a partra. Ott egy korcsmába berontottunk és rögtön vacsorához láttunk.

Vacsora után visszamentünk a hajókra, elmond-

tuk a legénységnek, hogy akinek pénze van és akar künn vacsorázni, hát a ladikokon ki mehet. Majd egy káplár, ha kell többen is kikisérjük. De bizony a honvédek közül egy sem akart a nekik ajánlott joggal élni, inkább egy nagyot aludni és előkészíteni a torkot a reggeli jó szagos krumpli pálinkára. Korán reggel tovább indultunk Komárom felé; ismét dalolt a legénység, a vácziaik pedig éljeneztek. Így értünk Gönyőre, hol megállt a gőzhajó a mi sleppünkkel.

Tessék kiszállni és sorakozni, aztán indulni Mócsára. Odaértünk úgy négy óra felé és elszállásoltattunk, én mint afféle szakaszvezető szép első szobát kaptam egy tisztességes református embernél, kinek elég csinos felesége volt, a mócsaiak elég szívesen fogadták az új honvédeket. Az ebéd már régen készen volt, jó étvággyal költöttük el valamennyien. Másnap reggel a legénység kirukkolt, a kapitány urak is megjöttek és megvizsgálta kiki a századját és lelkükre kötötték a legényeknek, hogy nagyon jól viseljék magukat a szállásadójuk iránt, nehogy panasz legyen, mert ha olyan valami történik, aminek történni nem szabad, hát szigorúan fognak bánni az illetővel; akinek pedig panasza van, jelentse először is a káplár urnak és ha a panasza jogos, biztos lehet benne az illető, hogy igazságosan el fog intéztetni. Őrmester urak vizsgálják meg a lakásokat, hogy jók-e és nincsenek-e tulságos sokan egy-egy szobába.

A bíró igen készséges ember, a korcsmárost figyelmeztették, hogy a legénységgel méltányosan járjanak el, ne hitelezzenek senkinek se. A korcsmáros elég tisztességes zsidó volt; mi altisztek nem igen

járhattunk korcsmába, mert a lenungból nem igen jutott borra.

Tehát Mócsa az új szűkebb hazánk. Naponkint kétszer volt fegyvergyakorlat, délelőtt és délután két órától 5 óráig fegyver nélkül. Miért fegyver nélkül? Azon egyszerű oknál fogva, mert még most sem volt fegyverünk.

Mindenki tudja, hogy mennyi küzdelmébe került a honvédelmi bizottmánynak, hogy a csapatokat föl-fegyverezhesse; a kamarilla meg tudta akadályozni, amit megakart. Így történhetett meg, hogy egész seregek hónapokon keresztül fegyver nélkül maradtak, Persze sokan voltak, akik nemtörődömségnek vélték mindezt; köztünk is elégszer hangzottak ilyen vádak, mikor már mindenfelé folyt a vér, mi nem mozdulhattunk, de sok más zászlóalj sem, mert pusztá kézzel álltunk itt. Pedig mit változtathatott volna a haza sorsán, ha fegyverük lett volna, ezeknek a sokáig mellőzött seregeknek, amelyeknek legénysége azért állt be, hogy harcoljon a hazájáért! Fájt nekünk nagyon, ha a többi seregeknek dicsőségéről hallottunk. Miért nem állhatunk már mi is szembe az ellenséggel?

A gyakorlatok azért szépen folytak, különösen a borsódi legények nemcsak szép fiuk, de igen jó katonák is voltak. A tótjaink délelőtt nagyon jól tudtak mindent, de délután olyanok voltak, mint a baromok. Arról mit reggel tudtak, délután fogalmuk se volt. Soká nem jöttünk rá az okra.

Persze már jó hidegek jártak, a köpönyeg begombolva, a patrontáska a derékhoz szorítva volt, egy háromujjnyi fekete szíjjal, panganét még nem volt

mert hát puská sem volt. A ruházat azonban már tökéletes. Fölülről kezdem. Kék sapka, az ugynevezett „holcsmütze,” fekete nyakkötő, ing, felette flanel mellény, gatyá, kék magyar nadrág, vörös zsinórral, barna atilla vörös zsinórral és hosszukás sárgaréz gombokkal, bakancs; a háton pedig borjú fekete szíjjal, abba volt a legénységnek az egész vagyona úgy a káplár és őrmesterek vagyona is. A legénységnek volt 2 inge, 2 gatyája, egy kenyértarisznyája, kefe, borotva, fésű, szappan és több féle aprólék.

Az én borjumban volt 4 ing, 4 gatyá, 4 törölköző, 1 bugyogó, 2 mellény, 6 zsebkendő, egy pár bakancs, kefe, fésű, szappan, fogpor, egy jegyzőkönyv, papír, tinta, kanál (khina ezüst), kés, villa, egy nyári blouse, 2 pár harisnya, 4 pár csizmaruha, két pár szarvasbőr keztyű.

Ez ugyan meglehetősen nehéz volt, de nem volt mindig a hátamon. Mikor masíroztunk rendesen a bagázsias kocsira tettem, csak a nagy rézmarkolatu kard az mindig az oldalamon lógott. Estélig mindig megfájdult a vékonyam, de hát kard nélkül hogy képzelhető el magyar katona.

Visszatérek a tótjaimra, miért nem tudtak délután semmit.

Künn állt az én szakaszom 2 órákor a gyakorló téren. Az én tótjaim bambán néznek.

— Vigyázz! féljobb!

Ki jobbra, ki balra fordul.

— Visszakozz!

Megmagyaráztam nekik, hogy ez jobbra, ez meg balra, ha azt mondtam balra, akkor így, ha azt vezényelem féljobb akkor így.

— Vigyázz, féljobb!

Megint ugyanaz az előbbi kavarodás. Ez borzasztó! Kilép a sorból Hány tizedes. Jelentem káplár ur, kérem a legénységnek a köpönyegjüket kigomboltatni

— Mi a fenének?

— Kérem hadd lássuk, hogy áll a mellény, meg a nadrág.

Hát az én tótjaimnak az attillájuk kigombolva, a nadrág lenn lóg, a has kidudorodva (mint egy viselős asszonyé) úgy áll előttem vagy husz tótlegény, ezek annyi gombóczot ettek délbe, hogy se nadrágjokat se atillájukat nem voltak képesek begombolni, de gondolkodni se tudtak.

Az én Hány Jánosommal először is a nadrágjukat huzattam fel a csipőig, aztán a szijat a nadrágba úgy meghuzattam, hogy csak úgy ropogott a tót vékonya. A tót egy nagyot lélezett, a poczak megint kívül volt a nadrágon. Persze volt nagy nevetés és bosszuság. Kiválasztottam ezeket a poczakosokat és vagy fél óráig gyors lépésbe gyakoroltattam, rólam is csak úgy folyt az izadság, de meg kellett tenni.

Ahol a tótok voltak elszállásolva elmentem délkor megnézni, hogy hát mit esznek?

— Mondja csak szép kis menyecske, hogy van megelégedve a honvédjeivel?

— Hát káplár uram nagyon jó fiuk, nem zavar-nak sok vizet, esznek, ha jól laktak lefeküsznek, alusznak. Ha nem kell rukkolni egyebet se tesznek csak alusznak.

— Hát mondja csak mit főz nekik?

— Hát nézze, itt fől az ebéd, itt van 3 font hus a hat legénynek. A levesbe itt van két itcze lisztből

gyurt metélt, a hushoz adok szegényeknek savanyu káposztát, aztán meg egynek-egynek 3 kukoricza gombóczot.

Már decemberben voltunk, a legénység nagyon szépen haladt a gyakorlatokban. Különösen az 5-ik század. Sokszor megdicsérte az őrnagy ur a századot.

Milyen jól megfér a magyar a tóttal, a tót meg a magyarral. Egyszer elmondtam az őrnagy urnak a gombócz históriát, meg hogy hogyan fogtam ki a tótokon a délutáni gyakorlatokon. Az őrnagy és a tisztek nagyot nevettek felette.

Volt a században egy nagyon csunya cigány-legény, aki egyszersmind nagyon goromba fráter is volt. Egyszer a korcsmába nagyon garázdálkodott, beakartam kísértetni a patrullal ekkor elvágta magát a földre, elkezdett rángatózni, a szája úgy habzott, mint egy veszett kutyáé, a szemei kidülledtek, irtóztató volt nézni. Ez az ember vagy megveszett, vagy a nyavaja töri, hamar hívjátok ide a doktort, vigyétek fektessétek hamar az ágyba, hisz kin őt így vergődni látni.

Erre megszólalt a mi tótjaink közül egy Krausz Lipót nevű zsidó káplár, a tótok közül az egyetlen, aki németül és tótul tudott, ez volt az általános tolmácsunk.

— Csak hagyja fűrer ur fetrengeni ezt a kutyát, az én falubelim, nem bir ezzel a cigánnyal mikor részeg senki, ez csak teteti magát. Én nagyon ismerem, majd magához téritem, ennek csak az használ, ha guzsba kötik, attól mindjárt kijózanodik.

— Már — mondom én — hogy lehet ilyen beteget még bántani is?

— No majd meglátja, ez így fog tenni reggelig, akkor a doktor ur majd lefekteti, hogy nagy beteg, egy hétig ágyba marad, aztán kineveti az egész világot. Így tesz ez otthon is mindig.

— Hát tegye guzsba káplár barátom — nem bánom.

Fennhangon mondja a Poldi ur tótul az egyik legénynek. Hozzatok egy jó erős kötelet, meg egy erős gömbölyű husángot, aztán fogjátok meg négyen vagy hatan, mert erős, mint egy bika. S ha guzsba lesz bedobjuk a kóterbe, mint a veszett kutyát, egyet-egyet rugunk rajta.

A cigány persze ezt jól hallotta, szépen elcsöndesedett. Mikor megérkezett a kötél és a hat legény meg akarta fogni, felugrott.

— Panye káplár ne bantcson engimet, sohse leszem többet rossz. — Jó van Janó nem kapsz most büntetést, látod a magyarnak jó szive van megkegyelmez. De aztán mindig jó légy Janó.

Sokáig nagyon jó fiu is volt a megveszett cigány.

Deczember 20-án jött a parancs, hogy indulunk Mócsáról Buda felé. Reggel 5 órakor indultunk. Krudelis száraz hideg idő volt, poros országuton masiroztunk; a bajuszon, a szakálon jégcsapok lógtak, sötét volt, meg ködös idő. Mire hajnalodott egy faluba értünk, azt hiszem Kozs volt a neve. Ott egy fél óráig pihentünk. Kezdett világosodni. Mi egymásra sem ismertünk, egyikünknek se volt emberi formája. Az arcunk olyan volt, mintha korommal lett volna behintve, az országut pora ráfagyott a verejtékre, a szempillákon dér volt, a kezeken az ujjak, ámbár

keztyüben voltak, olyan egy ujjas posztó keztyüben, mely akkora volt, mint egy lófej, meg voltak merevedve. A félórai pihenést arra használtuk, hogy a kocsmá udvarában levő kutnál és a közeli kutaknál, amely előtt vályuk voltak, vizet huztunk és úgy mosakodtunk, mint máskor kánikulában szoktunk. Boldog volt az, aki egy-két kupicza jó krumpli pálinkát kaphatott a Mózsai zsidó kocsmájában. A fél óra nagyon hamar elmúlt, felhangzott sorakozz!

Ekkor már a nap nagyon mérgesen dugta ki a pofáját ott messze keleten, de olyan hideg volt az a vérvörös napsugár és úgy metszette az arcunkat, mintha ezernyi borotva czirógatná a most mosdatott kipirosodott arcot.

Indulj! Dobolni nem volt szabad, hogy miért, azt csak az őrnagy ur tudta. Másnap este felé Mórra érkeztünk, gyorsított menetben folytattuk utunkat Bodajk, Keresztes, Sárpentele, Bia, Budaörs, Buda felé. *24-én karácsony* estéjén Pestre érkeztünk a Terézvárosba ott jó künn a Király-utca legvégén, a szomszéd Szekér-utczában volt a zászlóaljunk a polgároknál elszállásolva. Másnap karácsony napján pihenő nap volt.

Szegény Pest olyan volt, mintha népvándorlás volna. Itt hallottuk és tudtuk csak meg a haza ügyeit és azt, hogy hát mi miért is jöttünk oly gyors menetekben ide Pestre és majd megyünk tul a Tiszára fegyverért. Itt azt is láttuk, hogy 20 fok hideg van.

Már két napja voltam Pesten és csak most mehettem Muki bátyámékhoz, persze volt ott is nagy riadalom. Én persze azt állítottam, hogy Fehérvár és

Buda közt lesz a döntő ütközet. Mimi sógornőm felugrott ülőhelyéről. „Az az örült Kossuth, az az örült Görgey, itt Pest mellett akarnak ütközni. Mi lesz Pestből? Mi lesz belőlünk?”

Már pedig az úgy lesz. Csak nem lehet kardcsapás nélkül feladni az ország fővárosát!

Most már csak mi is kapunk fegyvert és mi is részt veszünk bizonyosan a döntő ütközetekben.

Jó messze kellett menni, míg haza értem. Másnap, harmadnap semmi! Negyednap egyik századunk bakancsot kapott.

Két szakasz pedig végre kapszlis fegyvert, s hozzá harmincz töltényt. Micsoda ujjongás volt! — De csak az a két szakasz volt vig, a többi továbbra is fegyver nélkül maradt. Mi lesz már ennek a vége?

Egyik nap lénung fizetés volt. A napi parancsban az volt, hogy senki se mozduljon el szállásáról és minden perczben készen legyen.

Deczember 30-án hallottuk, hogy Perczel hadtestével 29-én Móra érkezett és ott az ellenséggel meg fog ütközni és hogy Görgey hadteste Bicskén van és Perczellel egyesülni fog. Ezek a hírek voltak Pesten.

Deczember 31-én megjött az a hír, hogy Perczel egész seregét Mórnál megsemmisítették. Görgey egész nap két mértföldnyi távolságból hallgatta az ütközetet, de Perczelnek nem ment segítségére, pedig határozott parancsa volt az ütközetben részt venni.

Január 1-én az 5-ik század reggeli 5 órára ki volt vezényelve az Invalidus kaszárnnyához, hogy ott a fogoly osztrák tüzéreket és löpörgyártókat, vagy 50 személyt átvegyen és a vasúthoz elkísérje. A zászló-

alj készenlétben volt, az 5-ik század az udvaron állt, az én szakaszom 24 ember, töltött fegyverrel az én vezényletem alatt a gangon lett felállítva. A kantinban ott ült az asztalok mellett az az 50 fogoly cseh és német tűzér reggelizett, az óra hatot ütött, a mi hadnagyunk fölszólította a foglyokat, hogy készüljenek, mert 10 percz mulva indulniok kell. Ezt ők ugyan megértették, de nem mozdultak, erre a hadnagyunk ismételte, hogy készüljenek, mert ha nem készülnek, közejük lövet. A foglyok vigyorogtak, de nem mozdultak. Erre a hadnagy vezényelt.

— Szakasz készülj, előre.

Mi beléptünk a kantinba, mely jó tágas szoba volt.

— Szakasz tüzelésre kész. Czélt fel.

— Wollen Sie aufstehen, oder ich kommandiere Feuer?

Az 50 ember, mintha puskából lőtték volna ki, felugrott helyéből indulásra készen. Az ő főtüzerjük ezt kommandirozta:

— Mannschaft austretten!

Én két sorba állítottam embereimet és töltött fegyvereink között kiléptek a szobából, a gangon ott várta a félszázad, a másik félszázad az udvarban. Körbe fogtuk őket és ki a kaszárnya udvarából, ki a pályaudvarra. A legénység némán lépdelt, egy szó sem történt. Már kezdett világosodni, mire kiértünk az állomásra. Csikorgó hideg volt 20 Reaumur, pedig éjjel esett a hó. A vagonok készen álltak és a foglyok szép csendesen beszállottak, elhelyezkedtek, minden vagonhoz 10 embert, 1 káplárt vezényeltek őrizetre. A mi zászlóaljunk is ugyanazzal a vonattal indult Szolnokra és vagy 20 vagon, mely a lőporgyár

gépeit szállította és a gépgyár magyar czivil és katonamunkásait.

Szolzokra ugy 12 óra felé érkezünk és beszállásoltattunk a városba. A foglyokat átvették tőlünk is, gondolom, hogy Debreczenbe szállították őket. Mi Szolzokon két napig voltunk, a vasutnál szolgálatot teljesítettünk. Az őrök csak egy óráig voltak őrhelyeiken a nagy hideg miatt. Itt én is álltam egy óráig őr, hogy hát én is tudjam mit tesz őr állni. Bizony kutya egy multság 24 fok hidegben egy szál köpönyegben, egészen felszerelve 10—20 lépést sétálni ide-oda. A szél pedig ugy süvit, ugy csapkodja az ember arczába, szemeibe a havat, mint a parancsolat.

Isten bizony, mikor felváltottak és bementem a meleg vártába, megköszöntem szépen a multságot. Ez pedig 1849. január 3-án éjfélkor volt.

Január 4-én indultunk a téli szállásunkra, Polgárra. Ez Szabolcs megyében van. Első nap reggel 7 órakor indultunk 20 fok hidegben. 12 óra felé egy utszéli csárdához értünk, ott pihenő volt. Bokán felüli hóban volt a gyaloglás. A pihenés után indultunk tovább. Egy faluba értünk, már sötétedett. Oly fáradtak voltunk, hogy csak ugy vonszoltuk lábainkat. A faluba megháltunk, megebédeltünk ugy este 6 órakor. Reggel ismét 7 órakor indultunk, ismét 20 fok hidegben délutáni 5 óráig gyalogoltunk. Még éjjeli szállásunkra értünk anélkül, hogy egy falut vagy házat, de csak egy szembejövő embert vagy állatot láttunk volna. Ez annyira elfárasztott, hogy csak ugy dűledeztünk a szállásunkra, ahol az evés után lefeküdtünk a szoba padlójára, ahova a házigazdánk elterített vagy 10 kéve

zsuppszalmát, amelyen tizenhatan feküdtünk és aludtunk a jó meleg szobában.

Reggel a dobszóra ismét felébredtünk és öltözködtünk. Itt történt velem, hogy mikor felkeltem, nem tudtam egy lépést sem tenni, oly merevek voltak a lábaim, hogy kezeimmel fogtam meg egyik lábamat és tettem odább, aztán meg a másikat. Így értem az asztalig, abba fogódzkodtam, úgy mint gyermekkoromba, mikor járni tanultam. Szép mulatság! Hogy tudok én megint egész nap gyalogolhatni?

Megettük a kenyerünket és 7 órakor én vezényeltem egész büszkén: Indulj!

Ismét 20 fok volt a hideg, fujt a szél, mint a veszett fene.

— Ejnye de kutya hideg van — mondja a mellettem masírozó Makay Tóni káplár.

Mondom neki: Pajtás, a balfüled olyan furcsa, mintha elfagyott volna. Oda kap a füléhez, úgy csörgött az, mint a száraz falevél. Rögtön két marok havat szorítottam a füléhez és tartottam reá, ő meg a jobb füléhez nyomott havat.

Ez menés között történt. Persze nem akartunk kilépni a sorból, mert tapasztalásból tudtuk, hogy aki csak pár perczre is elmarad, mily keservesen tudja elérni a csapatját. Tehát gyalogoltunk. Az én bajtársamnak egy fél óra múlva úgy kitüzesedett mind a két füle és ép oly épkézláb lett belőlük, mint a reggeli induláskor volt. A masírozás is úgy ment, mint a karikacsapás.

Lett úgy 11 óra. Mondja a kapitány aki a zászlóaljat vezette:

— Pihenjünk egyet, mert már fele útján vagyunk.

— Itt ugyan még csak egy fa sincs.

— Hát menjünk, tán találunk majd egy csárdát vagy legalább egy kutat, hogy a kenyerünk mellé legyen egy korty vizünk is.

Tehát mentünk tovább dobszó mellett, mintha csak lakodalomra indulnánk. Jó kedvvel, adomázva, dalolva, tán senki sem gondolt haza, hogy de jó volna otthon egy meleg szobában, pelyhes ágyban aludni és álmodni a jövő boldogságáról. De hát a haza mindek előtt.

A kapitány ur elkiáltja magát: Állj!

Megállt a zászlóalj.

— Pihenj!

Még csak a sorból se lépett ki senki, kivéve azt, akit az ugynevezett szükség hajtott félre. Akinek a zsebjébe volt kenyér, az evett, akinek nem volt, az úgy is jó volt.

Négy óra múlva lesz vacsora, paprikás meg kukoriczagombóc, hozzá jó kuti víz. Ha lesz a faluban zsidó, akkor lesz egy ital rossz bor is annak, aki nem restel a korcsmáig menni, meg akinek van arravaló aprópénze.

Megint 5 óra után értünk a faluba, hol a kovártély mester az illető káplárral már a faluvégen fogadott és fél óra alatt el is szállásolt bennünket. A kapitány ur kiadta a holnapi parancsot. Indulás 7 órakor, a kvártélycsinálók 5 órakor indulnak 2 szánkón a faluházából. A sor az 5-ik századon volt, egy hadnagy, 4 káplár és 4 közlegény. A káplárok között én is ki voltam jelölve. Hála Isten, tehát én is mehetek megint egyszer szánkón.

A vacsora finom volt, a szállás is jó, még pedig

tornyos, párnás ágyban volt az alvás. Itt azt álmodtam, hogy tábornok vagyok s hadsereget vezetek a németek ellen. Igen, holnap lesz a nagy ütközet, most meg a nagy pihenés ebben a jó pelyhes ágyban. Bizony már ötöd napja, hogy nem aludtam ágyban. De hamar is lett 5 óra.

Felébredtem, megtapogattam fáradt lábaimat, felöltözködtem. A háziasszonyom egy tányér rántott-levelessel és egy darab sonkával kedveskedett. Szépen megköszöntem a jó ágyat és a kosztot s mentem a faluházához, hol a két szánkó már készen állt. Én és a hadnagy, meg egy legény az egyik szánon foglaltunk helyet, a másikon a többiek és indultunk.

Hat órakor egy csárdát értünk, amely előtt megálltunk és leszálltunk. Ugy dideregtünk, mint a kivert kutya. Bementünk a csárdás alvó szobájába, az jó meleg volt. Ott töltöttünk egy órát, mire aztán kivilágosodott. A csárdásné, egy alig 15 éves leány, a csárdás még bajusztalan, alig több 16 évnél. Egyszer csak elkezd az ágyba sirni egy gyerek és az a fiatal nő felkapja a gyermeket, emlőjéhez emeli és annak rendje-módja szerint megszojtatja. Elcsodálkoztam, hogy ily fiatal házaspár is van Magyarországon. Az ember azt mondta, hogy itt ez a szokás. Ő 15 éves volt, a felesége pedig 14 éves, a gyerek most már 6 hetes. Igaz, hogy alig volt nagyobb, mint egy mézeskalácsos baba.

12 órakor oda értünk Polgárra és szállást csináltunk az egész zászlóalj részére az őrnagytól kezdve az utolsó legényig. 4 órakor megérkezett a zászlóalj és szépen elhelyezkedett mindenki. Polgár jó nagy mezőváros, két órányira van a Tiszától. Nagyobb ré-

sze katolikus, van azonban néhány száz ref. és ugyanannyi zsidó, de német nincs.

A gyakorlatokon „Fegyvert tölts”! — csak mutatjuk a puskának, de nem töltöttünk, nehogy fogjon a töltény. Azt majd csak az ellenség előtt használjuk, ami nemsokára be is fog következni.

Egyik nap éjjeli őrzőjáraton voltam tizenkét le-génnyel, a templom előtt mentünk éppen 11-et ütött az óra. A templomba gyér világosság volt, bizonyosan rablók vannak benne. Elhelyeztem legényeimet a templom ajtaja előtt, persze a fegyverek már töltve voltak. Szép csendesen voltunk. Egyszerre csak jön az oltártól két sötét alak egy füstös lámpással kifelé az ajtón.

Én ráordítottam: Állj! ki vagy?

Az én két sötét alakom megállt, mint az egy-szeri sóbálvány.

— Kérem én a helybeli plébános vagyok és be-teget gyóntatni megyek.

— Szakasztiszelegj! Mehet!

És ment az én két sötét alakom, a dékány vitte a lámpást a pap előtt; mi meg mentünk tovább.

Más semmi különös nem történt, a hideg foly-ton tartott. Naponta volt fegyvergyakorlat kétszer is. Végre egyik nap megérkezett hatszáz fegyver kapszlis vágó szuronnyal, hozzá hat láda tölténnyel. Így az egész zászlóalj fel lett fegyverezve.

* * *

Ez időtájt messze tőlem Mocsoládon Baranya megyében elfogták Alajos bátyámat, ki akkor plébá-nos volt és a Baranya megyei mozgó csapatnak egyik

szervezője. — Nemcsak a német, de a Clérus is nagy bűnnek vette azt, hogy nemcsak mint lelkész, de mint katona is követte táborát mindenfelé. — 1848. decz. 9-én megjelent bátyámnak egy cikke a „Már-czius Tizenötödike“ című hirlapban, melyben az egyházat, ennek főpásztorait, de különösen a saját megyéjébéli Clérust hazafiatlansággal vádolta. Ezért a Szentszék őt be is rendelte Pécsre. — Mikor azonban Szalay Antal saárdi plébános mint consistorialis érte küldetett, ő már nem volt falujában, mert onnan február 4-én elhurczoltatott. Tudni való, hogy a Clérus ezekben az időkben, ha nem is volt kimondott császárpárti, de mindenesetre alázatos és fejthajtó szolgálja vala a hatalomnak. Szívesen ítélkezett volna tehát bátyám fölött, de ebben a német egyelőre megelőzte.

„ISTEN VELÜNK.

Mult évi Deczember hó 18-án költ 's a' közlöny című hivatalos lapban is közzé tött Kormányi Rendelet folytán kiadott Baranya Megyei Elnöki nyílt rendeletben, alólirott hegyháti kerületi szolgabíró, és Garay Alajos ur mocsoládi Lelkész ezen megyében is felállítandó Szabad Mozgó Csapatok alakítására és gyűjtésére megbizva levén, — ezennel minden helységek Biráinak, Előljáróknak 's egyéb Lakosoknak meghagyom: hogy említett Lelkész ur és még egy oldala mellé veendő Segéd alakító Balek Frigyes az urak éránt e' célból téendő intézkedéseikben és eljárásaikban, teljes tisztelettel és engedelmességgel viseltessenek, és általuk nyugtatványozandó fuvarokat is, hogy ebbéli kiküldetésökben gyorsan halladhassa-

nak pontossan és pedig szigorú felelet terhe alatt
kiszolgáltatni kötelességöknek ismérjék.

Mágocson Deczember hó 31-én 1848.

Pribék s. k.
szolgabíró.

A' hegyháti kerület Mágocsi szolgabirótól.

Nagyon tisztelendő Garay Alajos Lelkész urnak és
Mozgó csapat alakittónak.

Hivatalból sietős.

Mocsoládon.

A' Mágocsi Bíró nyomban küldje Mocsoládra.“

* * *

Bátyám Pécsre vitetett először fogságba, hol a
katonai laktanyában volt elzárva; egy rajzfüzete van
még meg, amelyben szép kis rajzokban örökitette
meg a börtöneiből való kilátásokat. — Pécsről Buda-
várba vitték; onnan Eszékre, azután Ó-Gradiskára és
végül Bródbá. — Sok levél maradt meg, miket jó
szüleink és testvéreink irtak hozzá és egymásnak;
mily világosságot vetnek ezek, az akkori időkre!

Síralmas hangú folyamodványok nemcsak az
osztrák katonai hatalmasságokhoz többekközt Win-
disch-Grätzhez, hanem a cs. kir. biztos urhoz, a Szent-
székhez stb. — Hogy meg kellett alázkodnia akkor a
magyarnak! Résztvett a megalázkodásban az a be-
csületes község is az ő ügyében, melynek papja volt,
elhurczoltatása előtt; hova a Szentszék, helyébe oly
papot küldött, merő megtorlásból, ki a hatalom szol-
gája — képes vala talán még haza árulásra is. —
Ime a község folyamodó levele a Szentszékhez:

„Fő Tisztelendő Szent-Szék
Nagykegyességü Urainak!

A' mocsoládi katolikusság közt az Isteni szolgálatra nézve a' mérges villongásnak magva el van hintve. Voltak nekünk becsületes lelkipásztoraink, és ők a népességet vallási kívánságukban jó tapintattal a' törvényes Visita megtartására tudták vezérelni, — de fájdalom! Nincs az ugy most! A' köztünk létező kevés németiség egyszerre fölriad; ellenünk instantiáz, velünk huzalkodik, 's a' mi megrövidítésünket követeli, hogy vagy fele az Isteni szolgálatnak vagy minden harmadika németül menjen. — Mi ebbe törvényes jussaink megcsonkításával bele nem egyezhetünk. — A' plébániakezelési Visita mondja: Mindig magyarul megy az Isteni szolgálatnak mindön ága, — és csak ideiglenesen, megengedtetik, hogy a' vasárnap és ünnepnap i evangyeliomi szakasz németül fölolvastassék. — De a' németek, kik most szálinkoztak ide, alig teszik ki hatodrészt a' lakosságnak (igassággal számíttassanak csak össze). — Mert nem mindön németnevű német is egyszersmind. — Gyermekeikkel együtt ugy beszélnek magyarul mint mi, és ők kivévn 6 vagy 7 házat, mind kisházások és zsellérek 's így csak 35 garas váltót fizetnek a' papnak, eltartási legnagyobb terhét a' magyarok viselik, kiknél vannak a telkek. Azon kül tekintetbe veendő, boldog emlékü Perczel András ur, ki a' templomot tulajdon pénzén építette, a' plébániát, plébánust, templomot tőke pénzzel gazdagon ellátta és ennek családi utódai B. Majthényi József és neje Perczel Vilhelmina, kik más templomi adományozáson kül a' plébániaház fundusához drága pénzen két házat udvarostul és

egy kertrészt vásárlottak és azt a plébánia létesítésére föláldozták azon kifejtett és a' visitában is kírati kellett világos kikötéssel, hogy az Isteni szolgálat magyarul menjen, mint hogy a' magyarok sok éven át, a' templom építésen a' legbuzgóbban dolgoztak; az mind összevéve nem csekélység ám, 's ezt kifejezteni nem szabad. — Nyugodtak is voltak a' Németek, és hozzá simulván testvéri egyezséggel tanultak a magyar predikatióból, tudván hogy tős gyökeres magyar faluban, a' most ide szállinkózó kevés németiség jussokat nem alapíthat. — De ott van a' faluban az árulkodó és igen epés lelkű administrator, ő nem volt elébb barátja a' németeknek, sőt tudjuk előttünk őket a' templomban boszussan lepirongatván, a' német evangyeliomot sem olvasta föl, de falunk most egészen tele van a' hirrel hogy ő a plebaniát elkaparíthassa és megmutathassa hogy a' nép is őt akarja, fölbujtotta a' németöket, hogy csak instáljanak érette, ki fogja vinni jóvoltukért, hogy lesz Mocsoládon isteniszolgálat németül. Mély alázattal könyörgünk tehát, méltóztassék ** urat oda utasítani hogy jussaink eltiprására a' németeket ne bujtogathassa, a' németöket pedig méltóztassék meginteni, hogy legyenek velünk, mint eddig is jó és békés testvérek. Egyébiránt mély tisztelettel maradván

A' Fő Tisztelendő Szent-Széknek

kézcsókoló hivei a'
Mocsoládi Magyarság.“

(Lám a kedves német sógorok!) — Nehéz idők voltak bizony azok. Ennek a folyamodásnak sem volt sok haszna. — A Szentszék nem igen mert a hatalom kedve ellenére tenni. Inkább elnézte a németek

arczátlanságát. Bátyám szabadulását Haynau bukásának köszönhettem, ki azzal akart bosszút állni megbuktatóin, hogy a magyar foglyoknak megkegyelmezett.

Igy szabadult meg bátyám is, rövidesen az elítéltetése előtt. A szent-szék is megbocsájtott most már neki; — de nagy bűneit, hogy az uralkodó ház ellen küzdeni merészelt a hercegprimás sajátkezüleg föloldozó levelében még mindig szemére veti. Nem hiába! hisz azok az idők következtek akkor, melyek alatt nagyon sokat kellett tűrnie a magyarnak. A hatalom uszályhordozói pedig igyekeztek annak inyére szolgálni. Itt a Herczeg Primásnak levele szórul szóra:

„D. a J. Kr. I

(Fordítás latinból.)

Kedves fiam!

Ma kézbesítettett nekem mult hó 28-ikáról kelt iratod. Olvasásánál már megujult a szeretet, melyet áldozárságod kezdetén, telt mértékben éreztettem veled, — a fájdalom keserősége mélyen hatotta meg bensőségemet. — E fájdalom örömmé változott. Kérem az isteni kegyelmet, hogy oltalmazzon téged, nehogy újabb és még így nagyobb keserőségnek valaha oka légy! Az Úrtól kell e kegyelmet kérned, ki bőven ad, de az őt kérőknek! Ezen szándékból végezd el naponkint a szent zsolozsmát áhitattal és figyelmesen; — vedd el mindazokat, mik a multak emlékét megújítanak: irataidat, jegyzeteidet, irháidat a *pantalonnal* együtt (melyet már azon idő óta is nyilvánosan hordoztál!) égesd el, — ne felezd meg napjaidat az Isten és a világgal. Ha az embereknek — a világnak — törekszel tetszeni, mint azt tevéd, nem léssz Krisztus hü szolgája. — Leginkább kerüld ama vidéket, mely

oly nagy megrontásodnak oka volt! Mágocsról írtál nekem. — Én Istenem! hegyes dárda ez szívemnek! Kedves fiam! ki a veszedelmet kedveli, elvész az benne. — Soha Mágocsra, annál kevesebbé menj Mocsoládra, hol különcz és igaztalan eszmék támadtak benned! Növekedtek és tulzókká lettek, és neked börtönt, a papságnak pedig szégyent, nekem és őszinte barátaidnak könnyeket okoztak. Töredelmesen bánd meg, hogy az Úr irgalmazzon neked, és ne engedd magad a kísértetbe vinni.

Esztergomban márcz. 17-én 1850. Jóakaró atyád János s. k. érsek püspök.

• Nagytisztelendő Garay Alajos Lovászhetényi plébános helyettesnek.

* * *

De folytatom, ahol elhagytam. Végre tehát fegyverhez jutottunk. Egyik nap este 7 órakor az 5-ik század ki volt rendelve a Tiszához előőrsnek azon utasítással, hogy tüzet rakni, pipára gyujtani, vagy hangosan beszélni, sem dalolni nem szabad, csak figyelni, hogy a Tisza jobb partján álló faluba mi történik. Ott az ellenségnek megfigyelő csapatjai állanak.

Egy ingoványos nádasban lettünk felállítva pár lépésnyire a Tiszától olyan hosszan, mint a tulsó oldalon álló falu. A falu közepénél volt az átjáró az innenső partról; ezt kellett legjobban szem előtt tartani. Grisza kapitányom előbbre küldött egészen csendbe a nádas szélire, hogy onnan az átjárót szemmel tartsam. Tizenkét legénnyel előbbre mentünk úgy térdig érő hóban, némely helyütt vízbe is jutottunk. Itt álltunk már 11 órától fogva egy helyen úgyszólván mozdulatlan 18 fokos hidegben átázott bakancsban, térdig

vizesen. A nadrágra kezdett a víz fagyni, a lábam nagyon, de nagyon fázott, leültem a hóra, levettem a borjut a hátamról, kivettem belőle két törülközőt, lehúztam a bakancsomat, először az egyiket és dörzsöltem addig, míg egészen kitüzesedett, aztán ketté vágtam a másik törülközőt, rácsavartam a lábomra, ráhúztam a bakancsot. A másik lábommal is ugyanezt a manipulációt végeztem. Ez megtörténvén a nadrágot húztam le és dörzsöltem a bokámtól egész fel a czombjaimig. Aztán felöltözködtem, a csuronvizes kendőt a borjuba dugtam. Kivettem a borju gyomrából egy darab fehér gyürkés kenyeret, azt módja szerint megettem és aztán azt mondtam úgy magamba: No most gyere német. Ekkor már úgy négy óra lehetett, én úgy éreztem magamat, mintha újra születtem volna. A szemem, fülem pedig a tiszántuli falut figyelte. Ott oly csendes volt minden, mintha egy lélek se laknék benne.

A mi nádasunk is ép olyan csendes volt se egy szó, se egy szikra tűz sehol. Talán meg is fagyott az egész század s csak mi magunk állunk itt, én és az én tizenkét legényem.

Az idő ólom lábakon ment, egy örökkévalóság-nak tetszett ez az éjjel.

A falu tornyában megszólalt végre a harang, tehát hajnalodik. Hála Isten!

A hideg nőttön nőtt, de lassankint mégis csak keletfelől kezdett derengeni. Grisza kapitány előre jött s kérdi suttogó hangon:

„Nincs semmi hír?”

„Nincs, kapitány ur, olyan csöndes a falu, mintha egy lélek se volna benne.”

„Ezt mondják a többi posztok is. — De kutya hideg van. Nincs egy kis gulyija?” Sajnos bizony nem volt.

Mire teljesen kivilágosodott megtudtuk, hogy nincs a faluba egyetlen egy ellenség se. — Tegnap délután nyakra-főre elment mind.

Tehát hiábavaló volt a nagy óvatosság, hiába álltuk ki ezt az óriási, kegyetlen hideget.

A kapitány ur erre ébresztőt doboltatott. Ujjongott a legénység, hogy már most szabad pipára gyujtain és táncolni, hogy a láb hadd melegedjen meg. A parancs szerint délig ott maradtunk, aztán szállásainkra indultunk vissza. Bizony jól esett a meleg szoba, meg az ebéd. Február 16-án kineveztettem őrmesternek és zászlósnak.

Zászlónk még nem volt.

Az ujonnan kinevezett őrnagyunk is megérkezett, lakása előtt úgy 10 óra felé a zászlóalj felállott. Kilépett Stankó Soma őrnagy ur, a zászlóalj elé állott s így kezdte beszédét:

„Katonák! én vagyok a „Honvédelmi bizottság”-tól a 49-ik zászlóalj őrnagyául kinevezve stb. Katonák, legyetek bátrak és vitézek, legyen jelszavunk a csatában: Előre!” stb.

Aztán kiléptette a tisztikart a zászlóalj elé és azokhoz is beszédet mondott olyanformát, mint az előző volt.

Azután századonkint szállásainkra tértünk, a tisztikar délután tisztelgett az őrnagnál, másnap már rendes gyakorlat volt. Az őrnagy ur is kijött többször a gyakorlatokra, meg-megdicsért bennünket, engem különösen megszeretett, el-elbeszélgetett velem francziául, Párisról, az elmúlt februáriusi forradalomról.

Összehasonlítottuk a két nemzetet, persze szerintem is a magyar volt a derekabb.

Igy ment ez vagy két hétig. Egy nap megjött a napiparancsban, hogy készen legyünk.

Ez alatt az idő alatt Rakamazra mentünk, ott beszállásoltattunk, másnap Tokajba a Tiszán mentünk át, ott nagy hadgyakorlatunk volt két másik zászlóaljjal a híres tokaji hegységek között Tarczalig. Gondolom, hogy Asboth ezredes is ott volt a gyakorlaton.

Este felé visszamentünk Rakamazra, akkor vittem Tokajból egy kocsin két hordó bort. Mikor Tokajból a tiszai hid felé ment le a kocsink, hogyan, hogyan, nem tudom, de feldült. A két hordó belegurult a Tiszába, ucczu utána. Kihalásztuk a két hordót, az egyik feneke ki-, vagy jobban mondva megtörtött. A kocsira úgy állítottuk félfenékre. Így hamar benn voltunk az én szállásomon, ahol 16 legénnyel voltam egy szobába. A hordót félfenékre állítottuk, a fenekét benyomtam és így a bort rögtön a századoknak kiosztattam.

De jó is volt az a tokaji bor. Csak úgy csattogtak a nyelveink utána. Március 7 vagy 8-ig voltunk Rakamazon.

Márcz. 6-án délután érkezett Görgey hadosztálya Tokajba Rakamaz felől. Én épen tul voltam Tokajba és onnan néztem e hadosztályt, amelyért rajongtam és mindig kívántam abban szolgálhatni. De most, ahogy megláttam, vége volt minden illúziómnak. Rongyos volt ott mindenki, sáros és piszkos. A csapatok két oldalán masírozott a hozzájuk tartozó, szintén piszkos tót női-csapat, jó nagy bugyorral a hátukon.

Ezt nem tudtam magamnak megmagyarázni. A mi zászlóaljunkat egyetlen egy nő sem kísérte, pedig hát mi sem voltunk megvetendő legények.

Pár nap múlva mi is odább indultunk vissza Polgárra.

Az őrnagy Grisza kapitányt elküldötte, ki magával vitte egyik káplárját Debreczenbe, ahonnan meghozta a zászlóalj zászlóját. A zászló fehér selyemből van. Hosszu négyszögletű, körül három sarkos vörös, fehér és zöld, nemzeti színű sávval foglalva. A közepén az egyik felén tojásdad keretben Szűz Mária a kis Jézussal; a másik felén pedig ugyancsak tojásdad keretben Magyarország czimere van festve. Nyele vörös, felső végén egy aranyozott lándzsa, hozzá fekete viaszvásznon tok, és egy fekete szij, zászlótartó hüvely.

E zászlót *1849 márczius 10-én* szentelték fel Abonyban, Pest-megyében. Hogy ki volt a zászlóanya, biztosan már nem tudom, csak úgy rémlik előttem, (mert a jegyzeteimben sehol sem találom meg a nevét) hogy gyulai Gaál Gyula özvegye volt. A felszentelés a szentegyházban történt. A szegek beverése a templom előtt volt.

A zászlóanya után, aki a zászlóra egy aranyrojtos szalagot kötött, Stankó őrnagyunk jött e mondattal: „A haza szent szabadságáért!”

Utána Grisza százados: A világ szabadságáért; utána a többi tisztek: A hazáért! A függetlenségért! A győzedelemért! Szent ügyünkért! Kossuth Lajosért! Mészáros Lázár hadügyminiszterért! A nagy Széchenyiért! stb.

Azután Stankó őrnagy ur kezébe vette a zászlót és átadta nekem e szavakkal: „Ugy hiszem, jobb

kezekbe nem adhatom e zászlót, mintha Önnek adom át. Hiszem, hogy *nagy kardjával* (czélzás volt régi lengyel rézmarkolatu nagy kardomra) meg is fogja azt védelmezni.“ „Avec votre grand sabel.“

Ezt francziául mondta, amelyre azt feleltem : „Oui mon Major.“ „Igen őrnagyom.“

Ezzel az őrnagy a zászlóalj elé állt és erős hangon Vigyázz-t vezényelt.

Mély csend következett.

— Zászlóalj tisztelegj!

Mintha csak egy fegyver csattant volna meg oly egységes volt a tisztelgés. 24 dobos pedig eldobolta a General Marschot.

A zászlót meghajtottam és aztán bevitettem az őrnagy ur lakásába egy szakasz kíséréte mellett.

Aztán szállásainkra tértünk.

Márczius 15-én szálltunk Törökszentmiklóson táborba, *17-én* pedig átkeltünk a Tiszán Cibakházánál.

Átkelt pedig három hadtest, mint mondták, hogy 35 ezer ember 150 ágyuval.

Ekkor már Vetter volt a főparancsnokunk, de nem sokáig volt, mert megbetegedett. Tiszafüreden feküdt epelázban, így Görgey lett a fővezér *márczius 31-én*. Mi ekkor már Asboth ezredes hadtestéhez voltunk beosztva. A kozséri pusztán egy erdő szélén voltunk táborba, be is voltunk falukba szállásolva. Nem sok dolgunk volt. Előőrsre jártunk, fegyvergyakorlatokat végeztünk, mert hát mi tartalékba voltunk.

Április 4-én ugyan véres csata volt Nagykátán, Bicske és Tápiónál, de itt se került a sor reánk, nem jöttünk tűzbe. A tartalékra vagy nem volt szükség,

vagy megfélekeztek rólunk, hogy mi is a világon vagyunk és szeretnénk az ellenséget látni.

5-én hadoszlopunk egész Pilisig hatolt előre, ott aztán szépen megpihentünk. Másnap reggelre oly nagy köd volt, hogy egymást se láttuk s mint mondani szokás vágni lehetett.

Fáztunk és a ködtől vizesek is voltunk, egy kicsit mozogtunk, hogy a dermedtség kiálljon a lábunk szárából, aztán újra arra a vezényszóra: Pihenj! letelepedtünk és megreggeliztünk.

Volt jó krumplipálinka; elérzett a szaga egy mért-földnyire is, de volt hozzá jó, fehér, magyar asszony sütötte kenyér. Én, aki pálinkát nem iszom soha, kerítettem magamnak jó friss vizet, ittam és kimos-tam a szemeimet, hogy a ködben jobban lássak. Ugy dél felé kezdett oszlani a köd és elkezdtek a szakácsok főzni paprikáshust. Pedig épen nagypéntek volt. Mi pedig, majd hogy nem mind katolikusok voltunk, de bizony eszünkbe se jutott, hogy ma nem szabad meleg ételt enni. Jó is volt, talán azért, mert tilos volt.

Borunk azonban nem volt, de víz az volt elég, hisz majd csaknem mindennap esett az eső. Ki mondja, hogy a pocsolyavíz nem jó? Jó bizony, különösen nagypénteken.

Ugy délután 2 óra felé járhatott az idő, mikor nagy messziről ágyudörgés hallatszott úgy Péczel felől, Találgattuk ki bömbölteti az ágyuját oly rémségesen, a magyar-e vagy a német?

De azok mindig erősebben bömböltek szakadatlan, már sötétedni kezdett, még se szűnt meg az ágyuzás.

Nagy sor lehet ott, szól ott legalább is 100 ágyu.
Szól bizony tán kétszáz is.

Hát még puska? Persze azt mi idáig nem halljuk meg. Bárcsak már küldenének miértünk is, hogy segíthetnénk bajtársainknak és részesülnénk egy kis harci dicsőségben.

De ez ma már lehetetlen, mert mire mi oda ér-nénk ahol az ütközet van, éjfél is lenne már.

Besötétedett egészen s még mindig tompa moraj hallatszott. Ott messze a távolban az égen nagy világosság látszott. Ott bizony nagy tűz van, lehet, hogy faluk, városok vagy erdők égnek.

Lehet már éjfél, a tompa moraj is megszűnt csak a világosság még mindig látszott. Fegyvereink már rég gulába vannak rakva. Az előőrsök messze felállítva, mi pedig lefekszünk szépen sorjába, arra a jó anyaföldre.

Én még egy jó darabig elgondolkozom. Fejem alatt a hűséges borju, a föld jó puha, mert jól átázott; a köpönyegem elég bő, ez meleget tart. Hányan fehetnek ott a hideg földön és nem kelnek föl többé soha! Hányan lehelik ki e pillanatban nemes lelküket, hányan mondják a sebesültek közül: édesanyám! Kösd be a vérző szívemet, adj egy korty vizet, mert meghalok. Hányan mondják kiknek se apjuk, se anyjuk, csak arájuk van: Isten veled! — aztán meghalnak. Hány jó hazafi sóhajt fel: édes hazám, szívesen halok meg érted, s megszűnik szive dobogni.

Ellágyul az én szívem is, mintha haldokolna. Ott látom édes anyámat, apámat, testvéreimet. Jó éjt édeseim! Álmodjatok szépet és jót. Isten veletek a viszontlátásra, mely ugyan még nagyon messze van.

Másnap nagyszombaton a mi hadoszlopunk Monorig és Üllőig nyomult előre. A mi zászlóaljunk Péterinél állt husvét napján. Husvét másnapján 9-én pedig Kereszturon voltunk táborba. *Április 11-én* ott állt zászlóaljunk a kőbányai szőlőkkel szemben egy síkon, várva az ütközet megkezdését.

Verőfényes reggel volt.

Milyen érzés fogja el a harczost az ütközet előtt, ezt így irtam le 1849 április havában kis jegyzőkönyvecskémben.

„Aki még nem volt ütközetben, nem képzelheti magának az érzést, mely az ember lelkét elfogja a csata előtt.

Először is az idő oly lassan mulik, mintha a földhöz volna lánczolva, a perczek óráknak tetszenek. Az embert ekkor olyan valami fogja el, amelyet leírni nem, hanem csak érezni lehet.

Komoly, könnyelmű, elszánt, ingerült mind egy perczben. Ily alkalomkor igen kevés beszéd történik, a legénység puskájára, a tiszt kardjára támaszkodik, egyes szavakon kívül semmi más nem hallatszik, az arcok többnyire elszántságot mutatnak, de ritka arc, melynek színe meg nem változnék; a legbátrabbé is úgy, mint a gyáváé. Az egyiké félelemből, a másiké ingerültségből.

Mint egy villám úgy fut az ember izmain keresztül egy borzadály, mely az ember egész valóját megreszketteti. Nem félelem az, hanem nyugtalan békétlenség. Ez a megindulásnak, felbuzdulásnak állapotja, még pedig olyan, aminőt az életben csak ily esetben lehet tapasztalni.

Ez így tart, míg az ágyugolyók kezdenek a légbe

röpülni és a csapatok közé ütni. Ekkor a legénység végig nézi fegyverét, a tiszt jobban megmarkolja kardját, a dobos a dobverőt a dobra illeszti míg a parancsnok szava Vigyázz! nem hallatszik. Ekkor lángolnak újra az arcok, a szemek villognak s a szív erősen dobog. Egy pillanat és a parancsnok szava: Gyorsan indulj!

A dob megperdül s mintegy új erőt ad a tagokba, a golyók süvitenek, itt-ott egy jó barát esik el, a vér-szomj újra és erősebben nő, a gyors menést követi e szó: Rohanj! S ezer torok ezt kiáltja: Előre, előre!

Aki ezt nem próbálta, nem tudja képzelni, hogy mit képes az ember érezni.“

Igy álltunk tehát ott a sikon. Grisza Ágoston kapitányunk összefont karokkal állt a zászlóalj előtt, mikor elkezdtek bennünket hevesen ágyuzni. Egy izma sem rándult meg, pedig nagyon közel jártak, sivitottak mellette az ágyugolyók.

A zászlóalj négyszögbe állt, most volt először tűzbe. Bizony nem megvetendő dolog, mikor az ágyugolyók az emberrel csókolódzni óhajtanak. A legénység úgy kapkodta fejét hol jobbra, hol balra, mintha kommandirozták volna.

Én is egypárszor félre rántottam a golyó elől a fejemet, akkor meg a másik oldalon sivitott az a mennydörgős goromba nagy golyó. A fene egye meg — mondom — bizony még beleütöm a fejemet az egyik vagy másik golyóba.

Ezt ugy fennhangon gondoltam, amire azt mondja a kapitányom.

— Hát ne kapkodja félre a fejét, hanem nézzen farkasszemet, ugy, mint azt én teszem.

És megfogadtam a jó tanácsát.

Egyszer csak fejünk fölött fűtül jó magasan egy hosszufarku valami. Már tul van a zászlóaljunkon, akkor kezdi szórni a sziporkákat, jön a második, harmadik, tudja manó már hányadik, ugy, hogy már megéljenezték őket. Oly kedvesek voltak és semmi-féle kárt nem tettek bennünk.

Akkor tudtuk csak meg, hogy hát ezek a hosszufarku micsodák a rakéták. Ezeknek a sziporkájuk gyújt, éget, pusztit, ha ugy a csoport közé szórhatja a tüzet.

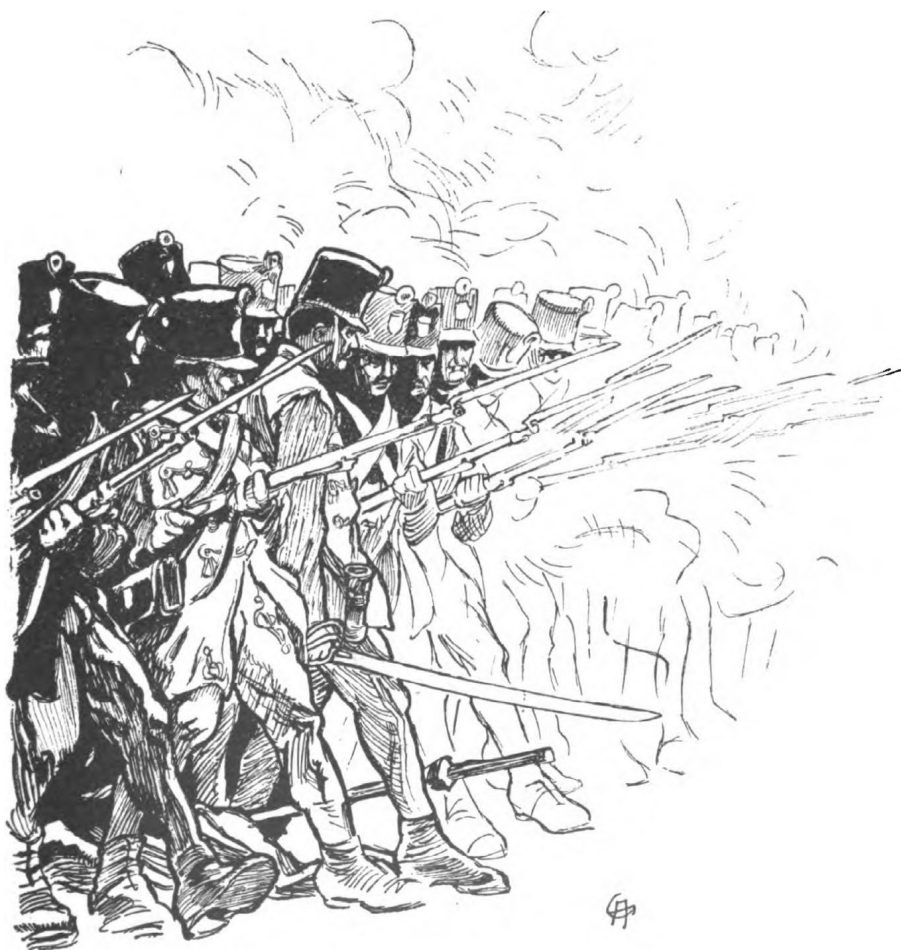
Azt is mondják róla, hogy folyadék van benne, mely borzasztó módon éget.

A zászlóalj parancsnok szava: Vigyázz zászlóalj jobbra huzódj!

Igy aztán kikerültük a rakéták irányát és ismét megálltunk. Alig, hogy álltunk pár perczig, felénk jött gyors léptekkel a 69-ik zászlóalj. Ezek is ugyanabban a szerencsében részesültek, mint mi.

A szőlők közül egy szakadékon egyszerre egy svadron vasas lovasság törtet felénk, erre a zászlóaljunk rögtön négyszöget formált, amit a 69-ik zászlóaljnak is meg kellett volna tennie, de oly zavarban volt, hogy a mi négyszögünket is némileg megzavarta, mert odatolakodtak és megzavarták a tüzelést.

Engem se eresztettek már be az én zászlóaljam négyszögének a közepébe ahol az őrnagy is állt. Igy az első sorba jutottam zászlómmal. Már azt hittem, hogy kikaparítják a zászlót bal kezemből, kivettem hát a tokjából és a földre fektetve, hátra betoltam a sorok közé, a jobb kezemmel erősen markoltam a rézmarkolatu kardomat, hogy csak gyere német, a zászlóval ugyan nem pipálsz.

... az első sorba jutottam zászlómmal ...

Már alig voltak a lovasok 40—50 lépésnyire hozzánk, mikor az ezredesük odakiált magyarul.

— Fiuk ne lőjjetek, rakjátok le a fegyvert!

E pillanatban harsant el az őrnagy hangja:

— Tűz!

Eldördölt 150 puska az első sorból, utána ismét tűz, a harmadik sor is tüzelt. Újra tűz. Erre már úgy potyogott a vasas német, mint a pozdorja.

Az ezredes szava is elhangzott: Rechts um Marsch!

Mint a szélvész úgy kanyarodott visszafelé az eskadron, mintha ágyuból lőtték volna ki.

Én úgy láttam, hogy az ezredes lebukott a lováról, de lehetséges, hogy csak a lova nyakára hajolt,

A lovasság eltűnt arra, ahonnan kibontakozott, a szőlők közé. Feladatunk a szőlő megszállása volt. Ám, de egy üteg ágyu a szőlőkből, egy másik üteg egy dombrul tovább tüzelt irtózatosan közénk, úgyhogy a két zászlóalj egészen össze, vagyis széjjel bonyolódott.

Mi türes-tagadás bizony visszafelé kezdtünk hátrálni arra Czinkota felé. Mikor már lőtávolon túl voltunk kezdtünk sorakozni, de alig volt 20—30 legény együtt már a lovas ütegek hátunk mögött voltak és újra kezdetek ágyuzni, mi meg visszafelé ballagtunk, de már csendesebben fáradtan. Itt mondta Matyasovszky Guszti őrmester barátom Grisza kapitányhoz fordulva a leghévesebb ágyu tűz közepette hogy: Kapitány ur, de szép homok van itt, jó volna haza vinni belőle; egy szem porzónk sincs az irodába.

— Viszünk ám a fenét, elég ha az irhánkat vihetjük haza, nem pedig porzót.

Egy 25 fontos golyó gurul a földön, alig látszik

hogyan mozog. Egyik honvéd a lábával fel akarja tartóztatni a golyót, de úgy vágódott hanyatt a legény, hogy azt hittük sohase kel fel többé. A golyó tovább gurult flegmatikusan, a legény feltápászkodott.

— Az Istenit neki, de fene kemény a kutya, azt hittem, hogy megtudom állítani és még most is gurul. Jó hogy a jobb lábammal rugtam félre, mert különben a gyomromon ment volna keresztül. Akkor most kampecz volnék!

Szép csendesén biczegett utánunk, szép szálas fiú volt ez a borsodi legény.

Igy értünk ágyuztatva egy falu alá fáradtan, éhen, de még szomjasabban. Keresztur falu végén van egy itató kut hosszú vályukkal, ott huzott több falubeli ember vizet a fáradt szomjas legénységnek, kiknek a nyelvük lógott ki mint a fáradt kutyaé.

Ép akkor mikor odaérkeztünk Grisza kapitány, Matasovszky meg én, meg valami 20 legény a kuthoz, hogy majd jó nagyokat iszunk, abban a pillanatban odavág egy 25 fontos ágyú golyó. Ugy vitte a felhuzott vödört, mely tele volt vízzel, mintha sohase lett volna a világon. Tessék most hát inni. Mi persze tovább ballagtunk be a faluba ahol minden kapu előtt állt egy asszony vagy leány egy sajtár vízzel, két három bögrével is itatták a szegény kifáradt honvédeket. Mi is megostromoltunk egy menyecskét, ki oly szívesen kínálgatta a jó friss vizet, két kézzel is meregette a bögréit, hogy hát többnek adhasson egyszerre. Oly szájalmasan nézett reánk, kínálgatta a vizet és adott jó tanácsot. Tessék! De kérem ne iganak ám hirtelen mert megárt. Ittam de szép csöndesen mint azt a szép asszony mondta. Három bögrét is fölhajtottam,

akkor néztem meg a menyecskét. A hangja elbájolt, hát még a két bogár szeme! Hej! hol lehet ma már és milyen ez a szép asszony?

A falu közepében sorakoztunk, az ellenség nem mert utánunk jönni. Bizonyosan azt hitte, hogy kelep-czébe akarjuk őt csalni. Már sötétedett mikorra összeszedtük magunkat. Most még nagyon sokan hiányoztak vagy elestek, vagy még hátra vannak valahol. Másnap majd megtudjuk, hogy kik hiányoznak még a zászlóaljából. Egy óra járásnyira kellett még gyalogolnunk, míg a szállásunkra Csabára értünk. Ott várt reánk az ebéd este 7 órakor.

Másnap, április 12-én szervezkedtünk, hoztuk rendbe a zászlóaljat. Több napon át az ellenséget csak bosszantottuk és ha meg akart támadni, visszavonultunk. Ez volt a rendelet.

Grisza kapitányom aztán megmondta, hogy miért van ez így. Hát azért, hogy az ellenség azt higgye, hogy itt mögöttünk egy egész hadtest áll, amely őtet bekeríteni akarja. Hát csak hadd higgye. Ön pedig ezt ne adja tovább.

Mi hűségesen mindennap hol itt, hol más oldalon jelentünk meg, huszárjaink is.

Igy ment az egész *április 24. reggelig*. Ekkor a mi zászlóaljunk is a Rákoson ütött tábor. Pestről igen sokan jöttek ki a táborba ölelkezni, csókolózni a honvédekkel. Én hozzám nem jött ki senki, pedig de szerettem volna. Tudtam hogy bátyámék betegek és hogy talán már nincsenek is Pesten, azt is tudtam, hogy Mimi sógorném himlőben fekszik. Tehát rokont nem várhatok. Kis fekete jegyzőkönyvemben valamikor így irtam le ezt a tábori életet.

„EGY TÁBOR PÉCZEL ALATT.

Mint egy negyed órányira Péczelhez volt táborunk. Az idő kedvezett. Szép áprilisi napok voltak, kellemesek. Táborát ütöttünk a nevezett hely alatt. Láttatok-e már táborát? és élveztétek-e annak gyönyörét és éreztétek-e fáradságát? Ha nem, hát elmondom, hogy minő boldog voltam, mint óhajtom vissza azon időt. Minő szép élet az, a hazáért az isten szabad ege alatt tanyázni. Körül a tanyát fegyveres őrszemek őrzik, hogy a táborban levők nyugodtan élvezhessék a táborozás élvezetét. A fegyverek gulába vannak rakva, a zászló kitűzve, mintegy 15 lépésnyire a fegyver előtt a dobok a zászló lábához vannak egymásra rakva, mellettük egy 12 fegyverből álló gulya; egy ór a zászló előtt; másik 12, kik az őrségen vannak, fegyvereik mögött tanyáznak, és egy dobos. A felügyelő tiszt is a zászló közelében. A fegyverek mögött a többi legénység és tisztek egyveleg tanyáznak. Nagy tüzrakások párolgó üstökkel körül fekvő néhány legénytől, kik a tűznek minden sziporkájára és az üstben levő husnak minden perczenésére vigyáznak, hogy az ebéd jó legyen és mentül eléb. Az egyik hajmát aprogat, a másik hust darabol, egy meg sőt tör, a másik galuskát csipeget. Itt egy, egy csirkének tekeri ki a nyakát, amott egy földön heverő bárány várja a kést, más helyen vérében fetreng egy gunár, amott kopoznak négyen öten egy kacsát; egyik bográcsban pörkölt, a másikkal kaurma párol, a harmadikban paprikás csirke, a negyedikben már a csirke pirul. Egy másik helyett galuskát hányanak a vízbe. Itt egy legény szalonát pirit, amott egy kolbász huzatott fanyársra, itt a

tizedes osztja ki a kenyeret, amott egy megcsipi a markotányosnét, itt egyik pálinkát kér, a másik zsemjét. Ide is oda is fut egy pár markotányosné. Az egyik bankót nyújt neki a másik rézpénzt, a harmadik elő keresi utolsó huszasát, hogy pálinkát ihasson. Itt egy fegyverét, a másik bakancsát tisztogatja, a harmadik atillája gombjait varrja, a negyedik bakancsot fótoz; ott egy két könyékre dől és pipál amott néhány hasra fekszik 's a' napnak fordítja hátát, itt egyik káromkodik, a' másik nevet, a harmadik enyeleg egy szép markotányosnéval, amott vagy tizen körülfognak egy zsidót szivart, gyufát, kést, pipát vesznek tőle, az egyik is bankót a' másik is azt ad neki, az egyik is a' másik is kéri a' vissza járó pénzt, itt egyik szidja a Mózsi bácsit, hogy rossz a' szivar, a' másik a vett pipát a földhöz vágja. Szegény Mózsi azt se tudja hol áll a' feje. Ott egy taligán egy két akós hordó; a csaplárosné fürge, vigyáz, hogy kinek mit ad, mégis megcsalják. Két barna; az egyik hegedül, a' másik fagótot fuj; a' legények tánczolnak, forgatják egymást, vagy ha elcsiphetnek egy menyecskét, no iszen van ám: három a' táncz. Más helyen husz huszonöt legény kétfélre oszolva csatáznak, a' rossz bakancsok ágyugolyó helyett használtatnak, ott már egynek betörte az orrát egy rossz bakancsnak a' sarka mert a' tűzér ügyes volt; az egyik fél retirál, a' másik üldözi. A' véres orru is fut a többivel, mit sem gondolva sebével, az egyik elesik a többi reá. Fetrengenek a porba. Az egyik Görgei a másik Vindis. Amott két legény bakancs sarkkal felfegyverkezve hozzák Jelasicsot; a' hadi törvényszék együtt ül. El ítélik s fel akasztják. A' tisztok szivarozva henyélnek s' nézik az egészet.

Az egyik tiszt szivart vesz, a' másik bort, a' harmadik zsemjét s' ki osztják a' vigádozó legénységnek. Egy másik tiszt a' fagotosoknak fizet, hogy örömeztőbb fujják a nótát. A bográcsos ebéd elkészült, az üstök körül fogatnak. A' fagotos és hegedű virtuozhoz még vagy négyen csatlakoznak és meg van a legszebb asztali zene. A tisztok is együtt ülnek s nézik a párolgó üstöt, de a' szakács tudja hogy mit csinál 's gondolja magában várjatok, hisz magam is voltam szakács, hát tudom. Amott vágat egy pár födeles kocsi 's egyenesen felénk tart; a környékből földbirtokosok voltak. Hoztak jó turos galuskát, liba vagy lud hust, jó bort és egynehány szép arczot a' szép nemből. Ők a férfiak tetőtől talpig becsületes emberek voltak. Nem tudták eléggé csodálni, hogy a' fáradt és szabad ég alatt tanyászó legénység oly vig és oly megelégült. Nehány órát töltöttek körünkben.

Ily néppel, ily dicső néppel világot mernék meghódítani, mondja az egyik ezen urak közül. „Nézzétek! kik tőlünk el voltatok pártolva, hogy minő néppel birunk.“ 'S ha ti nem lettetek volna hazaárulók, Európát felszabadítjuk a járom alól ily néppel! Ily dicső néppel! Ha az ebéd a legjobban folyt 's a' dob meg talált perdülni hívólag, egy percz míve volt, 's mindenki helyén, fegyvere kezében 's kész bár milly erőnek szembe szállni. Mutassatok nekem, ti haza árulók ily népet, ily katonát, 's leveszem előtte kalapom.“

* * *

A táborban hallottuk azt is, hogy ott lenn a Gellérthegy oldalán számunkra Aulich tábornok ur

hidat veret a Dunán, hogy az ő hadteste azon szépen átsétálhasson és a Szent Gellérthegy alatt táborba szállhasson, mert hát Budavárat kell bevenni.

Egyik nap aztán jött a parancs, hogy a zászlóalj induljon Ráczkevére. Ugy mondják itt történt az, hogy mikor a huszárok bementek a városba és felálltak a templom előtt, még kint lógott a templom tornyán a feketesárga lobogó. Éppen a templom tornya ablakán, hol a zászló fityeg néz ki a templom szolgálja.

Felkiált egy huszár: „Vedd le azt a fekete sárga rongyot, mert kirántom alulad a tornyot“.

Éljen! riadt fel az egész Bocskay-huszár csapat.

Ebben a pillanatban eltűnt a feketesárga rongy és ott lebegtette a szél a háromszinű magyar zászlót.

Én is meghajtottam a 49-ik zászlóalj zászlaját a torony előtt. Dehogy a torony előtt, hanem a háromszinű zászló előtt, amely hirdeti a szabadság, egyenlőség, testvériséget, a független magyar haza dicsőségét.

Ráczkevéről *május 1-én* mentünk át a Dunán a már elkészült, hidászaink által vert hidon és táborba szálltunk egy szép sik téren a Gellérthegy tövében.

Bizony egy kis fáradságba került, míg a kijelölt helyünkön elhelyezkedtünk, sátrakat kaptunk, főzőedényeket, tűzifát vizet stb. Meg is kezdték a szakácsok a főzést és már délután 2. órakor elkezdettünk az új otthonunkban ebédelni. Az egész tábor sürgött-forgott. Lehattunk 9—10-ezeren, ágyunk is annyi volt, hogy se vége, se hossza nincs. Egyszer meg is olvastam, épen 48-at. Nem hiába vagyunk negyvennyolczasok, ugyan már 49-ben májusba értünk.

Persze délután össze-vissza jártuk néhányan az egész tábort. Ott a Duna mellett az országuton van egy korcsma, oda is betértünk. Ott annyi volt a honvéd, tüzér, huszár, legionárius, csak úgy hemzsegett, mint a raj.

Ittam egy pohár sört, de a poharat nem adtam ki a kezemből, hanem mentem a csaposhoz. Jobb kezemben a pohár, bal kezemben hat krajczár. Sört ide, pénzt oda.

Néhány nap múlva már a Gellérthegy tetején volt az ötödik századunk ágyu fedezésén. A csillagdában voltunk, az ágyuk pedig a hegy oldalán elhelyezve. Egy üteg 8 darab, ezeket kellett fedezni. Délkor felváltottak, mentünk vissza a táborba. Már készen volt a jó paprikáshus csuszával.

Május 4-én megérkezett Görgey hadteste Komáromból és még délelőtt felszólította Henczit, hogy adja fel Buda várát. Henczi erre egy goromba levélben tudatta Görgeyvel, hogy Buda várát élethalálra védelmezni fogja. Mikor ezt a levelet Görgey elolvasta oly dühös lett, hogy rögtön kiadta a parancsot, hogy a várat megrohanja a hadserege. A legénység bár fáradt és éhes volt rögtön megtámadta a Bécsi kaput, a sánczokat, a vízvezetékeket, de oly ellenállásra talált, hogy a legnagyobb, halálmegvető küzdelem mellett sem volt képes csak egy talpalatnyi előnyt is elfoglalni az ellenségtől.

A csapatok visszavonultak csekély veszteség után. A pesti Dunaparton temérdek ember nézte az első támadást, persze abban a reményben, hogy dicső honvédeink meg is fogják azt mászni és a várfalára kitűzni a háromszínű zászlót.

Henczy rögtön felelt és a néző csoportok közé ágyuztatott 24 fontos ütegével. Ezt nem elégelte meg, hanem a várost is 4 órakor délután elkezdette bombáztatni, mely éjfélutánig tartott.

Gránátok, bombák, röppentyük dolgoztak. Több száz lövést tettek a városra, de azt felgyújtani nem sikerült. A dunaparti házakat rém megrongálták a lövegek.

Május 9-én még alig hajnalodott, már ismét megkezdette Henczy romboló műveit a Pest felé néző minden ágyuival a legborzasztóbb gyorsasággal úgy, hogy több felől fölgyújtotta a várost; a tűz pusztított és nem kimélt sem állam, sem magán vagyont.

De mi ez Henczynek, a bűsz hiénának?

13-án újra löveti Pestet minden ok nélkül reggelig. Este 7 órakor kezdte meg a kegyetlen munkát, mely eltartott hajnalig. Elpusztult minden, ami szép volt. A legszebb épületek, paloták, templomok, kórházak, intézetek és ezt mind Henczy tette, akinek ne adjon nyugtot a föld, átok kísérje őt a föld gyomrába, ott pedig a tulvilági kinok legborzasztóbbjai kinozzák.

A tüzet még másnap sem tudták eloltani. Borzasztó volt, kin volt látni ezt a barbarizmust. Az elkeseredett pesti polgárok most egyébről sem beszéltek, minthogy a bűsz Henczy meg fogja bombáztatni többször még a várost.

Ez elől mentek Garayék Főtra lakni, ott bérelt ki bátyám egy igen jó, becsületes magyar embernél lakást, ahol egy pár hónapig meghúzták magokat. Mikor ezt megtudtam, hát visszamentem a táborba.

Ott hát megint a régi nóta járta. Egyszer a

Sárosfürdőnél voltunk kórházi szolgálatban. Gyönyörű holdvilágos este volt. Aulich tábornok, úgy hiszem ott lakott a Sárosfürdőben vagy közel hozzá. Mi néhányan ott üldögéltünk a Dunaparton, az országuton tul, ahol egy korlát van a Duna mentén. Egyszer csak oda jön Aulich tábornok is, akit én úgy látásból már rég ismertem. Néhány honvéd főtisztel leültek ők is a korlátra és beszélgettek együtt. Mi meg egy pár lépésnyire beljebb szinte beszélgettünk, hogy mily szép itt a Duna.

Egyszer csak egy ágyugolyó sivit el felettünk, jön a második, harmadik ugyanabban az irányban. Erre azt mondja Aulich tábornok, gyerünk egy kissé beljebb. Észrevettek bennünket ott fenn a bástyán és irigylik a szép kilátásunkat és ezt a szép holdvilágos estét. Ők felkeltek, mi is a mi korlátunkról leszállva a Sárosfürdő előtti kőpadra telepedtünk le.

— Tudjátok — mondom, — hogy ki volt az, aki oda támaszkodott a korláthoz s akinek mi nem is szalutáltunk?

— Tudja a kő, valami nagy bürger lehetett, hogy egy pár tiszt is beszédbe eredt vele.

— Az ám — mondom én, — ez a mi Aulich generálisunk volt.

A meglepett bajtársak éljent kiáltottak.

Aulich generális, aki kard nélkül volt köpönyegbe, tovább ballagott az ő Stéblerjeivel. Mi pedig, hogy lejjebb mentünk két hajót vettünk észre a sötétben.

Két óriási hajó állott egészen csendesen minden zaj nélkül.

Sötét volt, csak a Duna vize fehéredett és vilá-

gitotta meg a hajót. Közelebb értünk, ekkor láttam, hogy e két hajón temérdek létra van felrakva, amelyet fel kell szállítani a Dunán a vár alá, ezek a létrák a vár ostromához voltak elkészítve.

Egészen neki tartottam a hajóknak, mintha ide volnék rendelve.

Kérdem mikor indulunk?

Még csak arra várunk, hogy még egy kissé jobban beboruljon, akkor biztosabban mehetünk nem látnak meg bennünket a várból, mert ha meglátnak elsülyeszti a hajóinkat.

Jó, hát várjunk.

Úgy mondtam ezt, mintha én volnék ennek a hajónak a kapitánya. Persze az én rézmarkolatos kardom imponált, atillámon a három stréf. Éjjel volt, hát azt hitték a hajósok, hogy legalább is kapitány vagyok.

Mikor a Duna közepére értünk még is észrevettek bennünket és pár ágyugolyót küldöttek utánunk; a legénységünk elkezdett evezni és szerencsésen kiköthettünk a budai oldalon. Én meg, mint aki jól végezte dolgát kísétáltam a hajóból jó éjt kívánva a kormányosnak.

Ballagtam a táborba, így legalább egy órai utat kiméltem meg. Fáradt is voltam és nagyon izgatott. Így értem a táborba, lehetett már egy óra éjfél után.

Mily különös ilyenkor egy tábor, ahol 10—12-ezer ember van és 3—4-ezer ló. Oly csendes, mint a sir, ember és állat nyugszik és pihen. Nem is látszik abból a nagy embertömegből semmi. Ameddig a szem a sötét éjszakába láthat olyan az, mint egy óriási te-

mető. A földön az emberek olyanok, mintha sirhal-
mok volnának, a kitűzött zászlók, mintha fejfák vol-
nának, a társzekerek, mintha nagyobb siremlékek áll-
nának előttem. Az ágyuk, mintha új sirok lennének
és áhitoznak a halottak után, azok után a halottak
után kik ma még itt alusznak és holnap már befo-
gadja őket az örök sir.

A nagy csöndben megszólal az éles hang. Állj,
ki vagy!?

Ezt egy előörs kiáltja annak, aki feléje közele-
dik. Az pedig egyszerűen oda mondja: „Jó barát“.

— Mehet!

Én pedig lefeküdtem és elaludtam szépen.

Egyszer csak a Duna felől nagy zsisbongás támad.
Még sötét volt. Kirohantam a Dunaparra, hát látom,
hogy a Dunán égő hajók usznak szép csendesesen
lefelé. Arra a korlátra, mely a parton van sok ember
támaszkodik és nézi az uszó hajókat.

— Mi az? kérdem.

— Nem tudjuk, csak azt gondoljuk, hogy hát a
németek küldik le a vár alól, hogy felgyujtsák a mi
hidunkat.

De nini, a pesti partról megy feléjük néhány
dereglye, ezek bizonyosan el akarják fogni azokat az
uszó hajókat. Meg is közelítették azokat a szurokkal
és fáklyákkal megrakott hajókat, amelyek úgy égtek,
mint egy tűzokádó hegy.

Utászaink körülfogták az uszó szörnyeket, ame-
lyeken úgy láttuk senki sincs és kezdték bevágni
az oldalukat.

Ez sikerült is, mert alig egy negyedóra alatt
kezdték az égő hajók sülyedezni. Lehetett vagy

10 dereglye. Mikor már mind elsülyedtek mi ott a parton nagy éljent zuditottunk a bátor utászaink után. Másnap a sárosfürdőbeni kórházban őrsön voltam.

Ugyanazon reggelen 4 órakor ismét támadás történt a várra. Hoztak is a kórházba több sebesültet honvédet és német legionariusokat. Ezek nagyobb részt bécsiek voltak. Egy öles magos németet hoztak be. Ott vetkőztették le előttem. Láttam sebét a balvállán, ahol az ugynevezett dragon van, amelynek az a rendeltetése, hogy a keresztszijat, amelyek a vállon nyugszanak, szorosan tartsa. Ezen ment be a bástyáról jött puskagolyó és a jobb oldalán a kötés alatt jött ki.

Irtózatosan szenvedett a jó német, aki szent ügyünkért harczolt. Iszonyuan káromkodott, de nem ám magyarul, mert még azt sem tudta, hogy milyen az a czifra magyar káromkodás. Csak ennyit mondott: „Diese Hunde haben mich gut getroffen.“ Még valamit makogott, aztán meghalt.

Másnap 16-án reggel korán irtózatoss ágyuzás hallatszott a Svábhegy felől, ahol romboló ágyúütegeink voltak felállitva. A várból minden lövést viszonoztak, de csak rövid ideig, aztán elhallgattak a vár ágyúi, de annál jobban és szünet nélkül dörögtek a mi ágyúink. Éjfélkor pedig megkezdődött az általános támadás.

A mi zászlóaljunk is a kiválasztottak közé tartozott, akik az ostromot megkezdik. A vár felé indulunk. Pitymallani kezdett, mikor a királyi palota kigyulladt és égett, mint a parancsolat. Egy bomba gyujthatta fel.

De mindhiába! Sok mindenféle akadály hiusította meg Budavár bevételét.

Ami ma nem sikerüi, majd sikerül az holnap.

Este felé ismét visszatértünk a táborba, hol aztán megebédeltünk és álmra hajtottuk fejünket.

18-án és 19-én egész nap dörögtek szünet nélkül ágyuink. Mi fent voltunk a Gellérthegyen ágyufedezeten, ismét a csillagdába. Az ágyukhoz mentem. Az ágyuk mellett nagy tűz volt. Hasábfra égett egy katlanforma gödörben.

Az ágyuk mellett égő kanócczal álltak készen a tűzések.

Ágyuink egész nap dolgoztak. Mondják, hogy a rés, melyet a svábhegyről lőttek, akkora már, olyan széles, hogy egy egész zászlóalj, ha négyszögben van, befér rajta.

Hej! — mondom én, — bárcsak a mi zászlóaljunkat vezényelnék oda, de szeretném s a mi zászlónkat oda tűzni a vár fokára.

Május 20-án egész nap bömböltek ágyuink. Az egész vár már körül volt fogva. A várból csak szórványosan lőttek. Este 8 órakor jött meg a fővezértől a hadi parancs, amelyből csak annyit tudtunk, hogy alhatunk, de hajnalban készen legyünk, mert lehet, hogy minket, vagy mi őket fogjuk megtámadni. De hogy mikor és mi módon, azt csak az őrnagy és a század parancsnokai tudták, ezek pedig hallgattak. Aztán lefeküdtünk arra a jó anyaföldre.

Ha majd az ágyutelepen egy jeltadó ágyu lövést tesz ott a Svábhegyen, akkor induljon minden csapat egyszerre, azon irányba, amely a parancsnokoknak elő van írva.

Hamar elaludtam, de álmom nagyon szakgatott

volt. Már éjfélkor ébren voltam. Egyszer csak megszólal egy ágyu dörgése messziről.

Erre felugrottam, de felugrott velem együtt valamennyi tiszt és közlegény egyaránt. A kapitányom az órájára néz és azt mondja: Pont 2 óra.

Pár percz alatt az egész zászlóalj készen állt az indulásra. Elhangzik az őrnagy szava: Zászlóalj indulj! — és csendesesen megindul a zászlóalj a kitűzött cél felé oly csendesesen, oly komolyan, mintha temetésre menne. De ez nem volt sem félelem, sem csüggedés, hanem elővigyázat. El is értünk a kitűzött helyre a kir. várkert alá, a Szarvas-térre. A zászlóalj megállt. „Fegyvert lábhoz.” — Így álltunk jó darabig komolyan, szó nélkül.

Grisza kapitány kiveszi óráját, oda tartja szeméhez, vizsgálja és azt mondja:

— Mindjárt három óra lesz.

Alig hogy ezt kimondja — bizonyosan egy jeladásra — irtóztató ágyudörgés reszketteti meg a földet. A várat körülfogó ágyutelepekről úgy bömbölnek a tüzet okádó szörnyek, mintha itt volna az ítélet napja. Ugyanebben a pillanatban ezer és ezer torokból zug, mint fürgeteg, végig a földön:

„Éljen a haza! Éljen a magyar! Előre!”

Mint bősoroslán rohan előre a honvéd a sánczoknak, a vár falainak.

Felülről, a várból is megszólalnak az ágyuk, ropognak a puskák, sivitanak a golyók, hol itt, hol amott egy-egy jaj, egy-egy zuhanás, de most ez nem hat az ostromlóra, csak előre! Előre! Fel a bástyára!

Jönnek a létrával, oda támasztják a falakhoz. Előre! Fel a várba!

Van is egy-egy létrán 10—15 ember is. Mikor felülről elütik, eltaszítják a létrát, bukik le a mélységbe a szuronyos honvéd, de ez csak egy pillanatig tart, ismét újra: „Fel a várba!” — hangzik a mászók szava: „Éljen a haza! Éljen a magyar! Előre!”

A dobok peregnek s buzdítanak az ostromra, de buzdít a tisztek és altisztek bátorító szava is. Előre fiuk! Előre gyerekek! Éljen a haza!

Az arcok kipirulnak, a szemek villámokat szórnak, az atillák véresek, a fejből lövel ki a vér és fut végig a testen, egy-egy jóbarát vagy bajtárs lebukik a létra fokáról, de nincs aggódás. Ma győznünk kell vagy meghalunk! Végre, ezernyi veszély után fenn vagyunk a vár fokán, egy kertbe érünk, amelynek fala a bástyához támaszkodik, ez pedig a királyi kert fala. Ezt keresztültöri zászlóaljunk s megy előre. De szemben velünk áll egy erősebb ellenséges csapat a gyalogságból, mely puskatüzeléssel fogadott, de csak egy decharge-t adhatott. Mi szuronytszegezve rohantuk meg őket s mondjam-e, hogy talán fele ott maradt, a másik fele fel a várba menekült. Mi nyomukban utánnuk rohantunk. Fenn az Arsenál előtt két ágyu kartácscsal fogadott bennünket, de ezek is csak egy lövést tehettek, a másik perczben már ott feküdt valamennyi, egy szakasz horvát katona is és az összes tüzérek. A vezénylő tüzértiszt az én kardom elé került s amikor már többé nem volt kardjára szüksége, leoldottam azt róla és oda tűztem az én nagy kardom mellé.

Ekkortájban történt egy nagy dördülés a láncz-hid közelében. Mi ez? Aztán csend.

A felkelő nap már oda szórta sugarait ős Buda

bástyáira, ahol a háromszinű magyar nemzeti zászlót lengeti a szellő.

A harcz még ugyan tart itt benn a várban, de a kiadott parancs daczára, hogy minden fogoly harczos kardra hányassék, nem történik meg. Tudtommal egyetlen egy fogoly sem lett leszurva vagy lelőve.

Mikor zászlóaljunk két százada füstösen, véresen, porosan jött éppen a vár egyik vártája előtt, ott térdepelt már lefegyverezve egy zászlóalj horvát katona. Kezeiket összekulcsolva, ég felé emelve könyörögtek életükért. Honvédeink közül néhány fölemelte fegyverét és a levegőbe lőtt, jelezni akarta, hogy védtelen harczosra nem emeli fegyverét.

A főtéren úgy 11 óra felé sorakozott zászlóaljunk. Legénységünk erősen borozott, az egyik ház pinczéből, melynek ablaka a főtérre nyílt, adogatták ki a lepecsételt borokat. Én is ittam néhány kortyot, de a legénység már kezdett pityókosodni. Elvenni tőlük a bort, nem lett volna egészen helyén való, mert hát a diadal mámora meg is kíván egy kis szíverősítést, tehát cselhez folyamodott parancsnokunk. Fiuk! Azt mondják a házi cselédek, hogy a bor mind meg van mérgezve. Ez aztán használt. Még a leg-pityókosabb sem mert többet inni.

Úgy 4 óra tájban fáradalmainkat kipihenve csoportostól mentünk a várőrség irodájába megnézni az ott kiterített két holttestet. Az egyiknek hiányzott a balkarja, füstös, fekete volt az egész alakja. Őrnagyi uniformis volt rajta, ez Alnoch volt, aki a lánczhidat akarta felrobbantani, de az akna visszafelé sült el. A másik halotról azt mondták, hogy az Hency. Ezen csak alsónadrág volt, az ing le volt róla huzva, mellé-

ben volt a lövés. Hogy csakugyan Hency volt-e, biztosan nem tudom.

A zászlóaljunk már 5—6 órakor készen állt és indultunk le a várból ki a táborba ebédelni.

Ez előtt még egy látogatást tettem. Ugy tudtam, hogy Alajos bátyám itt Budán az új kaszárnyában van fogva. Kérdezősködésemmre megmutatták az új kaszárnyát. Oda megyek a várás tisztéhez, tisztelgek és mondom, hogy a testvérbátyámat, akit a németek itt bebörtönöztek, keresem.

— Az bizony édes barátom nincs itt, mert egyetlen ember sem maradt itt a magyar foglyokból, mind elvitték őket Eszékre.

De hátha mégis itt felejtették az én bátyámat. Engedje meg parancsnok ur, hogy végig nézhessem a börtönöket.

— Csak tessék — feleli ő.

Találtam ott fenn egy vén embert egy csomó kulccsal. Megszólítom és kérem, hogy nyissa ki a börtönajtókat.

Rám néz az öreg és azt mondja: „Was? Nichts ungarisch.“ No hát üssön beléd a menykő! Mutatom no hát „aufsperen.“ Hat befohlen Lieutinánd.

Erre felzárta valamennyi ajtót, de biz azok a cellák mind üresek voltak, pedig de szerettem volna az én kedves bátyámat kiszabadítani s a nyakába borulni.

Lementem s a parancsnoknak megköszöntem a szíveségét.

Mire visszatértem, már készen állt a zászlóalj, csak parancsra várt. Megjött az őrnagy segédtszéjjével, beszélgetett egy darabig a tisztekkel, azután

órájára nézett és azt mondta: Kérem a kapitány Grisza urat, vezesse zászlóalját a táborba. Ugy 6—7 óra körül helyezkedtünk el táborunkban, megebédeltünk, azután szépen lenyugodtunk, kipihenni egy véres, de dicsőséges nap fáradalmait.

22.—23-ig semmi dolgunk sem volt. Ezt az időt felhasználtam arra, hogy felmentem a várba kissé körülnézni. Először is oda mentem a nagyréshez megnézni azt a pusztítást amit a svábhegyi ágyuink véghez vittek. A sánczfal mint egy 30 öl szélességben ott hevert elnyulva a völgyben. Fent a falon a mellvédből semmi sincs, beljebb ott egy mellvéd zsákokból, melyek homokkal voltak megtöltve. Ezek részint elszórva, részint még egész rendszeresen összerakva és földdel kitöltve, képezik a védősánczot.

Ezen az uton is borzasztó nehéz lehetett szegény bajtársaimnak a felhatolás, hisz a törmelékbe majd térdig süpped a lábam pedig most fegyverzet nélkül vagyok.

Innét a sánczok mentén mentem végig a fehérvári kapuig. Kivülről erősen megvasalt tölgyfa kapu volt ez, amelynek egyik szárnya nyitva állt. Onnét világít be a nap sugara. Egy 30—40 öl hosszú boltozat volt mögötte amely a földtől egész a boltozatig el volt torlaszolva kötőrmelékkel, gerendákkal, hordókkal, sőt még butorneműekkel is úgy, hogy ezen bejutni teljes lehetetlenség lett volna. Most is csak hasoncsuszva tudtam rajt át vergődni. A vár bevételenél ez a kapu nem szerepelhetett, nem láttam rajt sem golyó, sem csákány nyomokat. Innét lementem a szarvas vendéglőhöz, egy pohár sörre s onnét a Vám uton a Sáros fürdőig.

Ott oda dülleszkedtem ahhoz a korláthoz, ahol azelőtt két héttel lőttek reánk a várból.

Istenem mi minden történt ez idő alatt! Hány ezer ember nyugszik ott a temetők és a sánczok földjében. Pihenjeteek kedves bajtársaim, hazánknak vérrel megszentelt földjében!

Egyik nap átmentem Pestre is. Végig mentem a Dunaparton, elszörnyűködve láttam az irtóztató pusztítást. A tetőtlen paloták, házak füstös falait, golyók, bombák, rakéták nyomait, az utczákon heverő szemetet, szikadt véres foltokat a kövezeten. Hiába mondják nekem, hogy a városban csak öröm van. Nem lehet! hol a szem lépten nyomon látja a rémséges pusztulást, a barbarizmusnak ezt a vérfagyasztó istentelenségeit, ott öröm nem lehet.

Felkerestem bátyám lakását, de ők még nem jöttek be lakni. Bátyám azonban egy félnapra bejött és így találkozhattam vele. Örültünk nagyon egymásnak. Elbeszéltem neki részletesen Budavár ostromát, hogy Alajos bátyámat is kerestem, de bizony azt már elvitték Eszékre. Mi pedig ott a Gellérthegy töviben táborozunk és jóformán Érsekújvárra vagy Tatára megyünk.

Ugy is volt. Másnap *május 27-én* indultunk Tatára, — Esztergomon keresztül. Esztergomon való átvonulásunkkor ott 2 órát töltöttünk. Felmentem a bazilikába, — amelyet ezelőtt 10 évvel láttam, hogy megnézzem hogy milyen az most hiszen már 100 esztendeje, hogy építik.

Oda érve a fő ajtót zárva találtam, de a mellék ajtó nyitva van, egy honvéd áll ott őrt.

Kérdem miért áll itt?

— A halottakat és a sebesülteket őrzöm.

Bementem. Az egész óriási templom deszkafalakkal volt elkerítve és több osztályokra osztva. Ott feküdt néhány száz sebesült. Több orvos és betegápoló járt ide-oda. Egyik orvos megkérdezte, hogy kit keresek? Mondom, hogy ugyan senkit se keresek, csak megnézni jöttem a templomot, nem tudtam, hogy kórház lett belőle.

Az orvossal végig jártuk a borzasztó helyet. Itt fekszik egy; nincs lába, amott egy; nincs keze. A másiknak a fején irtóztató seb hely. Egyik nyög, a másik káromkodik, a harmadik haldoklik. Így megy ez végig a sorokon. Ott nem messze a főoltártól van egy helyiség eldeszkázva ott koporsók állanak, egy „priccs” féle emelvény, amelyen vagy négy halott fekszik. Ezek várják a beszentelést, aztán viszik a temetőbe. A doktornak megköszöntem a kalauzolást és mentem, mentem szomorúan, mint egy sebzett vad, össze szorított ököllel, szidtam azt, aki az oka ennek az irtóztató pusztulásnak, szenvedésnek, nyomornak. Felkiálltottam: Megállj német! Majd megbánod!

Leérve a zászlóaljhoz, nem sokára indultunk tovább Tatára ahol a városon kívüli táborba lett elhelyezve zászlóaljunk. Másnap körülnéztem a városban és a nagy parkban. Szép májusi nap volt. Óriási gyönyörű nagy park van ott és egy nagy tó is, száz-féle vízi művek, barlangok, mesterséges vizesések, természetes meleg források. Hála Isten most már én is megpihenhetek, és kigyógyítom magamat ebből a borzasztó viszketegségből amelyben egész télen szenvedtem. Rögtön mentem a doktorunkhoz, aki már

tul a Tiszán létünkkor az mondta, hiába kenyi-fenyi magát mind nem használ semmit, majd ha vízhez érünk fürdeni fog — most csak vakaródzék. Különben a gróf ur megengedte hogy a parkjába minden honvéd bejárhat és fürödhet ott ahol csak neki tetszik. Ki volt boldogabb mint én? Reggeltől délig, délután néha egész sötétig ott fürödtem a meleg és hideg vízben, különösen nagyon szerettem a barlangban fürödni, délután mikor kinn nagy meleg volt. Negyedik napon nem éreztem már semi viszketegséget. Olyan egészséges voltam mint a makk.

Junius 8-án mentünk Érsekújvárra a táborba, honnét be-be jártunk a városba. Rendezett tanácsu város, van benne egy kolostor s ott volt beszállásolva Asboth Lajos a II. hadtest parancsnoka. Katolikus város, de nagyon sok zsidó lakott benne.

Már vagy egy hétig voltunk itt amikor egyik vásár- vagy ünnepnap a hadtest parancsnokhoz voltunk riportra berendelve, a hadtest valamennyi zászlósa. Töprengtünk valjon mit vétettünk? hogy 11 órára riportra kell mennünk. Voltunk vagy 30-an. A hadtest parancsnok oda áll elibénk, végig néz rajtunk, de nem úgy mintha azt nézné hogy kinek hogy áll az átil lája, vagy hogy elég fényes-e a bakancsa? a kravátlíja elég magos-e vagy a fehérstráf elég tiszta-e? Nem azt nézte, hanem szembe nézett mindenkivel. Mikor én velem nézett farkas szemet azt kérdezte tőlem:

— Hogy hívják magát?

— Garay Antal jelentem ássan a 49-ik zászlóalj zászlósa.

Azzal tovább ment és megállott.

— Tudják, hogy miért vannak önök raporton?
Nem volt rá válasz.

— Hát azért, hogy meghivhassam magukat ebédre. Szeretnék én is az én zászlósaimmal egyszer együtt ebédelni. Pont 12 órakor legyenek itt, azaz fent az ebédlőben.

Tudtuk, hogy a katonának a feljebbvalója előtt nem szabad semmit sem szólni, annál kevesebbet éljenezni, tehát szalutáltunk és elszéledtünk az udvarba.

Tizenkét órakor megszólalt a zárda csengetyűje és mi is felsiettünk a Refektoriumba. Fent az asztalfőn ült a hadtest parancsnok, jobbról a zárdafőnök, balról a hadtestparancsnok segédtszjtje. Mi meg két sorban végig az asztalnál, fent az asztalnál egy pár pap és szerzetes.

Mikor hordozták a pulyka-pecsenyét, felállt a parancsnok és poharát kezébe vette, oda fordult a zárdafőnökhöz.

— Engedje meg Főtisztelendőséged, hogy poharamat az én vitéz zászlósaimra emeljem, akiket ön Főtisztelendő ur ma megvendégelt és azt kívánjam nekik, hogy az a zászló, amely reájok bízva van, fennem lobogtatva, a haza dicsőségére örökké loboghasson. Éljen, éljen a haza!

De már erre a szóra akár szabad, akár nem szabad, felugrott az a 30 marczone férfi és azt kiáltotta:

— Éljen a haza! Éljen az ezredes ur.

Aztán mély csend lett és folyt az ebéd. Nagyon szerettem volna én is valamit mondani, de láttam, hogy sokkal vénebb zászlósok is vannak mint én, hát bizony hallgattam. Csak mikor a tábornok elbo-

csátott bennünket álltam oda a tábornok elé szalutálva s csak ennyit tudtam mondani:

— Köszönjük ezredes ur, hogy minket megvendégtetni méltóztatott.

A mellette álló zárdafőnököknek pedig ezt mondtam:

— Fogadja Főtisztelendő ur hálás köszönetünket, — s úgy fordultam meg a sarkamon, mintha ágyuból lőttek volna ki.

Aztán eltávoztunk és mindenki ment az ő zászlóaljához egész boldogan, hogy tábornokával ebédelhetett. Így voltunk az érsekújvári táborban egész június 15-ig.

Másnap reggel 16-án átszálltunk a Duna ágon Aszódnál és előnyomultunk Zsigárd felé. Ott megtámadtuk az ellenséget és erős viaskodás után a faluból kivertük őket, de dicsőségünk nem tartott sokáig, ugyan sok német maradt ott és harapott a fübe, de a mi veszteségünk is sok volt. Az ellenséghez több zászlóalj jött segítségükre, minket megtámadott és visszaszorított előbbi hadállásunkba.

Harmadnapra jött este a hadiparancs, hogy előre. Ismét átkeltünk a Dunán, úgy tudom, hogy *Aszódnál** voltunk, rendeltetésünk volt Zsigárd, tehát előre, üsd a németet.

Ez *június 21-én* volt. Kora reggel egy nagy tábla rozsba és buza földben állt a zászlóaljunk. A köd és a nagy harmattól olyanok voltunk, mint a kiöntött ürgék. Oly jól esett mikor felkelt a nap és jó melegen sütött reánk, no meg az a belső tűz, mely fel-fellobbant keblünkben.

Előre nyomultunk Királyrévéig. Ebben ellenség

*Aszódi puszta.

nem volt. Zsigárd felől egyszerre nagy ágyuzás hallatszott, tán egy óra hosszát tarthatott, azután elhallgatott mind a két részről az ágyudörgés és puskaropogás. Itt a mieink álltak szemben az ellenséggel s az ellenség, mint később megtudtuk, — megfutamodott Pered felé.

A mi zászlóaljunk is előre törtetett és ott Pered irányában egy magaslaton állást foglalt. Olyan legelő forma tér volt ez, imitt-amott satnya bokrokkal. Egyszerre csak erős ágyuzás között vagyunk és oly sűrűn vágnak közénk a golyók, hogy a zászlóalj, erre a hirtelen és váratlanul jött támadásra, egészen megbomlott és hátrálni kezd oly eszeveszetten, hogy csak magam álltam zászlómmal egy kis dombocskán.

A zászlót magasra tartva, ahogy birtam a futókra kiáltottam. Legények, hát elhagyjátok zászlótokat? Hisz ide egyetlen golyó sem jön! (Pedig dehogy nem jött!) Ide fiuk! ott a faluban már benn vannak a Miguelok, gyerünk segítsünk nekik! Előre fiuk! Éljen a haza! A zászló körül úgy sereglett erre össze a legénység, mint a méhraj, először 5—6, azután 10—20 — akik előbb már hátráltak.

Egy pár percz alatt elhangzott a parancsnok szava: Vigyázz! zászlóalj előre! Mentünk is gyors lépésekkel úgy, mint a parancsolat. A kartács tűz egyre tart, de az előbb még hátráló honvéd már nem ismer félelmet, talán szégyenli az előbbi hibáját s mindnek arcán elszántság ül, a szuronyok villognak, egy-egy bajtárs elbukik, de a többi rohan előre, ezt már fel nem tartóztathatja semmi hatalom. Mire a kertek alá érünk, még néhány kartács és puska tűz fogadott, de a falu pár percz alatt a mienk. Csak a templom-

nál foly még erősen a küzdelem, feküdt ott már sok német és magyar katona, de a győzelem már a mienk. Volt ott temérdek sebesült és egy jó csoport fogoly is jutott a kezünkbe. Az ellenség Deáki és Galanta felé futott, amint csak tudott. Mi meg még egy kicsit dolgoztunk a faluban. Akkor érkezett meg a III. hadtest, úgy délután 3 óra felé. Görgei is most érkezett meg a csatatérre s ott Pered alatt tábort üttetett. Miért?

Mi is tábort ütöttünk. Reánk jött az est, de se kenyér, se más nem volt. Kora reggel óra talpon vagyunk s most késő este itt üldögélünk éhesen, szomjasan, fáradtan, de lángoló büszkeséggel. Ugy kilencz óra lehetett már, amikor Deákiról több asszony jött. Fejükön kosár és abban élelmiszerek. Kínálgatták, hogy vegyünk ételt. Egy paraszt asszony leveszi fejről a kosarat, van benne egy óriási nagy tál töpörtös turós csusza. — Hogy ez? kérdem. Hát galambom — mondja — öt forint, de nagyon jó. Éreztem a szagát, szerencsémre volt 5 forintom, — ami ugyan ritkán szokott lenni — megvettem.

De ekkor már vagy tizen körülállták a nagy tálat. Volt az asszonynál vagy 6 pléh kanál. Ettünk. Ily gyorsan tán még sohasem ettem életembe. Mint házigazdának meg volt adva az az előny, hogy orrom elől vendég barátaim nem ették el a jó falatokat. Akinek nem jutott kanál, bizony bele markolt kézzel is a turós tészta közé, bizony Isten, ha egy kanál se lett volna, azért kiürült volna a nagy tál. Igaz, hogy tegnap délben ettünk utóljára. Egy pár répa földön mentünk keresztül, azon a répa ökölnyi nagy volt, hát bizony hámozatlanul menet közben ebből ugyan ettünk, de finom is volt, mint a legjobb alma.

A turós metélt elköltése után szépen letelepedtünk alvásra és aludtunk hajnalig.

Másnap *junius 22-én* mire a nap szépen kibujt, minket már csata-rendben talált, a nagy harmattól csuron-vizesek voltunk, fáztunk most is.

De nem miránk szórta életadó sugarait, hanem Deákira. Ott állt előttünk egy fényes hadsereg, óriási hosszú szuronyerdeje, mely a felkelő nap sugaraiban úgy csillogott, úgy tündöklött, hogy olyant mi még nem láttunk soha! Mi lehet az? Senki sem tudta megmagyarázni, de nem is volt rá idő.

Zászlóalj indulj! Alig mentünk 100 lépésnyire, Deáki felől — ahol azt a fényességet láttuk — iszonyu ágyuzással fogadtak. Az ellenséges gyalogság is támadólag lépett fel ellenünk. Ágyu és puska tűz között rohantunk az ellenségre, de mind hiába volt minden vitézség, a tulnyomó erő visszaszorított bennünket s az ellenség ismét elfoglalta Királyrévet. De nem szabad csüggedni! Jön a parancs újra, előre! s a mi hadtestünk újra megtámadta Királyrévet. Irtóztató volt a küzdelem, az ágyuk szüntelenül bömböltek, de mi szurónyszegezve rohantunk előre s nagy erőfeszítés után végre sikerült az ellenséget a faluból kiverni.

Egy honvéd hozott egy gömbölyű, rezes, tornyos süveget.

Miféle csákó ez? Ilyen nincs az osztrák seregnél.

Mondom, én ilyen csákót a porosz katonaságnál láttam 1843-ban. Tán csak nem állniak itt velünk szemben a poroszok? De senki sem tudta megoldani a talányt.

Alig foglaltuk el Királyrévet, két ellenséges oszlop közeledett dob és trombita harsogása között felénk.

Megtámadtak bennünket oly erővel, hogy ellent állni képesek nem voltunk. Hasztalan volt minden igyekezetünk.

Parancsszóra hátráltunk vissza Aszód felé. A mi zászlóaljunk képezte a hátvédet.

Ugy 6 óra lehetett. Az ellenség nyomunkban volt, ha megálltunk, ők is megálltak, de egyetlen lövés nem történt a két csapat részéről. Mi indultunk, balagtunk szép csendesén zárt sorokban dobszó nélkül.

Az őrnagy szava ismét elhangzott. Állj!

Alig állt meg zászlóaljunk, az ellenség is megállt. E percben jön sebesvágatva Görgei a fővezér néhány lovastiszt kíséretében, akiket ő jól megelőzött. Megállt és torkaszakadtából oda kiáltott a mi őrnagyunkra az ő kedvelt ékes német nyelven:

„Sie goldbeschlagener Major müssen sie dem Feind den hintern Zeigen.“

Azzal megsarkantyuzta paripáját és elnyargalt olyformán és oly sebesen, mintha egyenesen az ellenség közé akarna rontani. Egy pillanatra megállt, mintha azt várná, hogy az üldöző sereg tüzeljen reá, vagy körülfogja. Azután egyet kanyarodott és visszafelé nyargalt az utána jövő lovasai közé. Csak akkor tért magához őrnagyunk, akit úgy láttam, hogy az a durva megaláztatás, amellyel őt a fővezér illette, vérig sértette, mert úgy ült lován, mint egy szobor. Hogy történhetett meg rajta, szegény őrnagyomon az, hogy mikor a zászlóaljriak azt vezényelte állj, nem vezényelte azt is: Jobbra át! Amit meg kellett volna tennie és akkor szembe néztünk volna az ellenséggel, amit eddig minden megálláskor meg is tettünk az ő vezényszavára.

Ő, az őrnagy ugyan az ellenséggel szemben állt lovával együtt, de a zászlóalj nem. Ezen dühöngött Görgei, meg persze azon, hogy elvesztettük az ütközetet, amelyet két napig oly dicsőségesen vívtunk keresztül, ahol legalább is két-háromezer emberünk feküdt halva a csatatéren.

Borzasztó reá gondolni is. Tehát visszafelé. Az őrnagy reszkető szava hangzik: Indulj!

Indul a zászlóalj szép csendes léptekkel; az üldöző ellenség ugyanabban a tempóban. Vagy ezer lépést tehettünk; ismét az őrnagy szava.

— Állj, jobbra át!

Az ellenség is megállt. Hogy miért történt ez így! Persze mi nem tudtuk, okának kellett annak lenni, hogy miért nem üldöznek bennünket sebesebben.

Végre oda érkeztünk június 22-én úgy alkonyatkor a hidhoz. Lehetett 8 vagy 9 óra már, amikor gulába raktuk a fegyverünket és kezdtük el a tárgyalást. Most tudtuk meg, hogy a III-ik hadtestünk a muszkákkal ütközetbe került. Ezek voltak tehát azok a fényességet terjesztő csapatok, akiket reggel ott Deáki előtt felállítva láttunk. Ezeknek van az a tornyos sisakjuk, amilyent reggel láttunk, amelyikről azt mondtam, hogy a porosz gyalogságnál láttam ilyeneket 1843-ban Luxenburgban.

Tehát itt a muszka! Még eggyel szaporodott hát a magyar nemzet ellensége! Mi lesz velünk!

Amint így készülődünk a lefekvéshez, épen, mintha a földből bujt volna ki, áll előttem a legényem az a hűséges borsodi fiú.

„Már dél óta keresem a zászlóaljunkat, reám is sötétedett azt mondták csak menjek át a hidon ott

lesznek. Hát ballagtam a töltésen egymagam. Látok a töltés alatt egy nagy szekeret, mondom magamban, megnézem mi van benne? Hát bizony tele volt prófunttal: a kocsinak a két hátulsó kereke össze volt törve, így csuszott le a töltésről; se ló, se semmi nem volt a közelében. Kivettem belőle két darabot.

— Itt van ni! — és oda nyújtja.

Mint a karvaly úgy rohant vagy 4 altiszt oda.

— Add az egyiket nekünk!

— Itt van.

De már akkor én falatoztam javába a még egészen meleg profuntot. Jaj, de jó volt, mert hát egész nap egyetlen falatot sem ettünk. El is fogyott pár percz alatt a két profunt és csak az utolsó falatoknál vettük észre, hogy a penésztől volt meleg a profunt és nem volt frissen sült, mint hittük.

— No Jánosom de jót cselekedtél, hogy hoztál egy kis ebédet, vacsorát. Nagyon köszönöm.

— Hej, ha tudtam volna, hogy őrmester uram ma még nem evett ebédet, hát Gutáról hoztam volna egy rostélyost, ha úgy kellett volna ellopni is a magazinumból.

— Hát van ott?

— Van bizony, de mikor nem volt se kocsi, se ló, se parancs, hogy hová szállítsuk, mondta az őrmester Hajós ur.

Azt tanácsoltam neki tegyük a magazinba jó lesz holnapra, mert hát azt hittük, hogy itt a Csalóközben nyakig vannak a jó ételekben.

Lefeküdtünk. Úgy éjfél tájban jött a parancs, hogy szép csendesén szedjük fel a sátorfánkat és menjünk át a hidon s amikor már mindannyian tul

vagyunk, — mert a mi zászlóaljunk, a 49-ik volt az utolsó, — hát szépen csendesén pusztítsuk el a hidat, nehogy reggel az ellenség utánunk jöjjön. És aztán masirozzunk Gutára ott aztán lesz minden, ami csak kell.

Ugy is lett. Reggel már Gután volt az egész II. hadtest. Volt mindjárt megérkezésünkkor pálinka, friss kenyér, akinek pénze volt vett zsemlyét, kiflit, a korcsmában volt kocsonya is. 6 pengő krajczár volt egy tányérral. Ettem is egy nagyobb tányérral és ettem hozzá két zsemlyét, ez lenyomta azt a tegnapi penészes profuntot. Itt Gután tudtuk meg, hogy Görgei elmozdította a mi jó Asboth hadtestünk parancsnokát és Kászonyi ezredes veszi át hadtestünket. Mi persze azt sem tudtuk, hogy ki az a Kászonyi, csak annyit mondott Grisza kapitány nekem, hogy Görgeinek jópajtása.

A mi őrnagyunk is nagyon levert volt, ugyan nem sokan hallottuk Görgeinek azt a gorombaságát, amelyet neki mondott, csak néhányan értették meg Görgeinek azt a kedvelt német szólását Sie gold-beschlagener Major (arannyal körülvert őrnagy), mert az attillája aranyzinóros és aranygalléros volt úgy, mint minden őrnagyé. Ez bántotta Görgeit.

Ezen a két napon a mi II. hadtestünk halottak sebesültekben 1000 embert veszített. A foglyok és hiányzók szinte 1000 felül voltak.

Itt már arról is beszéltek, hogy az oroszok Galiciából is 200 ezren temérdek ágyuval és hadifelszereléssel törtek be Magyarországra.

* * *

GARAY JÁNOS LEVELE SZÜLEIHEZ.

Pest, junius 10, 1849.

„Kedves Szüleim!

Nina hűgunk haza utazván, el nem mulaszthatom, hogy általa pár sorral ne tudósítsam kedves szüleimet, annál inkább is, mert ezt ugy is oly rég nem tehattük a német hadsereg miatt. Ninának nincs maradása mióta Alajost innen elvitték, szüntelen haza sóvárog, édes szüleit láthatni, de Bésánné asszony is sürgetőleg hívja magához, mi tehát szárnyra eresztjük őt. Utazzék szerencsésen s adjon Isten neki szebb és jobb állapotot, több meglegedést mint nálunk talált, ezt tiszta szivemből kívánom neki.

Mi legközelebb megint különféle csapásokon mentünk át, feleségemet az ágyból kellett a kocsira tenni, hogy Pest ágyuztatása elől falura menekedhessünk. Most hála Istennek az asszony is egészséges s megint Pesten vagyunk; az ostrom által a vándorlási költséget leszámítva más kárt nem szenvedtünk. — Anti öcsénk mint zászlótartó zászlóaljával szinte . . . (itt néhány sor ki van vágva) . . . Ostrom után újra találkoztunk egymással s így mint szemtanu tudósíthatom kedves szüleimet életéről és egészségéről. Budáról fölfelé indították 's épen tegnap vevém hírét, hogy Érsekújvárott (Nyitrában) van jelenleg zászlajával, s már alkalmasint, mint hadnagy, mint ezt nekem egy tiszti társa beszélé. Szegény Alajos öcsénket már Eszékről is elvitték, s jelenleg, mint értesültem Új-Gradiskában tartatik, a katonai határszélen, mind arra mutató körülmények, hogy elleneink nem soká tartják már magokat, s Alajos fogsága már csak rövid

ideig tarthat, de itt Pesten is teendek én lépést a kormányzó elnöknel iránta, hogy ha a foglyok kicserélése vagy váltása jó szóba, az ő neve is ismertessék s tekintetbe vételessék, de tán erre sem lesz szükség s őt hamarabb kiszabadítják győzelmes seregeink. — Legnagyobb s leghathatósabb ellensége ugyanis megakadt már. Mindezek vigasztalásokra szolgálhatnak kedves szüleinknek. Ha pedig kiszabadul, szenvedései az ország kormánya előtt bizonyára érdemül fognak tekintetni 's így a legszebb jövőnek nézhet még elébe. — Ami minket illet, mi hála Istennek mind egészségesek vagyunk s nekem is a sok hányattatás után nyugodtabb óráim vannak s újra egyre-másra kilátásaim; — tanodáinkban is nemsokára megkezdjük a működést, most mi is vizsgálat alatt vagyunk s ennek lefolytáig fizetésünk is felfüggesztették, de ez csak formalitás, veszély azon egy kellemetlenségeim (hiányzó sorok)

Reméljük, hogy kedves szüleinknek s hűgunknak sincs bajok, s ezt óhajtjuk is tiszta szívből s mindnyájukat Isten oltalmába ajánlva csókolván mindnyájukon mindnyájukat, maradtam szerető fiuk Muki.“

* * *

Gután 4 vagy 5 napig pihentünk. — Be voltunk a lakosságnál szállásolva. — Az alatt az idő alatt volt elég dolgunk, fegyvereink, ruházatunk, bakancsaink rendbehozatalával. Gyakorlatra ugyan nem kellett ki járnunk, hisz volt már elég tapasztalatunk.

Egyszer azt mondja itt Gután nekem a kapitányom: Tudja Garay, hogy maga ott Pered felett az egész zászlóaljat megtudta zászlójával és dörgő szavával állítani?

— Tudom kapitány uram, de azt is tudom, hogy kapitány uram volt az első, aki kivont kardjával a túloldalról oda rohant és azt mondta: Ide fiuk!

— Igen, de azért önnek nagyrésze van abban, hogy a mienk lett a diadal s ezért kitüntetésre és érdemjelre előfogom terjeszteni.

— Köszönöm kapitány uram, de én semmiféle érdemrendet nem fogadok el. — Én hazámnak a közársaságnak katonája vagyok és nagyon kérem kapitány uramat, ne tessék előterjeszteni.

— Jól van, majd lesz más.

Julius 1-én hadnagy lettem.

Junius 27-én a főparancsnokságtól a következő parancs jött: A 49-ik zászlóalj induljon 10 órakor este Gutáról, erős menetben Keszegfalva felé Komáromba, onnan pedig Gönyőre ahol az egész II-ik hadtest és a VIII-ik hadtest egy részével találkozni fog.

Tehát este 10 órakor elindultunk. Nagyon sötét éj volt. Bokáig érő sárban, locs-pocsban mentünk majdnem járhatatlan uton. Az ut egy szálas erdőn vitt keresztül. Elég széles volt az ut, úgy hiszem két falu közötti közlekedési csapás volt. Egész csendesén, szó nélkül bugdácsoltunk a sikos fárasztó uton, csak amikor valaki valami mély kátyuba süppedt, volt egy-egy elfojtott káromkodás hallható. Hogy az utat el ne tévesszük világító gömbökkel (olyan lampion-féle lehetett) világították azaz jelölték az utat. Reggelre Keszegfalvára értünk. Másnap ismét folytattuk utunkat erős menetekben és elértük Gönyőt. Ez alatt a 1½ nap alatt megtettünk vagy 10 mértföld utat, de hasztalan, mert mire Gönyőre értünk, már elveszett a győri ütközet s a mi ottani hadosztályunk már visszafelé hát-

rált. Pöltenberg tábornok feladta Győr védelmét, amelyet az ellenség körül fogott egy 60-ezernyi hadsereggel. Pöltenberg megszálló hadosztálya 10—11-ezer emberből állott.

Gönyöről ismét vissza indultunk Komáromba.

Junius 30-án már a Kossuth vonali Kasamatákban voltunk, ahova kaptunk 200 paszomántos oláh ujonczot.

Elég szálas legények voltak, de egy szót sem tudtak magyarul. Eddig is elég bajunk volt a tótokkal, most meg majd ezekkel kell bajmolódnunk.

Egyik nap nekem kellett az 5-ik század legénységét a Dunába — fürdésre vezetnem; a kijelölt helyen megállítottam a legénységet, levetkőzött mind és mentek dalolva a Dunába. Volt köztük az oláhok közül vagy 30 darab. Meg volt nekik mondva, hogy mennyire szabad bemenni a vízbe. Ki vált közülök két marczona ábrázatu oláh. Se uszni, se vizet gázolni nem tudtak; csak mentek befelé. Az altisztek kiabáltak rájuk, hogy: vissza! De ők addig mentek, míg el nem nyelte őket a víz. Biztosan öngyilkosok akartak lenni erővel, — ami meg is történt.

Én persze rögtön doboltattam, hogy: kifelé . . . Ki is jött rögtön mind, a kettőn kívül; azok már az ördögökkel barátkoztak, jöttem velük befelé dobszó mellett. Jött felém Grisza kapitányom. Rögtön „állj“-t vezényeltem és jelentettem — egy kicsit félve, hogy két oláh belefuladt a Dunába.

A kapitány azt felelte: „Mit tehetünk róla, mi-
kor a fene se tud a nyelvükön.“ Volt köztük egy csuf
Magurán nevű 25 éves forma oláh legény. Valóságos
óriás, erős mint egy bivaly. Egyik nap egy hosszú

sáncz mögött feküdtünk egy erdővel szemben. Mintegy 100—300 öl távolságból hasonfekve lőttünk az erdő mellett elmasirozó ellenséges vadászokra.

Ők is vissza mi reánk. Persze ők minket nem láttak olyan jól, mint mi őket, mert mi fekvé lőttünk. Csak az egy Magurán állt a sánczon. Célba vett egy-egy jágert és rá lőtt. Aztán hátat fordított, megtöltötte nagy nyugalommal a fegyverét. Akkor megint célba vette az emberét és lőtt. Én váltig mondtam neki, hogy ne álljon a sánczon, majd lelövök: Mutattam neki. Akár csak a süket németnek beszéltem volna. De aztán eszembe jutott Grisza századosom szava: „A fene se tud a nyelvükön.“ Hát csak hagytam puskázni. Amint így nézem az elvonuló vadászokat, egyszer csak hallok az erdőből ezt a dörgő szót:

— Halt! Pratz ab! die haben ja keine Kanonen
(Állj, hisz ezeknek nincs ágyujok.)

És elkezdettek arra felé, ahol mi álltunk és feküdtünk néhány röppentyűt lőni. A mi Maguránk még mindig a sánczon állt, ez is bizonyosan el akarta ott magát emésztetni, ennek ugyan nem sikerült.

A jágerzászlóalj, meg az az egy üteg ágyu és röppentyű odább masirozott, mi pedig ott maradtunk, a mi posztunkon egész másnap délig. Éjjel azonban egy 12 vasas németből álló patrul czirkált ott végig az erdő és ami sánczunk között, mintha csak lakodalomba mentek volna. Szép holdvilágos éjjel volt. Én hamarosan, de csendesen egy szakasz honvédet felállítottam és azt mondtam:

— Majd én vigyázok és ha közel lesznek szólok. Ti feljöttök a sánczra és tüzelni fogtok a vasasokra, mit szemtelenkednek ily közel hozzánk.

Ugy is történt. Egy 40 lépésnyire lehettek tőlünk, intettem a szakasznak, ott termettek mellettem. Oda kiáltottam: Állj, ki vagy!?

— Cél, tűz. Eldördült 16 puska. Az én németjeim Rechts um Marschot csináltak és vissza a táborukba rohantak. Ugy rémlett, mintha néhány lebukott volna lováról. De virradatkor nem találtunk ott senkit.

A reggeli jelentésemben jelentettem, hogy egy patrul nagyon közel jött és nem állt meg, rájuk tüzeltettem. Nem maradt ott ugyan egy sem, de hiszem, hogy többen megsebesültek. Gyors galoppban vágattak vissza az ő forposztjukra. Az ellenség táborában egész éjjel csöndesség volt. Az erdőben is csend van, ott csak az előőrsök lehetnek, de nem dugják ki az orrukat és nem is nézik meg azt a helyet, ahol őket oly szíves puskalövésekkel fogadták. Pedig hát ma is szívesen láttuk volna őket egy pár frissen sült golyóbusra, de ők nem kértek a szíves látásból egy cseppet sem.

Délkor felváltottak bennünket.

Julius 2-án már ott álltam zászlóaljunk 5-dik századának jobb szárnyán már mint hadnagy és indultunk Szőny felé, ahol a mi csapatjaink álltak és az ellenség által megtámadtattak oly erővel, hogy nemcsak a szőnyi, hanem a monostori sánczokba is betörnek. A küzdelem egész délutánig tart. Ami csapatjainkat kiűzik a sánczokból s a roppant vérontás tart egész úgy 4—5 óráig.

Ekkor Görgei seregét, valamint a mi seregünket Klapka vezeti az ellenség által elfoglalt sánczokra és visszafoglaljuk Szőnyt. Az ellenség beszünteti az ágyuzást, visszafordul, lassankint elcsendesedik az

irtóztató ágyumoraj, a kardok suhogása, a puskák ropogása, csak a halottak és sebesültek nyögése hallatszik, mi az elől visszahúzódunk sánczaink mögé. Később már egészen besötétedett imitt-amott hallatszott még néhány ágyu bömbölése, egy-egy paripa száguldása. Aztán elkezdjük majszolni a profuntot.

Az én Jánosom is előkerült Komáromból és hozott egy jó nagy darab sült marhahúst és nagy darab fehér, gyürkés kenyeret.

Mily boldog volt az én hű Jánosom mikor most először mondhatta:

— Hadnagy Uram tessék!

— János, — mondom neki, — ma megint jó meleg napunk volt.

— Az ám! — mondja János, azt beszélték amerre jöttem, hogy Görgei megsebesült, ketté vágták a fejét, talán már meg is halt.

Ez nem lehet igaz, — mondom, mert én délután 1 óra felé láttam, nem is nagyon messze, nyargalt el tőlünk mikor bennünket ágyuztak. Ugy emlékezem rá; vörös atilla volt rajta s nagyon jó paripája volt, az lehetett, amelyiken Perednél is ült, mert most sem birt vele senki nyomába járni.

Felkerestem az őrnagyomat s attól kérdeztem, hogy hallotta-e, hogy Görgei megsebesült?

— Igen hallottam, — felelte, úgy mondják, hogy nincs komoly baja, csak a fején van egy hosszú vágás, de nem életveszélyes. Különben a reggeli napi parancsban már bizonyosan lesz róla szó s onnét megtudjuk.

Másnap már ismét körülfogott bennünket az a két ellenséges vasgyűrű; az osztrák és az orosz.

Ugy beszéltek, hogy legalább is 1500 embert vesztettünk halott és sebesültekben. Mondják, hogy nagyon sok orosz, de még több német hagyta ott a fogát. Különösen a magyar huszár értett ma nagyon is az aprogatáshoz. Igaz, hogy sokan voltak ; úgy dőbörgött alattuk a föld, hogy nincs az az égiháboru, amely azt tulhaladná. Volt mit eltemetni. Soha sem voltam eddig még szemtanuja, az ilyen tömeges eltemetésnek.

Mi megtartottuk sánczainkat ; imitt-amott az ellenség is. Hogy mit fognak a parancsnokok kifőzni? azt persze senki se tudja.

Igy mult el majdnem egy hét, ezalatt összeszedtük, kipihentük magunkat.

Csak előrsi teendők volt éjjel, úgy mint nappal. Annyit hallottunk, hogy Görgeinek seblázai vannak, de rohamosan gyógyul a fej sebbe.

Addig még Görgei beteg, Klapka tábornok a főparancsnok.

Igy Julius 10-én este megjött a főparancsnoktól a napiparancs, hogy holnap 11-én reggel 8 órára a zászlóalj készenlétben álljon és induljon. A vezénylő főparancsnok Klapka tábornok Ur! Tehát 8 órakor Igmánd felé. Esett az eső ; már délfelé járt az idő mikor megszólaltak az ágyuink és kezdtek az ellenségre püfölni. Mi ott Ácsnál kezdtük el. Gyalogsággal álltunk mi is szemben. Tüzeltünk s szuronyszegezve rohantunk az ellenségre. Meghátrált, megint újra ment a küzdelem. A lovasság is megrohant bennünket, ezzel is elbántunk ; az aczélgyűrű több helyen már át volt törve ; hullott az ember, folyt a vér, bömböltek az ágyuk, mintha végítélet járná utolsó napjait, mintha csak a földből jönnének ki az oroszok.

Az osztrákok visszafelé, az oroszok előre, — összegabajodik a két tábor, az osztrákok visszafordulnak és előretörnek, az oroszokkal együtt. Ingadozik a mi népünk! Hiába minden küzdés, hősieskedés, mikor a nap nyugovóra száll, ott vagyunk, ahonnan kiindultunk. Ép úgy, mint a mádi zsidó. Ezért hullott hát el véreink közül közel 2000 ember. Hát erkölcsileg hány pusztult el. Hány vesztette el a reményét? Én mint ujdonsült hadnagy nem csüggedtem, bár láttam azt a sok csüggedt arcot s tudtam jól, hogy hány ellenségünk van. Tudtam azt már akkor is mikor Párisból haza indultam. Csak azt az egyet sohase hittem, hogy még az oroszhoz is lesz szerencsénk és pedig még milyen mértékben! 250,000 ember 800 ágyuval! Itt áll velünk szemben a rác, oláh, tót, horvát még az az istentelen sok Pecsovics! Az a sok gróf, báró muszkavezető. Meg aztán az az osztrák hadsereg 180,000 emberével és 800 ágyujával. Ezekkel kell nekünk megküzdeni, a magunk 180,000 emberével és 444 ágyujával. Hisz az osztrák hadsereg maga is sokkal erősebb számra, mint mi és elbizakodott, fennhéjázó begyakorolt katonaságból állott. Itt igazán, csak az Uristennek a haragja a menydörgős ménkü! És a kolera segíthet! Meg a mi lelkesült-ségünk és éles fegyverünk és az Összetartás. Hisz tudom mennyi vizsály a hadseregünkben is, tudom, hogy nagyon sokan vannak, akik ami jó Kossuth édes apánkat a máglyán szeretnék látni. Én meg ott szeretném látni száguldó paripán, hadseregünk élén! Akkor majd megszűnne az átkos vizsály!

Julius 12-én uj beosztás történt a hadseregben.

A II. és VIII. hadtest, 22 gyalogos zászlóalj, 12

huszárszázad, 66 tábori ágyu és a várban 350 sáncz-ágyu.

Klapka tábornok vezénylete alatt összesen 18 ezer ember Komárom várában, Görgei pedig 30 ezer emberrel, 120 ágyuval Vácznak indul. Onnan azután hová? Én zászlóaljjammal Komáromba kerültem.

Másnap már Komáromban voltunk.

Egyik nap reggel 8 órakor zászlóaljunk elindult a 8-ik számú váracsból Ács felé; mikor a legnagyobb ágyuzás közepett egy üteg ágyu fedezésére indult zászlóaljunk, amely egy csekély dombon állt, melynek 3 ágyuja már le volt szerelve, megállottunk a sikságon azzal a parancs és intézkedéssel, hogyha ütegünket akár gyalog akár lovasság meg találná támadni, azt védelmezzük. Ott álltunk már egy fél óra hosszát. Hát jön az én hű Jánosom; hozott Komáromból egy ludczombot és egy darab gyürkés fehér kenyeret. — Hát Jánosom megtaláltál engemet? De jó fiu vagy te! Fölkeresnél még a poklok fenekében is. — Hiszen senki sem eszik, hát csak én legyek az egyetlen?

— Csak egyék hadnagy uram, én már ettem.

El is fogyasztottam a jó hideg ludpecsenyét és a kenyeret és hozzá oly nyugodtan és oly csendben, mintha csak valami vendéglőben ebédelnék. Alig hogy az utolsó falatot lenyeltem és ittam bűtykösömből egy korty vizet, kezdik az ellenség ágyui a golyókat felénk szórni, oly sűrűen, mint a záporosó. Mondom Jánosnak, hogy menjen vissza, nehogy valami baj érje.

Még jó ki se mondtam a szót, János alig volt tiz lépésnyire tőlem, egy ágyugolyó találja! Össze-

rogyik. Jajkiáltására odanéztek ; a jobb lábát elvitte az ágyugolyó, a bal lába meg összezuzva, dül a vér ki rajta.

Mondom a mellettem álló két legénynek: Hamar! vegyétek föl szegényt és vigyétek hátra a zászlóalj mögé! Felkapták és mentek vele ; alig tettek tiz lépést, egy másik golyó vágott közibéjük. Eldobták a szegény boldogtalant, ott hagyták a földön. Rögtön másik két legényt szoltítottam oda ; ezek vitték egy darabig, mikor ezek közé is odavágott az ágyugolyó, ezek is elejtették a szegényt. Vissza! kiáltottam, ne hagyjátok ott! Nem is hagyták ott az én Jánosomat, vitték vissza és még az nap be is Komáromba, a belső vár kórházába. Mi meg küzdöttünk tovább, küzdöttük a tusák legborzasztóbbját, reszketett alattunk a föld, fölöttünk dörgött az ég és az ágyuk sokasága. Az Istenítélet lehet ilyen.

Már esteledett, mikor megharsantak a trombiták, hogy vissza a sánczok közé.

Ott már biztonságban leszünk, oda már nem közelíthet se német, se muszka.

Ott a sánczok védbástyái és ágyui alatt megpihenhettünk, elkölthettük az estéli vacsorát, no meg az ebédet is.

Másnap siettem be Komáromba, a kórházba, felkeresni az én hűséges Jánosomat.

Hamarosan megtaláltam a kórház egyik ágyában, sok-sok beteg, sebesült között.

— No édes Jánosom hogy van?

Fájdalmasan reám nézett.

Megfogtam hideg kezét.

— Köszönöm, hogy eljött...

... vegyék fel szegényt ...

Mikor meglátta, hogy fájdalma könnyet facsart szemeimbe, lehunyta mind a két szemét.

Soká álltam ágya mellett, azután leültem melléje, beszéltem neki, vigasztaltam, hogy majd meggyógyul nemsokára.

Azután kérdeztem, van-e valami kívánsága?

Csak a fejét rázta.

Hát a szüleinek irjak-e? és hová?

Fájdalmasan, alig hallhatóan mondja:

— Nincs . . . senkim — mondja szakgatottan s fájdalmasan nézett rám s elhaló hangon folytatja — csak . . . hadnagy uram . . .

Oda hajoltam hozzá, megcsókoltam.

Isten vele Jánosom, holnap eljövök megint.

Elmentem haza.

Másnap reggel ismét bementem a kórházba. Az ápoló azt mondta, hogy az éjjel 12 órakor meghalt.

Hol van? kérdeztem.

— A halottas kamarában.

Odamentem. Ott feküdt egy gyalultatlan koporsóban, szemei félig nyitva, arcza eltorzulva, hihetőleg a nagy fájdalomtól vagy a haláltusától. Le volt terítve katonaköpenyegével.

Azt mondta az ápoló, hogy ezt nem temetik el vele, csak addig van rajta, míg ki nem viszik innét.

Hát mikor temetik?

— Majd ha többen lesznek.

* * *

Egyik szép napon délután 1 órakor jött a hadtesttől a parancs, hogy a 49-ik zászlóalj Őszöny felé tegyen kémszemlét s ha lehet, nyomuljon Almás felé.

Elindultunk. Átmentünk a Duna hajóhidján Ószőny felé. Ott a parancs engem és Hajós barátomat még ebédünknel talált. Én azonnal felkeltem és kardom után nyultam, mondván:

— Jer keblemre rezes komám, lehet, hogy szükségem lesz rád.

Hajós barátom is felkelt, azt mondja:

— Tudod Anti pajtás, én még egyetlen ütközetben sem voltam, szinte szégyenlem magamat. Ma nincs már semmi dolgom, kimegyek veletek, de csak úgy kardosan.

(Ő akkor még élelmezési őrmester volt.)

Jó, ha kedved van, hát gyere. Ott én mellettem állsz a sorban, majd elbeszélgetünk együtt, ugyanis nagyon ritkán jöhetünk össze.

Azonnal felkötötte kardját és mentünk ki. Nem messze lakásunktól állt a zászlóalj. Odaléptünk, én a helyemre, ő is oda mellém. Néhány percz múlva indultunk. Ószőnyt már elhagytuk, egy jó nagy kukoriczatóbla volt előttünk, azt nem kerültük meg, hanem egyenes irányban mentünk keresztül rajta. Mikor már vagy 15 perczig gyalogoltunk előre, egyszer csak süvitenek a puskagolyók körülöttünk jobbról-balról mindig sűrűbben.

Tőlem egy tiz lépésnyire volt egy vadalmafa, odamentem, jó vastag volt, felkapaszkodtam rája, hogy megnézzem, honnan jó a puskalövöldözés. Még fent sem voltam, már jobbról szembe jött a pif, paf, puf, svutj, svutj. Csak annyit láttam, hogy közel jutottunk a kukoriczatóbla széléhez. Leereszkedtem a faágról és mondom jó hangosan:

— Közel vagyunk a szélihez.

Erre rögtön felhangzik a vezényszó: Tüzelésre kész. Tüz!

Eldördült vagy 200 puska; aztán szuronyt szegez, rohanj!

Rohant az egész zászlóalj előre. Amint kiértünk a kukoricából, előttünk alig 20 lépésnyire állt egy zászlóalj Jáger.

— Feuer!

Eldördült vagy 100 puska. Mellettem az én Hajós barátom elbukik, de felugrik és ezt kiáltja:

„Nézd az a kutya lőtt meg.“

A mellettem álló közvitéz célbaveszi a mutatottat és lelövi azt. Abban a pillanatban előre bukik Hajós barátom és meghal. Meg sem mozdult többé. Mire hozzá rohantam, hogy felemeljem, már halott volt. Oda szólitok két legényt. Vigyétek vissza!

És mi rohantunk az ellenségre, az pedig futott úgy, hogy a villám sem érte volna őket többé el.

Mi egy óra múlva visszaindultunk Komáromba és késő este értünk be. Tudakolódtam, hogy hová vitték az én egyik legjobb barátomat, de senki sem tudta megmondani. Az a tizedes, aki két legénnyel beszállította, még nem jött vissza, tehát reggelig várni kell.

Megvacsoráztam és lefeküdtem. Soká, nagyon soká nem tudtam elaludni. Szegény Hajós!

Nem-e a sorsnak borzalmas játéka ez? Ő volt tán az egyetlen, akit hivatása, az élelmiszerek kiszolgáltatása tartott vissza attól, hogy részt nem vehetett véres ütközeteinkben. Ma pedig, amikor egy szabad délutánja volt, nem kötelességből, még csak nem is fegyveresen vett részt egy kém szemlén és itt esik el.

Szegény barátom! ha szépen otthon maradtál volna és végeztél volna a napi munkáidnak egy részét, tán még ma is 61 év után ép úgy mint én, élnél családotnak örömeire, egy boldog családi körben gyermekek, unokák és dédunokák közepette.

Másnap reggel első dolgom volt felkeresni azt a tizedest, aki beszállította a hullát; rögtön eljött velem a kórházba. Ott egy, a mosókonyha melletti szobában feküdt egy nyugágyon úgy, amint behozták. Én rögtön sebjét vizsgáltam meg. A golyó a szívet furta keresztül és a hátán, szíve irányában a bőr alatt állott meg. A test meg volt már egészen merevedve. A golyót késem segítségével kivettem; a golyó lapos volt és háromszöget mutatott. Eltettem örök emlékül azt a gyilkos golyót, mely megölte barátainak, bajtársaimnak egyik legjobbját.

Elbucsuztam tőle. Megcsókoltam jéghideg ajkát. Isten veled! Bementem a kórházba, ahol a parancsnok azt mondta, hogy majd behozatja és koporsóba téteti. Székesfehérvárra tudósítást küldött, hogy apját értesítsék fia elestéről és holnapi eltemetetéséről.

Másnap délután volt a temetés. Négy szakasz honvéd a mi zászlóaljunkból és négy tiszt és én. Nekem meg volt engedve, hogy a koporsója után a kirendelt tisztek után, kik a diszörséget képviselték, — mehetek.

A temetőhöz érkeztünk. Egy szakasz künn maradt, a temető előtt felállott. Mi a sirnál álltunk. Egy kath. pap karingben kísért, a halottat beszentelte, egy miatyánkot mondott el, akkor a szakaszvezető őrmester vezényelt: Czélt fel, tűz!

A szakasz megadta a diszlövést. Behantolták sze-

gény barátomat, egy marok földet én is dobhattam koporsójára és elmondtam! Nyugodjál békén az Urban.

Visszamentünk a táborba, én bementem sátramba, letérdepeltem és imádkoztam érte.

Harmadnapra a temetés után megjött barátomnak az apja és felkeresett sátramban.

Egy 45 éves magas férfiu volt. Nagyon le volt verve és nagyon megtörte egyetlen fia halála. Elbeszélgettünk soká fiáról, hisz csak én tudtam róla beszélni. Elmondtam a tiszántuli élményeinket, elbeszéltem neki egymás iránti barátságunkat attól az időtől fogva, mikor Pestről felvittek gőzhajón Mocsára, ahol egész decz. 20-ig voltunk.

Elbeszéltem neki mindent, ő oly figyelmesen hallgatott, mint Krisztust az ő tanítványai. Elmondotta, hogy ő fehérvári tanító, ezt különben már fiától is tudtam, és hogy fiát is annak nevelte és ime, most halott.

De hát a hazáért halt meg ő is, ki önként állt honvédnek.

Úgy 4 óra felé kimentünk a temetőbe. A fia sirjánál leroskadt az erőteljes férfiu, sirt, mint egy megkínzott gyermek. Sirt sokáig, én is vele.

Aztán visszakisértem a városba a kórházba és elbucsuztam tőle. Ő még aznap visszautazott Fehérvárra.

* * *

„NAPIPARANCS A FŐPARANCSNOKSÁGTÓL.

Julius 30-ik napján a 49-ik zászlóalj az ácsi szőlők felé kimegy kémszemlére kipuhatolni az ellenség állását és meggyőződni arról, hogy azon a vonalon az ellenségnek mekkora az ereje stb. Indulás reggel 7 órakor.“

Ezt a parancsot délután közölték a zászlóalj parancsnokságával.

Tehát 7 órakor indultunk és eljutottunk úgy 10 óra felé az ácsi szőlőkhöz, ahol az ellenségnek egy zászlóalj vadásza állt. Őrnagyunk az I-ső századot csatarendbe állította és indult. Elkezdődött az előőrsök puskaropogása, utána rögtön az egész ellenséges vadász-zászlóalj tüzelése.

Őrnagyunk parancsszava: Zászlóalj előre! Egy 20 lépésnyire a szőlőbakhátak között haladva: Állj, célt, tűz — tűz — tűz — előre, szuronyt szegez, rohanj!

Rohant az egész zászlóalj. Éljen kiáltás, előre!

Közénk úgy sivitott a golyó, mint a veszett fene. Az őrnagy lova megbokrosodott, elkezdett ágaskodni. Az őrnagy ur csitította. Vidám! Vidám! Vidám! De a Vidám csak ágaskodott tovább is, ekkor az őrnagy néhányszor kardja markolatjával úgy vágta fejbe Vidámot, hogy elment a kedve ágaskodni és rohant előre.

Az ellenség szétfutott, a mi legényeink pedig a szuronyukat használva torkusza-kadtából kiáltották előre!

Egy jó óráig tartott a szuronyharc, ekkor aztán sebes visszavonulás következett az ellenség részéről; egész az ellenséges táborig — amely a szőlők alatt volt — üldöztük őket. Ott a szőlők között megálltunk és sorakoztunk. Akkor az őrnagy ur megkérte Grisza százados urat, hogy vegye át a parancsnokságot, mert ő nagyon rosszul érzi magát.

„Alig tudok ülni már a lovon.“

Igaz is volt, leszállt a lóról és úgy vezette maga után, mert hát aranyeres volt az őrnagy ur.

A zászlóalj indult szép csendesen le a szőlők közül. Lent a völgybe volt a parancsszó: Állj, jobbra

át, pihenj. Egy fél óra múlva; Vigyázz, fegyvert gulába, pihenj!

Aztán elkezdődött a profunt majsolás, egy kis gugyi szörpölgetés, aztán pihentünk.

Ugy 6 óra felé visszaindultunk Komáromba. Ekkor már a sebesültek és néhány halott kocsikra voltak rakva. Az őrnagy ur is felült egy kocsira, amelyen vagy 4 sebesült Jáger volt, akikkel beszélgetést kezdett meg az ő tiroli nyelvükön. Vidámot pedig átadta Grisza századosnak és kérte, hogy már most vezesse vissza a zászlóaljat, majd ő is szépen közöttünk marad, hogy hanetalán a németnek eszébe jutna pihenés közben meglátogatni. De biz nem jött Komárom felé vissza a német sógor.

Ugy alkonyatkor visszaérkeztünk szállásunkra Komáromba és pompásan meg is ebédeltünk, még elég urasan, a mostani divat szerint este 8 órakor.

Augusztus 3-án a 49-ik zászlóalj napi parancsa szerint este 10 órakor indult ki Komáromból át a Duna 2 hidján Újszőnyre. A csillagsáncznál megálltunk. Fegyvert lábhoz, pihenj! — volt a vezényszó.

Sokáig álltunk. Már messziről hallottuk az ágyuk dörgését, aztán puskaropogást, de még jó távolról. Egyszer csak a mi zászlóaljunk is megmozdult.

— Vigyázz! Indulj!

Mentünk egyenes vonalba előre. Állj! Zászlóalj csapatokba fejlődj!

Mikor ez is megtörtént, szólt a vezényszó:

Tüzelésre készülj! Megkezdődött a rémes éji harcz.

Jött felénk futva Jáger, gyalogság és vasas németek összegabajodva. Mikor már lőtávolságra voltak, őrnagyunk vezényszava: Czél, tűz!

Eldördült egyszerre vagy 200 puska az első sorból.
— Tüz! A második sor is tüzelt.

Szemben elszórtan hallottuk: Feuer! de csak nagyon szórványosan szóltak a puskák; a velünk szembe jövő, vagy jobban mondva futó ellenség megfordult és visszafelé futott. Mi persze szuronytszegezve utánuk.

Ekkor kezdett világosodni és láttuk, hogy az ellenség megállt és az őket üldözőknek megadta magát.

Ekkor mi is megálltunk és vártuk, míg a mi lovasságunk körülfogta őket és kísérte sánczaik felé. Mi pedig visszafordultunk és Ács felé gyors menetbe indultunk.

Elértük az ácsi erdőt, ahol az ellenség a mieinkkel véres tusába volt keveredve. E vezényszóra: Szuronyt szegez, rohanj! közéjük rohant zászlóaljunk és küzdöttünk, vívtuk a véres csatát egész elszántsággal. Végre az egész vonalon az ellenség hátrálni kezdett, eleinte rendesen, de később már a legnagyobb rendetlenséggel mindaddig, míg csak be nem sötétedett.

A mi zászlóaljunk ott az erdő szélén állt meg. Gulába rakva fegyvereinket, szépen lepihentünk, várva a megérkező élelmiszeres szekereinket, amelyek ugy 8 óra felé meg is érkeztek. Akkor aztán megettük a reggelit, ebédet, vacsorát. Jól is esett, hiszen 20 óráig voltunk tűzben.

Étkezés alatt zajt hallottunk az erdőben, rögtön az előőrsökből egy káplárt 6 legénnyel beküldöttem az erdőbe, hogy nézzenek körül, hogy honnan és micsoda zaj van ott. Alig néhány percz múlva jön a

káplár és kísér két szurtos embert, az egyiknek a hátán egy katonasátor ponyvája volt.

Kiss Gusztáv százados elé állította a tizedes e két szurtos alakot.

— Kik maguk? — kérdi a százados.

— Kérem alássan mi komáromi csizmadiák vagyunk és körülnéztünk az elhagyott ellenséges táborba, mert hát szegény emberek vagyunk.

— Az ám, ti a harcztér hiénái vagytok — mondja a százados ur. Ti rabolni s ha kell, gyilkolni is tudtok. Mi az ami a válladon van?

— Hát kérem alássan — mondja a csizmadia remegve — egy ponyva. Gondoltam jó lesz a vásárban sáturnak.

— Hadnagy ur kérem vitesse be, azaz kísértesse a várba ezt a két hiénát. Látom a pofájukról, hogy nem becsületes emberek. Még az ütközet tart, ők már rabolnak. Holnap majd a rögtönítélő bíróság fog felettetek itélni. Jobbra át!

Én rögtön az őrmesternek adtam át a két susztert. Mondtam, hogy irjon jelentést, hogy e két ember már a prédán összeveszett, bizonyosan mást is raboltak és kísértesse be a várba.

Mire lefeküdtünk, lehetett már 11 óra. Én még egy darabig nem tudtam elaludni, rém bántott, hogy ez a két ember miért rabolt? Vagy tán egy sebesültet fojtottak meg, vagy fosztottak ki és ezzel viaskodtak. Mert a zaj, amelyet mi hallottunk, nem közönséges zaj volt.

Majd holnap, ha lesz időnk, meggyőződöm róla.

Másnap korán reggel az ellenséget kezdtük üldözni, de bizony azok oly riadalomba voltak, hogy

Győrből is kifutottak. Az ácsi erdön tul volt egy földsánczuk, bennök 8 vagy 12 ágyu Komárom felé irányozva. Ennél szebb és nagyobb ágyut életemben még nem láttam. Egész ujdonatujak voltak. Lehettek 3—4 méter hosszúak és tán 25 fontos golyóra valók. Oly fényesek voltak, mint az arany. Az a földsáncz is akkora volt, hogy egy zászlóalj könnyen megférhetett volna benne.

Az előtt a sáncz előtt megállt a zászlóalj és egy fél órát pihent és megettük a reggelire való prófuntot, szalonnát, meg ami volt.

Én persze itt sem nyultam a szalonnához, hanem felszaladtam megnézni azokat a gyönyörű ágyukat, úgy tudom, hogy néhány nap múlva beszállították a belső várba.

Mi tehát Győrig üldöztük az ellenséget, ott egy vagy két napig pihentünk, visszatértünk Komáromba és gyönyörködtünk abban a sok zsákmányban, amely a mi munkánk gyümölcse.

Volt 30 ágyu, 3000 fegyver, még pedig cinderes, 700 mázsa finom lőpor, 3000 darab szarvasmarha, 4000 hizott disznó. Ezer német katoná, közöttük 48 tiszt. Ezek mind elevenek voltak. De volt valami 400 halottjuk is.

No hát bizony volt nekünk is elég halottunk és sebesültünk, de nem annyi, mint a németnek.

Győrnél pedig a Dunán volt 35 slepp megrakva mindenféle elemózsiával, amit a németek már télire behoztak a hadsereg részére. A hajókon volt száz-ezer mázsa liszt, szalonna, zsír, cukor, kávé, rum, olaj, likőr stb. Volt két slepp megrakva pösztő és vászonnal. Néhány hajón katonaköponyeg, bakancs-

csizma annyi, hogy egy hadsereget fel lehetne vele szerelni.

Ez most már mind itt van Komáromban, a mi szép Dunánkon. Majd a télen innen fogjuk a mená-zsit faszolni, mert hiszen kirakni nem is győznénk.

Hol teremthetnénk mi itt annyi zsákhordó embert? Mert hát azt csak nem lehetne követelni a honvédtől, hogy hajós legény legyen. Elég volt azt megszerezni, nem pedig még a télen is vele bajmolódn.

Mikor úgy végig mentem egy-egy sleppen, hajón, eszembe jutott, hogy hát eddig az ilyenféle drágaságokat drága pénzen kellett a némettől megvenni. Most meg ingyen adta oda. Még csak megköszönni se kellett.

No látod német! Eleget hizlaltunk tégedet, most hát az egyszer te is adtál valamit nekünk, ha nem is szívesen. Tudod német! A mi várunkon áll egy szűz leány és fűgét mutat az ellenségnek már évszázadokon át, ha gondolod, hogy meg bírod hódítani, hát csak próbáld meg, majd mi honvédek a koponyádra koppantunk.

Most tehát megint itt vagyunk, még mindig drága minden a vendéglőkben, ahol az emberek úgy tolakodnak, mintha mindent ingyen adnának.

Nekem van a Dunaparton egy magyar vendég-lősöm, annak van egy 14 éves szép barna Tercsi nevű leánya, aki ki is szolgálja a meghittebb vendégeket.

Egyszer úgy 1 óra tájban jöhettem csak ebédre, már nem volt semmi ennivaló sem, de még ülőhely sem. A várakozók, kiknek már nem jutott se hely, se étel, szépen kifelé indultak. Úgy én is. Ekkor mellettem elsurrant a kis Tercsi és oda sugta:

— Hadnagy ur ne menjen el.

Megálltam, visszaindultam.

— Jőjjön csak utánam.

Egy szobába vezetett, hol terített asztal volt.

— Tessék csak helyet foglalni és várni, majd bejön mindjárt a szülém.

— Köszönöm Terike.

Megszoritottam szép kis kacsóját, amelyet ott felejtett pár perczig az enyémben. De jött kis vártatva a szüle, egy fiatal barátságos asszony és oda ült mellém.

— A Terikém meghitta hadnagy urat hozzánk ebédre. Azt mondta, hogy sajnálná nagyon, ha éhesen maradna.

— Nagyon köszönöm asszonyom szivességét és a kis Terike figyelmét, örök hálára köteleznék előzékenységükkel.

Nemsokára bejött Terike és még három kisebb nővére. Később pedig maga a vendéglős is, mikor már kiürült a vendégszoba. Igen kellemesen töltöttem el az időt és a jó ebédet is. Mikor fizetni akartam, azt mondta a háziasszony: Hadnagy ur, hisz maga a mi vendégünk volt és nem a korcsmánk vendége.

Ez időtől fogva mindig volt a vendégszobában egy hely számomra fentartva, az aranyos kis Tercsike mindig várt reám. Sokan bajtársaim közül irigyelték sorsomat, én pedig boldog voltam.

Másnap *augusztus 5-én* leültem íróasztalomhoz és az én fekete könyvembe, amelyben feljegyzéseim vannak ezeket irtam:

* * *

„Ha az ellenség visszaveretett és a csapatok egybesereglenek, a tisztek úgy mint a legénység szétte-

kintenek, a sorokon végig futtatják szemeiket kémlelőde a jobbak után. Ha a soraikból hiányzik egy-egy jó barát, kérdezősködik egyik vagy másik után, hogy hát hol van ez, vagy amaz?

Itt is, ott is megszólal valaki a sorból. Hát bizony elesett a szegény, láttam az ágyugolyó ketté szakította a derekát, vagy mellbe lőtték szegény pajtásomat. Ekkor az arczokon végig fut a fájdalom, egy-egy szót rebeg el minden ajak a szegénynek. Milyen jó fiu volt az a Józsi, meg az a Miska, akár csak a falat kenyér.

— Dehát győztünk — szólnak többen, — igen győztünk!

Ekkor öröm sugárzik minden arczon, a szemek újra felvillannak, kifeszül a mell, az arczok kiderülnek, eltűnik a bu, felejtve a nap véres tusája. A tisztek kardjukra, a legénység puskájára támaszkodva élénk beszélgetést folytat. Ki-ki elmondja, hogy szurta, hogy vágta le, lőtte agyon azt a kutya, vasasnímetet.

— Mikor nekem rohant az a granátos, majd hogy a fejemen lépett át, akkora volt, ugy szurtam hasba, hogy azt sem mondta — dokhecz.

Aki most végig néz a sorokon nem ismer rá azokra a vitézekre, akik pár órával ezelőtt szinte fegyverökre dőlve némán várták a vezényszót: előre.

Most azt várja: fegyvert gulába.

A fegyverek gulába rakatnak, a zászló kitüzetik, az előörsök felállítatnak, az élelmiszeres kocsik megérkeznek robogva, a legénység tüzet rak, a boroshordó csapra üttetik, a bor, melynek annyi szomjat oltani és annyi keblet felvidítani kell, sisteregve folyik az alája tartott edénybe.

A kenyerek kiosztatnak, a hús szétdarabolva szakaszonként kiosztatik, a bográcsok a tűzön már forrnak, a legénység egy része körül üli a tüzet, a másik része törülgeti fegyverét, mosakodik vagy vakarózik, bajusszát pödörgeti, egy része a nap eseményeit számlálgatja és egyet-egyet hörpönt kulacsából.

A tisztek szinte egy tűzrakás körül telepednek le, és élénken festik a nap eseményeit, a kulacs vagy palack itt kézzől-kézre jár. Fel-felköszöntenek egymásra és az elesett honvédekre, a jó pajtások béke nyugodalmára.

A szakácsok a csipetkét is már befőzték a gulyáshus közé, egyet forr és már kész az ebéd. A bográcsok körül ülnek már és az öldöklő fegyverek és kanalak oly gyorsan járnak a bográcsban és onnan a szájhoz, hogy ha azt egy jóllakott finnyás uracs nézné szeme-szája eltátva maradna ennek láttára.

Ha az éhes gyomor a magáét megkapta, ismét a nyelvre kerül a sor és a kulacs bujdosásán felköszöntések, éltetések tartatnak éjjelig. Egy szívélyes kézszorítás után jó éjt kívánva kiki lefekszik az anyaföldre kipihenni magát. Az egész tábor nyugszik már, csak a tábori őr jár fel és alá. Ily élvezet és gyönyör fel nem található semmiféle állapotban, boldogságban és jólétben.“

* * *

Régi írásaim, emlékeim közül egy kettőt itt közlök:

ÁTADÁSI JEGYZÉK

a következő egyénekről.

Folyószám	Czím	Név	Születés					Észrevétel	Vitt magával											
			hely	megye	ország	vallás	állapot		köpeny	atilla	nadrág	nadrágszji	gatyá	ing	nyaköv	bakancs	tölt.-táska	tölt.-szji	borjú	sapka
1	tizedes	Balázs Péter	Tolna	Tolna	Magyar	r. kath.	nőtlen	kenyér és pénz- zel el van látva Decz. 13-áig	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1
2	közvitéz	Csonka János	Pécs	Baranya	Magyar	reform.	nőtlen	kenyér és pénz- zel el van látva Decz. 13-áig	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1	1

Kelt Mocsán, December 8-án 1848.

Garay Antal
tizedes.

49-IK HONVÉD ZÁSZLÓALJ TISZTI RANGFOKOZATA.

Rang	N é v	Rangok ideje	Észrevétel
1 őrnagy	Fejér Mihály	29-ik Aug. 1849	
2 főhads.	Czurda Ede	16-ik Julius 1849	
3 hadorv.	Gergelyfi János	1-ső Márcz. 1849	
4 számv.	Vég Antal	16-ik Decz. 1849	
5 élelmez.	Molnár András	Szept. hó 1848	
századosok	6 Grisza Ágoston	16-ik Decz. 1848	lába eltörvén kör- házban van
	7 Róth Jakab	1-ső Május 1849	
	8 Székács Pál	1-ső Julius 1849	
	9 Kiss Gusztáv	16-ik Julius 1849	
	10 Bodó Jáfet	1-ső Szept. 1849	
	11 Ladányi József	1-ső Szept. 1849	
főhadnagyk	12 Molnár Lajos	1-ső Julius 1849	
	13 Lenzsér Ignác	16-ik Julius 1849	
	14 Rosthy György	26-ik Aug. 1849	
	15 Ruditz János	1-ső Szept. 1849	
	16 Bende Károly	1-ső Szept. 1849	
	17 Kurczinák Ferencz	1-ső Szept. 1849	
alhadnagyk	18 Fülöp István	16-ik Május 1849	folyó 4-én beosztott
	19 Vujevics Zakár	10-ik Juntus 1849	
	20 Müller Ferencz	1-ső Julius 1849	
	21 Petrók Pál	1-ső Julius 1849	
	22 Garay Antal	1-ső Julius 1849	
	23 Iszlay Ferencz	16-ik Julius 1849	
	24 Kovács Pál	16-ik Julius 1849	
	25 Csiki János	16-ik Julius 1849	
	26 Molnár József	16-ik Julius 1849	
	27 Magyar Lajos		
	28 Szeldel János	1-ső Szept. 1849	
	29 Richter Gábor	1-ső Szept. 1849	
	30 Órfy Károly	1-ső Szept. 1889	

TISZTI JÁRANDÓSÁG.

Egy hadnagynak félhavi járandósága

Font	Meghatározott ár pengő pénzben					
		frt.	kr.	össze- sen	frt.	kr.
10	Marhahus	1	6	„	1	—
1	Zsir	1	14	„	—	14
1	Szalona	1	10	„	—	10
3 ¹ / ₄	Liszt	1	2	„	—	7
1 ¹ / ₂	Rizs	1	8	„	—	4
1 ¹ / ₂	Sajt	1	10	„	—	5
1	Czukor	1	30	„	—	30
1 ¹ / ₂	Kávé	1	40	„	—	20
1 ¹ / ₂	Szappan	1	12	„	—	6
1 ¹ / ₂	Gyertya	1	12	„	—	6
1	Meszely bab	1	1	„	—	1
1 ¹ / ₂	Meszely bors	1	1	„	—	1 ¹ / ₂
2 ¹ / ₂	Meszely lencse	1	1	„	—	2 ¹ / ₂
4	Pint bor	1	12	„	—	48
1	Pint szilva pálin.	1	24	„	—	24
1	Pint eczet	1	6	„	—	6
50	Darab szivar				—	30
15	Részlet kenyér 3 kr.				—	45
Összesen					5	20

Okl. szám	Ezüst pénzben	Kenyér term.	Okl. szám	Kiadás	Ezüst pénzben	Kenyér term.
	frt.	kr.			frt.	kr.
1849 július végén maradt számvői észrevétel szerint fölösleg			63	1849 július végén maradt követeles számvői észrevétel szerint	61	49
A' zászlóalj pénztárából kivételt: Augusztus 1-én 1849 390 f.				Kis Gusztáv százados havi díja 120 f.		
" 10-én " 580 f.				" " szálás pénze 12 f. 30		
" 21-én " 273 f. 10	1243	10		" " uti költsége 12 f.		
A zászlóalj élelmezőjétől				Garay Antal hadnagy havi díja 58 f.		
Összes bevétel	1243	10		" " szálás pénze 5 f.		
A kiadást a bevételhez hasonlítván	1103	39		" " uti költsége 12 f.		
				Molnár József hadnagy havi díja 58 f.		
				" " szálás pénze 5 f.		
				" " uti költség 12 f.	294	30
				Legényiség napi díja tul oldalt számadás szerint	762	50
Maradvány	59	31		A 2-ik lap 20-ik szám alatti honvédek fizetési díj pótlása	3	
Követelés		92		Fuvar bér	1	30
Kelt Komárom, augusztus 31-én 1849.						
				Általány pénz Aug. hóra számad. szer.	60	
				Kenyér termézetben		
				Összes kiadás	1183	39
						4240

ÉLELMEZÉSI LAJSTROM

augusztus hóra 1849.

Folyószám	Czim	N é v	Megjegyzés	Rendes napi díj		Kenyér	
				frt.	kr.	termé- szetben	pénz- ben
1	százados	Kis Gusztáv	háborbanlét alatt nem élelmeztetett			31	
2	hadnagy	Garay Antal				31	
3	őrmester	Richter Gábor		15	30	31	
4	tizedes	Kulcs János		10	20	31	
5	közhonv.	Balázs József		5	10	31	
Összesen				31		115	

FIZETÉSI JEGYZÉK

szeptember hóra 1849.

Folyószám	Czim	N é v	Megjegyzés	Szeptember					
				1-től 5-ig	6-tól 10-ig	11-től 13-ig	14-től 20-ig	21-től 25-ig	26-től 30-ig
1	százados	Kis Gusztáv							
2	őrmester	Órfi Károly		2 f. 30					
3	tizedes	Horvát Pál		1 f. 40					

LÉTSZÁM KIMUTATÁS.

Második	Ötödik	Hadosztály	Dandár	Ezred, zászlóalj, század, csapat v. üteg.	Hó és nap	Utolsó beadvánnyal detto 19-ik szept. 1849 marad 130 a létszám								A z ó t a			
						Összesen				szaporodtak				ember	ló	háts	hámos
						Törzs- és fölízst	Törzsegyének	Örmesteről le	Összesen	Törzs- és fölízst	Törzsegyének	Örmesteről le	Összesen				
						ember	ló	háts	hámos	ember	ló	háts	hámos				
					Szeptember 20-án 1849	24	141	145	4								
					detto 21 1849	24	141	145	4					10			
					Február 1-én 1849	28	1 800	829	3 30	1							
					Február 2-án 1849	28	1 800	829	3 30	1							
					Február 3-án detto	27	1 780	808	3 30	1							

49-IK HONVÉDZÁSZLÓALJ.

TERMÉNY NAPLÓ

1849-ik évi szeptember havára.

TERMÉNY NAPLÓ

Ellennyugtá szám	A nyugtának kelte		A nyugtatónak neve és tisztí foka	A kiszedésnek		Állomány	Tá p s z e r e k é s									
	helye	napja		melytől	ideje		Raktára	ember	lő	kenyér	zab	árpa	fontos		szalma	fa
													8	10		
12	Komárom	szept. 10	Molnár András hadnagy	12	13	Komárom	797	33	797	491 $\frac{1}{2}$	33	33	33	33	33	1
50	Komárom	11	Molnár András hadnagy	13	14	dtto.	797	33	797	491 $\frac{1}{2}$	33	33	33	33	33	1
10	dtto	12	dtto. d.	14	15	dtto.	780	33	780	491 $\frac{1}{2}$	33	33	33	33	33 $\frac{1}{2}$	

FELSŐBBVIZSGÁLATI

Az alább megírt:

[illegible]

49-IK HONVÉDZÁSZLÓALJ.

153

UTMUTATÁS.

A' pénzszükséglet szerkesztésére.

Először tisztí fokozatonként egyes sorokban ki-
teendők az illető rovatok tételei, azután az átalányok
végre pedig a múlt havi netaláni követelések, úgy a
testület pénztárának, valamint az alosztályoké is.
Mindezek összesommáztatván, főösszegben kitüntet-
tendők.

Azután e szükséglet fedezésére meglevő készle-
tek kimutatandók, milyenek a testület pénztárának,
valamint az alosztályok (századok) maradványai. Mul-
thatatlanul megkívántatván, hogy a hadügyminiszte-
riumnak 21,934. F. g. sz. a. kelt és f. é. 141. számú
közönyben közzé tett rendeleténél fogva is a tisztek-
nek engedményezett előlegezések a pénzbeli készletet
hó lefolyta alatt szaporítandó visszatérítése szigoruan
számba vétessék. Ezen tételek rendelkezhető készlet-
képen ismét egy második összegben kitüntetendők.
Végre ezen utóbbi összeg az előbbiből levonatván,
maradványképen kijő azon pénzmennyiség, mely az
illető testület pénzalapjának kiegészítésére szükségel-
tetik s mely, ha egyébként mi nehézség sem fordul
elő — ezen pénztárszükséglettel beadandó nyugtára
az illető álladalmi pénztára utalványoztatni fog

a' számnoki hivatal.

Z ÉN EGYIK LEGKELLEMETLENEBB NAPOM HONVÉDSÉGEM ALATT

1849 szeptember 1-én haditanács volt Komáromban. Megjött a két követünk Thaly Zsigmond ezredes és Katona Zsigmond tekintélyes komáromi polgár. Ekkor már mi is ugyászolván két pártra voltunk szakadva. Az egyik párt a vár átadását követelte, a kisebbik párt, amelyhez én is tartoztam, az utolsó csepp vérünkig akartuk védeni Komáromot.

A haditanácsban Klapka elnökölt. Thaly elmondta, hogy nincs már magyar hadsereg. Görgei kapitulált. Irítóztató Aradnál a helyzet. A foglyok fölött osztrák haditörvény bíraskodik, a legdurvább bánásmódban részesítik a fogoly tábornokokat és valamennyi foglyot.

— Minket, — mondja Thaly — nem bocsátottak egyetlen egy fogolyhoz sem. Haynau úgy mordul ránk követekre, mintha kanászok volnánk. Egyetlen egy kérésünket se teljesítette, megparancsolta, hogy visszatérjünk Komáromba, s mondjuk el, hogy nincs többé magyar hadsereg. S ha ezt nem teljesítjük azonnal kardra fog hányatni.

Itt vagyunk tehát, elmondhatjuk, hogy se muszka, se osztrák becsületben nem bízhatunk.

Borzasztó sors vár foglyainkra. Naponkint vannak kivégeztetések, működik a hóhérés a vérbiróság. A haditanács erre megszerkeszti a feladási feltételeket és átküldi az osztrák ostromló parancsnoknak Csorich tábornoknak.

A haditanács a többségből Klapka tábornagy alatt működött. Mi a kisebbség Thaly Zsigmond ezredessel tartottunk. A kötött fegyverszünet felmondatot, újra elkezdődött a vár ostroma. Parlamenterek naponta jöttek-mentek. Tán sohase látok többé annyi fehér kendővel bekötött szemű katonát, mint ebben a szeptember hónapban.

Egy-egy parasztkocsin két főtsízt, néha tábornok, ezredes, őrnagy, legalantasabb kapitány volt. Velük szemben a kocsin az előőrstől két fegyveres honvéd szokott töltött fegyverrel ülni és csak ott a főparancsnok szállásán, az udvarban vették le a fehér kendőkötéléket a szemükről. Ha pedig távoztak, mikor a kocsin ültek egy őrmester kötötte be a szemüket és míg az utolsó előőrsöt el nem hagyták, nem vették le a köteléket.

Szeptember 2-án a Bocskai-huszárok nagyon zajosak voltak és elbocsáttatásukat követelték, mert hát beállításukkor kikötötték, hogy egy évig fognak szolgálni és akkor haza bocsátják őket. Tehát ezt méltán követelhetik.

70 emberből álló század — úgy mondták akkor — hogy lóháton megszökött, de visszahozták őket. Ugyszintén a 60-ik számú honvédszászlóaljból is vagy 30 ember (ujoncok) megszökött, ezeket is az előőrsök elfogták és visszakísérték a várba, hol szept. 3-án rögtönítélő haditörvényszék ítelt szegény, sokat szenvedett és rettenthetetlenül harczolt bajtársaink felett.

Nyolcz honvédre, mint a csatatérről megszökött és felbujtással vádolt egyénekre a halált mondta ki. A 70 Bocskai-huszárból 7 huszárra szinte a halált mondta ki, 16-ra pedig a már eltörölt testi büntetést 25—75 botütésig.

Borzasztó! Még ma is fellázad lelkem, ha reá gondolok. És ép engem ért másnap az a borzasztó csapás, hogy a halálos ítélet végrehajtásánál részt kellett vennem. A zászlóaljnak 5-ik százada ki volt rendelve. Ott álltam a század jobb szárnyán a halálra ítétekkel szemben. Ott állt a 15 ép, egészséges férfiú. Hányszor néztek a halállal szembe? Nem reszketett meg egy izmuk sem soha.

És most? Most reszket valamennyi, mikor tudja, hogy testvérgolyó fogja megölni. Nem hittem, hogy az utolsó pillanatban nem jön meg a kegyelem.

Már letérdelnek. Bekötik szemeiket. Eldördül az első lövés, tán 24 löveg egyszerre. Elbukott a 8 honvéd.

Istenem! Nem merek oda nézni, pedig de sokszor láttam már elesett harczost.

Ott térdel ismét négy halálra ítélt Bocskay-huszárral kardjával a tiszt, eldördül 16 puska, elbukik a négy vitéz. Isten irgalmazz!

Ott az utolsó három Bocskay-huszárral torzonborz bajszú, az egyik lehetett ősmester.

Már be van kötve a szemök. Int a tiszt kardjával, előre bukik kettő és halott. Azok akik az őrmesterre céloztak és lőttek mind a háromnak csütörtököt mondott a puskája. Az elítélt felkiáltott: Látjátok, hogy ártatlan a többit nem mondhatta ki, mert abban a pillanatban eldördült három puska és a halálra ítélt is ott feküdt a porban. Istenem! Egész

testem megrázkódott, azt hittem, hogy engem is ért az a testvérgyilkoló golyó.

Ezt néma csend követte, oly néma, mint a sir.

Most következett az iszonyatnak második fele a botoztatás. Mintegy 50 vagy 100 lépésnyi távolságból hallatszott ide hozzánk ugyanezen a téren a végrehajtás, a kinzás, az emberi érzés meggyalázása, a XIX. század szennyes bűne, az emberi érzés lealázása, a megbotozottak jajkiáltásai.

Ott feküdt a porban 16 férfi, 16 hős ki vérént ontotta a hazáért, a szabadságért. Jobbról-balról egy-egy tizedes azokból, akik szolgáltak az osztrák hadseregben, akiknek a botozás volt a fő tudományuk. Ide hallottam az ütéseket, melyeket a durvaság, a kegyetlenség mért ki embertársaimra.

Elsötétült előttem a világ. Itt kellett állnom, mint egy szobornak. Él kellett fojtanom a fájdalmat, mely lelkemet tépte. Igen, a katonai fegyelem. Szó nélkül tünni mindent, megaláztatást, szégyent, fájdalmat, éhséget, szomjat kimerülést, álmatlanságot és oda dobni az életet.

Végre csend lett. Elnémultak a megkinzott emberek. Felhangzott a parancsnokok vezényszava: sorakozz, vigyázz, indulj!

Mentünk szállásainkra. A halált szenvedettek és megbotoztatottak, igaz, hogy megszöktek, elhagyták zászlójukat, tehát bűnösök. Bűnhődjenek. De ne úgy, mint azt 200 évvel ezelőtt előírta a katonai törvény, és ne akkor, mikor a vár feladásáról folyik a tárgyalás, mikor naponta jönnek a parlamentárok az ellenségtől; ne akkor, mikor csak napok kérdése a kapituláció; mikor már az országban nincs több harczosa a magyarnak, mint a komáromi várőrség.

Ne akkor ontson ki életet az a durva katonai önkény, mikor az a katona vágyódik már haza meglátni szülőföldjét, csöndes kis faluját, hol öreg apja, anyja, testvérei, mátkája, felesége, gyermekei sóvárogva várják. Hisz nem is menne ő haza, ha a harcz volna, ott az ellenséggel mérkőzhetne, mint mérkőzött egész éven át. Nem ismert mást, mint a kötelességet és a hazaszeretetet.

Nyugodjatok békében bajtársak, a magyarok Istene az az igazságos ítél felettetek.

Dél felé járt az idő, mikor haza értünk. Egy szó sem történt a században. A tisztek, altisztek, legénység mind meg voltak hatva e rettentő tragédia lefolyásától. Szobámba érve leborultam asztalomra oly keservesen sirtam, hogy így még tán soha.

Végig futott rajtam egy borzadály, mely megreszkettette szívemet, lelkemet. Előidéztem lelkemben a francia forradalom borzasztóságait, a dúló csaták viharjait, az ágyuk bömbölését, a földinduláshoz hasonló lovas csapatok dübörgését, a szuronyok s kardok csattogását, a sebesültek jajkiáltását, a haldoklók halálhörgéseit.

Ezt mind hallva, látva nem tett lelkemre oly kínos benyomást, mint ez a két órai tragédia szemlélése. — Mennyi álmatlan éjjelt töltöttem kintól vergődve ágyamban, mikor eszembe jutott ez a borzasztó kivégzés és botozás.

Már *augusztus 21-én* Klapka fegyverszünetet kötött 14 napra Gyulai osztrák hadügyminiszter közbenjárása következtében Csornich tábornagygyal. A fegyverszünet megkötése után az előőrsök vissza rendeltettek. A mi századunk előőrsön volt a gutai-kapun

kivül. Az előrs parancsnoka Lenzsér Ignác volt. Mikor megjött az előrsöket visszarendelő parancs ezt ő közölte velünk. Mit csináljunk? Lenzsér főhadnagy és Petrók Pál hadnagy barátommal hárman elhatároztuk, hogy továbbra is megmaradunk az előrsön s ott is maradtunk 22-én is. Akkor azután jött egy olyan parancs, amely úgy hangzott, hogy az engedetlenek hadi törvényszék elé állítandók. Erre azután mi is haza mentünk. Most 12 napig nem lesz semmi dolgunk. Tehát sétáltam eleget. Csak most láttam, hogy mily sok hadifogoly van. A fogoly tisztek ép oly szabadon mozogtak az utcákon, akár mi, épp úgy huzzák a lénungot mint mi, sőt még busásabbat. Most láttam, hogy Klapka lakása előtt nem rendes honvédség áll őrt, hanem egy kiválasztott csapat, a győri bürgergárda ruhájába, — amelyet a győriek mielőtt az ellenség Győrt elfoglalta Komáromba küldtek, — volt felöltöztetve. Furcsa eljárás volt, de megtörtént. Magyarázata, hogy Klapkának sok ellensége volt a környezetében és az ellenség között egyaránt. Hisz az osztrák kamarilla orgyilkost is küldött valami Fehérhegyi (Weisberger) személyében, akit a haditörvényszék szeptember 10-én agyonlövetett. Azt mondják akik látták, hogy ennél csufabb emberi alakot még nem láttak soha. Mindennap más és más hírek jöttek. Két részre váltunk, egyik rész utolsó lehetőségig akarta védelmezni a várat, de sok reszketett attól a gondolattól, meghalni. Meghalni a hazáért? Hisz nekik nincs hazájuk, ők biznak a császárbán, jól tudják és érzik azt, hogy a csuszó-mászó hazaárulónak nemcsak kegyelem, hanem jutalom is vár.

Klubbok alakulnak, ahol azt vitatják, hogy mi

módon lehetne a várat, a magyar nemzet büszkeségét, bevehetetlen bástyáit az ellenségnek kezére játszani, és érdemeket szerezni a gyermekcsászár szentesítésére színe előtt.

Bizony furcsa világot értünk mi itt Komáromban. Nem volt az a nap, hogy parlamentre ne jött volna be Komáromba. Az emberek sugtak-bugtak, bizalmatlanok voltak egymás iránt.

Egyik nap amint a városban sétálgattam jön egy stájer kocsis és megáll előttem és kérde tőlem németül, hogy merre van Klapka tábornok lakása. Szemügyre vettem a kocsiban ülőket. Egy 65 évesnek látszó, borotvált arcú, jó vastag úri ember volt az egyik. A másik osztrák katona, úgy 35 évesnek látszó kapitány, három csillagos volt.

Az öreg ur azt mondta németül, hogy ő Klapka tábornoknak az apja.

Én pedig — mondja az osztrák kapitány — a bátyja vagyok. Temesvárról jövünk meglátogatni, testvéremet. Az öreg ur oda nyújtotta kezét, mikor megmutattam, hogy merre menjenek. A tiszt is kezét fogott velem és megköszönte az utbaigazításomat, én pedig örömet fejeztem ki nekik, hogy tábornokom apját és testvérjét üdvözölhettem.

Úgy hallottam később, hogy az öreg Klapka temesvári sörfőző és nagyon gazdag ember. Polgármester volt 1848—49-ben. Két fiát katonának nevelte, mind a kettőt a bécsújhegyi katona nevelő-intézetbe adta. Az öregebbik hamarosan kikerült s mint kadét a vadászokhoz lett beosztva és 1848-ban Hauptmann lett. A Gyúri igen szép fiú volt, az gárdista lett, ugyanakkor volt Görgei is gárdista.

Mindkettőt a szabadságharcz itthon találta. Görgei Nádor-huszárfőhadnagy volt, Klapka a határőrőknél főhadnagy, de 1848-ban már nem szolgáltak. A magyar kormánynak ajánlotta fel már ápr. elején szolgálatát Klapka és ma mikor az öreg Klapka bucsuzni jött fiához, aki már készült külföldre, én mutattam meg neki, hogy hol találja meg a tábornokot.

Multak a napok, 1849 *szeptember 27-én* a har-kályi pusztán köttetett meg Komárom várának megadása Haynau tábornok és Klapka György város hadseregarancsnok, két százados, három alezredes, öt ezredes és Assermann Ferencz várparancsnok által.

28-án jelentkeztem századunk századosánál Grisza Ágoston urnál, hogy a századunk legénységének mindannyinak rossz a bakancsa és kértem, hogy a kimutatást legyen szives aláírni. Én rögtön beme-gyek egy szakasszal a várba és meg hozom a bakancsokat. A százados ur megköszönte gondoskodásomat az elbocsátandó legénység iránt és aláírta a kimutatást.

Siettem a magazinba a szakasszal. A ruhatáros rögtön átadta a bakancsokat, bevezetett egy szobába, ahol valóságos posztóbolt volt.

— Tessék hadnagy ur, válasszon ezekből a posztókból 2 öltözéknek való posztót, ez minden tiszt ur-nak dukál.

— Igazán?

Ránéztem az őrmesterre.

— Igen — mondja. — Ez a parancsom, tessék választani.

Kiválasztottam egy téli és egy nyári kabátra és két nadrágra valót és odanyújtottam egyik bakancsot vivő legénynek.

Ezek a posztók az aug. 3-án küzdött fényes győzelmünk eredménye volt. Azokon a hajókon, amelyeket 5-én Győrnél lefoglaltunk és Komáromba szállítottunk volt e hadizsákmány. Amint szállásomra értem rögtön szakaszonként kiosztottam a bakancsokat. Így legalább a legénységnek, ha haza ér nem kell rongyos bakancsban belépnie a szülői házba.

A várfeladási feltételek között ott volt, hogy 1-ször a várórség (fegyver nélkül) szabadon bocsátatik stb.

3-szor a tiszteknek: egy havi díj, a legénységnek 10 napj zsold adatik osztrák bankjegyekben cs. kir. szabályszerű hadiilletmény szerint.

De másként történt. A legénységet a váron kívül besorozták az osztrák katonák közé.

A tisztek Geleitscheint kaptak, én is megkaptam a magamét. Ime itt van a hü másolatban.

Volt olyan tisztársunk, akinek az osztrák nem irta bele, lehet hogy tévedésből, hogy: „für den Herrn N. N.“ csak úgy: „für den N. N.“, azt rögtön besorozták közkatonának, a többi szerencsétlen lefegyverezett legénységgel együtt.

Itt közbe szurom Alajos bátyám szabaduló levelét is, kit az osztrák hónapokig egyik várból a másikba hurczolt és fogva tartott. Az ő szabadulása ugyan későbbben történt néhány hónappal.

„AMTS ZEUGNISS.

Die gegen den Herrn Alois Garray Pfarrer zu Mocsolád Baranyer Komitats, bei dem hiesigen Kriegsgerichte anhängig gewesene Untersuchung ist zu

Folge Beschlusses vom 11. D. Mts. eingestellt und derselbe des Amnestes entlassen werden.

Dies zu seiner Legitimation.

Pest, am 14. Dezember 849.

Vom k. k. Kriegsgerichte:

Innhalowski

Oberstlieut.

Nedelkovics

Statsanw.“

* * *

1849 okt. 2-án a délutáni órákban a 49-ik zászlóalj tisztjei együtt valánk Fehér Mihály őrnagy ur szállásán. Ha nem tudná is senki, hogy holnap lesz az a nap, hogy egymástól tán örökre elválunk — a komoly arczokról valami meglepőt olvashatna le, de mi tudtuk, hogy miért jöttünk egybe. Ez egy bucsuzás volt, bucsuzás egymástól, akiket egy szent ügy védeése hozott egybe. Ott álltunk szótlantul, míg a csendet Grisza Ágoston kapitány törte meg.

„Nemde bajtársak bucsuzni jöttünk egymástól?”

Meghajoltunk, mert a sors úgy akarta, elválaszt bennünket egymástól a végzet. Ki tudja látjuk-e egymást még valaha? vagy soha. E szent zászló az, amely alatt küzdöttünk, megvédtük azt, mely talizmánként lengett előttünk. Ezt most az ellenségnek adjuk át? Nem. Soha! Ne illesse ezt a szent képet, Magyarország védőjét ocsmány kezekkel senki. Itt vagyunk mindannyian, kiket a honvéd-tiszti becsület e zászló alá összegyűjtött — felosztjuk egymás között azt. E szent képet általunk hőnszeretve tisztelt őrnagyunk Fehér Mihály ur fogadja s mi egy-egy darabot e zászlóból s azt megőrizzük, jöjjön, bárminek jönnie kell. S ha a nemzet szava ujólag e dicső pályára szólít, a foszlányokat egybefűzzük s ismét alatta fogunk küzdeni.

S most Isten velünk. Holnap tán utoljára látjuk egymást.

Kezet szorítva, szótlanul oszlott szét a 49-ik zászlóalj tisztikara, keblére rejtven egy-egy darabka szent foszlányt.

* * *

1868-ban, nem egészen 20 év múlva a „*Honvéd Lap*”-ban ezt a nyílt levelet közöltem:

„NYILT LEVÉL

A 49. HONVÉD ZÁSZLÓALJ TISZTIKARÁNAK.

Tisztelt Bajtársak!

Október 3-án 1849. a Czigánymezőn, amidőn zászlóaljunk zászlaját feldaraboltuk, nehogy az az ellenség kezébe kerüljön, azon kölcsönös fogadást tettük, ha a szent ügy, amelyért küzdöttünk ismét egyesíthet, mindenki zászlónk darabjával megjelenend és azt összerakva, alatta ujólag harczolunk. Úgy hiszem, mindegyikünk szent ereklje gyanánt megőrizte az elvállalt darabot. Mily szép volna, ha e darabokat összegyűjthetnénk és foszlányaiból egy egészet képezve, az országos bizottságnak által adhatnánk! Felkérem a tisztelt honvéd bajtársakat, kiknél e darabkák vannak, hozzám elküldeni, ki is legnagyobb szerencséjének tartandja, ha e zászlót, melynek vivője felszenteléskor is volt, a második felszentelést eszközölheti. Felkérem pedig Fehér Mihály őrnagy urat, kinek a Mária képe, Czurda Ede főhadnagy és segéd urat, kinek a magyar czimer jutott, Gergelyfy János alorvos urat, Vég Antal számvevőt, Molnár András élelmezőt Grisza Ágoston, Roth Jakab, Székács Pál, Kiss Gusztáv

Bodó Jáfet, Ladányi József százados urakat, Molnár Lajos, Lenzsér Ignác, Rosthy György, Rudik János, Bende Károly, Kurczinák Ferencz főhadnagy urakat, Fülöp István, Vujevics Zákár, Müller Ferencz, Petrók Pál, Iszlay Ferencz, Kovács Pál, Csiki János, Molnár József, Magyar Lajos, Szeidl János, Richter Gábor és Órfy Károly hadnagy urakat, nem csak ez ügyben, hanem baráti összeköttetésünknel fogva is velem levelezésbe ereszkedni, hogy különösen a hosszú évek során tapasztalatainkat, sorsunkat egymással közhessük. Ha 48/49-ben e szent ügy egybe hozott, a mostani pályánkon is úgy hiszem a hazának és az emberiségnek szolgálándunk. Éljen a haza! Szabadság, egyenlőség, testvériség! Hazafiui üdvözetem mellett vagyok azt általam igen tisztelt tisztikarnak tisztelője

Pusztá-Apáthi, Tolna-m. Utolsó posta: Tolna.
1868. márcz. 30-án.

Garay Antal
honvéd hadnagy."

Felhívásomra mindössze három bajtárs válaszolt, kik a zászlódarabot el is küldték. De néhány hónap mulva ezeket újra visszaküldtem nekik, mert többen nem jelentkeztek s így tervem meghiúsult. Ime az egyik bajtárs levele:

„Jászladány, 14/5. 868.

Kedves bajtárs Antal!

A viszontagságos 19 évek eltelte után, mily meglepetve és örömmel olvastam a „Honvédlap“ e' folyó évi mártius 30-án kelt, 13-ik számba igtatott bajtársi szives felhívásodat, melyben az örökké emlékezetes 1848—49-iki években, a 49-ik honvéd zászlóaljnál szolgált tisztikart felhivod arra, hogy az 1849-ik

évi október 3-án Komáromban a Czigánymezőn, a vár feladása 's fegyverletétele alkalmával zászlóaljunk zászlaja, nehogy az ellenség kezébe kerüljön, a jelen-volt tisztikar között felosztatott a' végből, hogyha a szent ügy, melyért kitartóan és férfiasan küzdöttünk, ismét egyesít bennünket, mindenki a' magával elvitt zászló darabjával elő áll, — és azt összerakva egy egésszé alakítjuk; — mily ditső volna az kedves bajtárs, ha az sikerülne 's mindenki a' nála lévő darabot hozzád megküldené, — de fájdalommal kell megemlitenem, hogy én azon ereklével nem bírok, mivel én akkoron, midőn a' zászlónk felosztása történt a' komáromi kórházban voltam, a' zászlónk darabjából nem részesülhettem. Erre vonatkozólag kedves Bajtárs annyit írhatok, hogy én a' folyó hó 4-én Pesten levén, megjelentem az országos honvéd nagygyűlésen, ott a' 49-ik zászlóaljbeli több bajtársainkal találkoztam nevezetesen Sztankó Soma őrnaggyal, kinél a zászló pántlikából egy darab van, ő azt tőlünk elmenetelekor lemezte emlékül, azt ígérte, hogy írjal néki, ő a nála levő darabot kész elküldeni, csak azt tudja hová? — Ő lakik Pesten, József városrész Statio-utca 10. sz. alatt. Én otlétemben őt meglátogattam, igen barátságosan fogadott 's megkért, hogy írjak neked, hogyha Pestre fogsz menni, látogasd meg. Róth Jakab százados, ennél is meg van a kérdéses darab, ő is ígérte megküldését, csak annak is írjal. Ő a Heckenast kiadóhivatalában van mint kiadó. — Molnár Lajos főhadnagy, ugy annak testvére Molnár József hadnagy Budán vannak. Molnár Lajos a' Belügyministeriumnál fogalmazó, mindkettő megküldi a' nálok levő darabokat csak írjal nekik. Ökrös

Bálint szinte Pesten lakik, és az is szolgált zászlóaljunknál; ennyit kedves Bajtárs zászlónkról és alatta szolgált bajtársainkról.

Ami pedig kedves pajtás az én állapotomat illeti, hála az égnek én családommal együtt egészséges vagyok.

49 óta szülő községemben Jász-Ladányban lakom; itt azon idő óta egész 1867-ik év május haváig hivataloskodtam, mint telekkönyvvezető tanácsnok voltam, jelenleg minden hivatal nélkül, mint özvegy 4. gyermekű család atya kevés birtokotskából éldegélek, várva a jobb időket, hogy ha még valaha házának és szent ügyének szolgálhatnék; ily körülmények közt vagyunk mi honvéd tisztek számosan hivatal nélkül, hivatalt nem kaphatunk, úgy látszik félnek a honvédtől, de még nevétől is.

Kedves bajtárs arra kérlek, hogy ha időd engedi, légy szives pár sorba tudatni vélem állapotodat.

Hid meg, mily jó esik 19 év után csak pár sorokban is találkozhatni, illetőleg egymással költsönösen tudatni viszonyainkat, ez által feleleveníteni a régi barátságot.

Végül kedves bajtárs, minden jót kívánásom mellett bezárom leveletem, tiszteletemet küldöm mind neked mind ösméretlen családodnak ha már van?

Maradtam őszinte hű bajtársad

Ladányi József

49-ik z. aljbeli százados"

* * *

Másnap indultunk ki lerakni a fegyvert a Czigánymezőre.

Október 3-dika volt! Ezt így irtam le kis fekete könyvembe közvetlen e nap után.

„Komárom dönthetetlen falai és sánczai közül vonult ki a honvéd és huszár sereg.

Ez-e az a sereg, amely Isaszegnél, Rákoson, Budavár bevételénél, ostromainál harczolt? Ez-e az a sereg, mely Királyrév, Pered és Zsigárdnál három napig küzdött osztrák és orosz seregekkel? Ezek-e azok a harczosok, akik Ácsnál július 11-én véres harczot vívtak? Ezek-e azok a honvédek akik aug. 3-án az osztrák sereget Ácstól Győrig kergették? És oly zsákmánnyal tértek vissza, mely évekig elég lett volna Komárom őrségének 25 ezer embernek táplálására és ruházatára. Igen, ezek azok.

Itt áll a 49-ik honvéd-zászlóalj őrnagya Fehér Mihály, Czurda Ede hadsegéd, Gergelyfy János orvos, Végh Antal számvevő, Molnár András élelmező, Grisza Ágoston százados, Roth Jakab százados, Szekács Pál százados, Kiss Gusztáv százados, Bodó Jáfet százados, Ladányi József százados, Molnár Lajos főhadnagy, Lenzsér Ignác főhadnagy, Rosthy György főhadnagy, Rudik János főhadnagy, Bende Károly főhadnagy, Kurczinák Ferencz főhadnagy, Fülöp István, Vujevics Zákár, Müller Ferencz, Petrók Pál, Garay Antal, Iszlay Ferencz, Kovács Pál, Csiki János, Molnár József, Magyar Lajos, Szeidl János, Richter Gábor, Órfy Károly hadnagyok és 780 honvéd, őrmestertől lefelé.

A fegyverek gulába állnak, rajta a legények borjuja és csákója, az altisztek kardja, a dobok garmadába rakva, a zászló oda tűzve fekete tokjába. Igen, ezek azok mind egytől-egyig. Ott álltunk 810-en. Harmincznak megvolt a kardja, a többinek a koldus-tarisznya a nyakába, benne egy prófunt.

Elkezdődött az alamizsna kiosztás, a tiszteknek

egy havi dij, a legénységnek 10 napi zsold osztrák bankjegyekben.

Reszketett a kezem, mikor érte nyultam, a szívem oly hevesen dobogott, azt hittem megszakad a fájdalomtól; két szememből előtört a fájdalom könnye, nem láttam magam körül senkit, pedig ott álltak ők mind.

Mind oly néma, mint a sir.

Oda támolyogtam zászlómhöz, amelyet hat hónap át kezemben tartottam, lobogtattam véres ütközetekben, — hogy elbucsuzzam tőle. Megcsókoltam a zászló nyelét, hideg volt mint a halál.

Megcsuklott térdem, balkarommal megszorítottam kardom rézmarkolatját, ez ujra erőt adott. Kiegyenesedtem. Feltekintettem az égre, átkot mondtam az árulókra, és a zsarnokokra.

Elindult parancsszóra a zászlóalj legénysége, amelyet átvett az osztrák zsoldosok egy százada. Harmincz kard mint egy varázsütésre kirepült tokjából és tisztelgett a most már fogoly bajtársnak és bucsuzott tőlük örökre.

Mi is bucsuztunk egymástól mondván: a viszontlátásra. Mentünk kiki szállására be a városba.

Egy toronyban megkondult a déli harangszó. Tehát bezárult a sir a 49-ik honvéd zászlóalj felett.

Másnap összeálltunk négyen és fogadtunk egy fuvarost Pestre. *Október 9-én* este értünk Pestre. A kiinduláskor Komáromból elő kellett venni és az ott felállított őrségparancsnoknak oda nyújtani a Geleit-scheint, amelyet megnézett a parancsnok osztrák főhadnagy. E szavakkal adta vissza: passirt!

Egy drága szó nélkül, se ő, se mi nem szóltunk.

Minden további megállítás nélkül Komáromból Ószőny, Almás, Esztergom, Vácson át Pestre értünk.

Ott a Sas vendéglőben szálltunk meg. Borzasztóan nézett ki minden, a vendégfogadóban néma csend volt, a vendégek susogva beszéltek, a pinczerek mint a kísértetek jártak. Mi történt itt?

Batthyányi grófot kivégezték tegnapelőtt. Ez borzasztó esemény.

Az estét majdnem szótlanul töltöttük el. Megvacso-
ráltunk aztán lefeküdtünk. Irtózatos volt ez az éjszaka. Szememet se hunytam be, egész éjjel fetrengtem ágyamban. Mi fog most már minden történni?

Reggel felé elszunnyadtam. Ugy 9 órakor mentem be az étterembe reggelire. Sokan voltak ott, de senkisem reggelizett, roppant nagy izgalom uralkodott. Egy-egy asztalt 10—20 ember állta körül és hallgatta egynek-egynek a felolvasását. A felolvasás német nyelven volt. Azt hittem valami plakátot olvasnak fel. Kezdettem figyelni.

— Kriegs Urtheile.

Mi ez az Istenért? Mondják meg. Egy öreg ur felém fordul és zokogva mondja:

— Aradon felakasztottak tizenhárom tábornokot.

Fordult velem a világ. Annak az öreg urnak a karjaiba rogytam. Leültetett egy székre és oda ült mellém.

Sugva kérdezi: Ugy-e ön honvéd?

— Most jövök Komáromból.

— Ugy-e elesett a mi Szüzvárunk?

— Bár ne úgy volna, de fájdalom úgy van — mondtam.

Mondja az öreg ur: ha elesik Komárom legyilkolnak bennünket mindannyiunkat.

De ezt oly fennhangon mondta, hogy csak úgy rengett bele a terem.

— Nem bánom ha felakasztanak is. Verje meg őket az Isten.

Egy munkás forma ember rohant be a terembe, égnek emeli két karját és ezt kiáltja:

— Hallják uraim, most jövök a Neugebäudeből. Báró Jeszenák Jánost és Csányi Lászlót ezt a két nagy urat, jó hazafit felakasztották.

Ezt oly csend követte, mint amilyen akkor lesz, ha megszűnt a világ világ lenni.

Az öreg urnak a szavát egy általános mély zokogó fohász követte azután folytatták a Pester-Zeitung felolvasását.

„Mittwoch No 1094. 10 October 1849“.

BAJTÁRSÁK!

A cselszövény és árulás végromlás szélére vezetétek szegény hazánkat. — Ezt ti hírül vettétek a maga legtisztább valóságában, és hírül vettétek mély fájdalommal ugyan, de azon nyugalom és elhatározottsággal, mely az erőteljes, rendíthetetlen férfiúhoz illő, és melyet az igaz ügy, melyért eddig véreteleket ontottatok, belétek öni.

Bajtársak! Én ismertelek benneteket, ismertem gondolkozásmódotok, — nem kellett hazugságokhoz folyamodnom, nem hazug reményeket elétek tükrözöm, reményeket, melyek, a gyávák fölemelésére szükségesek, hogy elaltassák azon félelmet, mely az erőtlenekeket és gazokat remegésbe hozza, de mely előtűnik, férfiak előtt, kik a halálnak százszor személy néztünk, — ismeretlen!! — Én elétek adtam a valóságot, jól tudva, hogy az igaz beszéd a legjobb beszéd.

És ti bajtársak! megszégyenítétek mindazokat, kik azt hívék, hogy hazugság és csalás elkerülhetlenül szükséges arra, hogy szent tartozások és eskü-töket megtartsátok! — mert daczára azon szerencsétlen híreknék, erősen és elhatározottan álltok, lelkesültebben, mint valaha, mert megértettétek a nagy feladatot, melyre benneteket a gondviselés kiválasztott.

Az egyezkedések útja, mely által a hazán — nem magunkon . . . nem! — hanem csupán a szegény, halálra zaklatott hazán segíteni akartunk, most el van vágva; mert feltett követeléseink visszautasítvánk, s így kényszerítették a már már feladni készült harczot ujlag élethalálra folytatni; vagy legszentebb javainkat: fegyverünk bessületét s nemzeti lételünket megszabadítandók, vagy hogy dicsőséges és férfias halált bajlunk a hazáért.

Bajtársak! Mi saját magunkra vagyunk szorítva, segedelm és szabadítás csak önmagunktól, egyetértésünk — s egységunktől várható; jaj annak! ki ezt megzavarni megkísértené. — A gondviselés kezembe tette le sorsotokat, és én isten és a világ előtt felelős vagyok róla gondoskodni, hogy az néhány roszakaratuak gyalázatosága vagy árulása által el ne játszassék.

Bajtársak! Ti ismertek engem; életem, eddigi működésem a hazáért és a közügyért nyíltan áll előttetek; — ítéljétek meg lépésem, s tetteim mindegyikét, s kérdjétek meg magatokat ekkor, — megérdemlem e bizalmatokat? —

A szeretet hozzátok, azon férfiukhoz, kikkel én örömet és szenvedést dicsőséget és becsületet megosztottam, a szeretet irántatok, és a határtalan szeretet hazám iránt — az egyedüli indokok, melyek tetteimet eddig vezetétek és továbbra is vezessék. — Nézeteim tisztaságának öntudata megadja nekem az erőt illy elválasztó perczekben vezérek lenni és az maradni; de ad egyszersmind erőt, ott hol szükséges, rendet is csinálni, s fegyelem és engedelmséget fentartani.

Hozzá nyulnék nehéz szívvél a szigor legszélsőbb eszközeihez, ha ezeket a szükség és kitűzött becsületteljes célunk megkívánná, de tenném azt, ha ezeket becsületek és lételek gondja követelné, és nem rettennék vissza százakat megsemmisíteni, ha azok ezek sorsát veszélyeztetnék.

Ott hol vész fenyeget, életeken fogtok engem látni; — halál a hazáért! marad jelszavunk, ha a sors másként becsületünk megmen-tését nem engedné. —

Bátorság, egység és bizalom! és sorsunk kétes nem lehet. —
Isten velünk!!

Klapka,
tábornok.

